

JORDBRUK

INDUSTRI OCH
HANTVERK

ÖVRIGA NÄRINGAR

**SVERIGES
ARBETSKRAFT**
OCH DEN INDUSTRIELLA
UTVECKLINGEN

Gösta Ahlberg · Ingvar Svennilson

INDUSTRIENS UTREDNINGSPENNINGEN

1870 80 90 1900 10 20 30 1940

INDUSTRIENS UTREDNING SINSTITUT

**SVERIGES ARBETSKRAFT
OCH DEN INDUSTRIELLA
UTVECKLINGEN**

AV

GÖSTA AHLBERG OCH INGVAR SVENNILSON

STOCKHOLM 1946

Innehåll.

	Sid.
Förord.....	5
I. DEN SVENSKA ARBETSKRAFTSBALANSEN.	
<i>Frågeställningar och slutsatser.</i>	
Allmänna synpunkter.....	9
Den framtida tillgången på arbetskraft.....	10
Näringslivets strukturförändringar och arbetskraftsutvecklingen.....	13
Befolkningstillskotten och arbetskraftens rörlighet.....	13
Strukturförändringar vid icke-växande befolkning.....	16
Den svenska invandringspolitiken.....	20
Metodproblem vid arbetsmarknadsprognoser.....	22
»Stadsnäringar» — jordbruk.....	24
Jordbrukets behov av arbetskraft.....	25
Stadsnäringarna och jordbrukets rationalisering.....	29
Kvinnornas yrkesverksamhet i stadsnäringarna.....	33
Industriens framtida tillgång på arbetskraft.....	36
Befolkningsutvecklingen och kapitalbildningen.....	39
Sammanfattning.....	41
II. ARBETSKRAFTSPROBLEMET I STATISTISK BELYSNING.	
<i>Tillbakablick och prognos.</i>	
Inledning.....	45
Kap. 1. Omflyttningen mellan näringsgrenarna under 1930-talet.....	51
Allmän översikt av befolkningen i de produktiva åldrarna åren 1930 och 1940.....	52

	Sid.
Omflyttningen mellan näringsgrenarna	58
Stadsnäringarnas folkökning	68
Näringsgrenarnas representation i olika åldrar	74
 Kap. 2. Den framtida arbetskraftsbalansen mellan jordbru- ket och stadsnäringarna	80
Den allmänna befolkningsutvecklingen	80
Stadsnäringarnas folkökning och jordbrukets avfolkning	83
Befolkningsutvecklingen i olika åldrar	93
Andra faktorerers inverkan på arbetskraftens storlek	97
 Kap. 3. Det framtida antalet kvinnliga yrkesutövare inom stadsnäringarna	99
Totalbefolkningen och dess åldersfördelning	100
Fördelning efter civilstånd	100
Yrkesverksamhetens omfattning	104
 Kap. 4. Industriens hittillsvarande arbetskraftsförhållan- den	114
Industriens andel av stadsnäringarnas yrkesverksamma befolkning 1910—40	115
Industriens sociala delgrupper 1930—40	117
Antalet arbetare inom olika branscher	122
Arbetarnas åldersfördelning	127
Tillströmning och avgång av arbetskraft	129
 Kap. 5. Industriens framtida tillgång på arbetskraft	135
Antalet manliga yrkesutövare	136
Totalantalet	136
Förvaltningspersonal och arbetare	137
Arbetarnas åldersfördelning	140
Nettotillströmningens storlek	148
Utvecklingen inom särskilda industrigrupper	149
Antalet kvinnliga yrkesutövare	155
 Textbilagor:	
<i>Bilaga 1.</i> Metod för beräkning av jordbrukets framtida folkmängd enligt olika alternativ	163
<i>Bilaga 2.</i> Metod för beräkning av nettotillströmningen av industriarbetare i olika åldrar	166
 Tabellbilaga	173

Förord.

Arbetskraften är vår utan jämförelse viktigaste nationella tillgång, men hur den utnyttjas är trots detta mycket ofullständigt känt. Medan vi noggrant inventerat åkerareal, skogar och vattenfall, återstå alltjämt många vita fläckar på arbetsmarknadens karta. I vår ekonomiska forskning saknas ännu specialister, som helt ägna sig åt arbetskraftens problem, vilka i själva verket skulle kunna sysselsätta stora forskningsinstitut. Vidden av dessa frågor framträder särskilt tydligt i belysning av de erfarenheter, som gjorts i de krigshärjade länderna, där en utbredd trötthet och ovana vid ett meningsfullt arbete jämsides med bristande yrkesutbildning för normala fredsuppgifter väsentligt har nedsatt produktionsförmågan. En obruten tradition av arbetsamhet liksom en nedärvd eller förvärvad yrkesskicklighet framstå mot denna bakgrund som oersättliga värden för vårt näringsliv.

Tillgången på arbetskraft är en fråga både om kvalitet och kvantitet. I denna skrift har i huvudsak endast den kvantitativa sidan av Sveriges arbetskraftsproblem gjorts till föremål för studium. En statistisk undersökning har framlagts i den andra avdelningen, som utarbetats av aktuarien fil. lic. Gösta Ahlberg. De ekonomiska och sociala frågeställningar, som bilda utgångspunkt för denna undersökning, samt olika däremot svarande slutsatser ha framlagts i första avdelningen, som författats av utredningsinstitutets direktör, docent Ingvar Svennilson.

Stockholm den 10 januari 1946.

ERNST WEHTJE

I.

DEN SVENSKA
ARBETSKRAFTSBALANSEN

Frågeställningar och slutsatser

Allmänna synpunkter.

Avsikten med detta arbete är att med utgångspunkt från den svenska befolkningsutvecklingen studera frågan om den framtida tillgången på arbetskraft inom olika näringsgrenar. Ett försök har därvid gjorts att infoga samtliga näringar i den ofrånkomliga balans, som vid full sysselsättning måste råda på arbetsmarknaden som helhet mellan tillgången på arbetskraft och dess ianspråktagande för olika ändamål. Särskild uppmärksamhet har ägnats åt problemet om tillgången på arbetskraft för en fortsatt industriell utveckling.¹

Sysselsättningspolitiken har ju inriktats på att utnyttja den disponibla arbetskraften så fullständigt som möjligt. Det föreligger alltid en risk, att en sådan politik utformas alltför kortsiktigt. Farhågor för arbetslöshet kunna föranleda åtgärder, som strida mot en på längre sikt möjlig och önskvärd utveckling. En hela näringslivet omfattande arbetskraftsbalans kan här lämna en vägledning för sysselsättningspolitikens inriktning på något längre sikt. Den kan ange vilka mål för sysselsättningen på olika områden, som böra uppställas, för att sysselsättningen på längre sikt skall bli fullständig. Men den kan också visa, i vad mån sysselsättningssträvandena på olika

¹ En preliminär redogörelse för undersökningen och dess resultat har lämnats i Ekonomisk tidskrift, häfte 4 år 1944.

områden komma i inbördes kollision, därigenom att anspråken på arbetskraft från ett håll begränsar utvecklingen på ett annat.

En ändamålsenlig fördelning av arbetskraften på olika näringsgrenar är ju även vårt utan jämförelse viktigaste nationella effektivitetsproblem. De åtgärder för att effektivisera verksamheten *inom* olika enskilda näringar, som ofta beröras i den offentliga diskussionen, äro givetvis av den största betydelse. Intresset för sådana problem bör emellertid icke få undanskymma det större problemet att tillse, att sådana förskjutningar komma till stånd *mellan* olika näringsgrenar, att våra begränsade arbetskraftstillgångar få sin mest ekonomiska användning. Möjligheten till och gränserna för sådana förskjutningar böra framgå av en översikt över den nationella arbetskraftsbalansen.

Den framtida tillgången på arbetskraft.

Storleken av den produktiva befolkningen kan, om man bortser från in- och utvandring samt olika katastrofrisker, med ganska stor noggrannhet beräknas åtminstone femton år framåt i tiden. En längre tidrymd kan man ju i regel icke heller överblicka vid en ekonomisk planläggning för framtiden.

Utvecklingen i stora drag är känd redan genom tidigare beräkningar. Tillströmningen till de produktiva åldrarna har under flera årtionden före kriget överstigit avgången med omkring 200 000 män och nästan lika många kvinnor per årtionde. En snabb tillväxt av arbetskraften har sålunda bildat ett led i den allmänna expansionen av näringslivet och dess utveckling mot ökad industrialisering. Det speciella läget på arbetsmarknaden under kriget med den extraordinära efterfrågan på arbetskraft har undanskynt den hastiga förändring, som inträtt på arbetsmarknadens tillgångssida från och med början av 1940-talet. Tillväxten av de samlade tillgångarna på arbetskraft har se-

dan dess praktiskt taget upphört. Orsaken är främst den, att tillströmningen från yngre åldrar minskat som en följd av nativitetens snabba nedgång efter förra världskriget. Samtidigt har avgången ökat genom förskjutningar inom ålderspyramiden mot högre åldrar. Den stagnation i tillgången på arbetskraft, som därigenom i det närmaste inträder, kommer att bestå de närmaste tio åren. Tack vare de större födelsekullarna i början på 1940-talet börjar den produktiva befolkningen därefter åter långsamt växa. För att denna tendens skall bestå under de därefter följande årtiondena, 1960- och 1970-talen, fordras att fruktsamheten och antalet födda fortsätter att stiga från den nu uppnådda nivån, som ju i jämförelse med närmast föregående årtionden ligger relativt högt.¹

Tendensen till stagnation av den produktiva befolkningen är icke något för Sverige enastående. I själva verket sammanfaller den nära med den, som skulle ha framträtt i de nordvästra och centrala delarna av Europa, om icke det andra världskriget hade rubbat alla prognoser.² I hela detta område skulle den snabba tillväxten av den produktiva befolkningen under de närmaste 10 à 15 åren ha förbytts i en stagnation. Samtidigt skulle liksom i Sverige en förskjutning mot högre åldrar ha ägt rum, med en betydande minskning i tillgången på yngre arbetskraft. I östra och södra Europa skulle däremot tillgången på arbetskraft, såväl yngre som äldre, ha fortsatt att öka i snabb takt. Genom krigsförlusterna ha dessa prognoser grundligt rubbats. För många väst- och centraleuropeiska länder har kriget medfört en ytterligare stark reduktion av den yngre arbetsföra befolkningen.

Av största betydelse för näringslivet bli även förskjutningarna i arbetskraftens ålderssammansättning och därmed i dess kvalitet. Att en nedgång av tillgången på arbetskraft icke inträder,

¹ Jfr *H. Hyrenius*, Befolkningspolitiska målsättningar, Statistiska undersökningar kring befolkningsfrågan, SOU 1945: 53.

² Jfr *Frank W. Notestein* m. fl., *The Future Population of Europe and the Soviet Union*, League of nations, Genève 1944.

utan att tvärtom en mindre ökning kommer till stånd, beror främst på tillväxten av åldersgruppen 50—65 år. Dess numerär ökas 1940—1960 med icke mindre än $\frac{1}{3}$ eller med 300 000 personer. Den yngre arbetskraften i åldrarna 15—30 år minskas samtidigt med omkring $\frac{1}{7}$ eller med mer än 200 000 personer. Proportionen mellan yngre och äldre arbetskraft kommer därigenom att starkt förskjutas. Medan det år 1940 gick 6 personer i åldern 50—65 år på 10 personer i åldern 15—30 år, kan proportionen år 1960 väntas ha stigit till närmare 10 : 10, d. v. s. lika antal. Räknar man med en höjning av åldern för inträde på arbetsmarknaden genom en förlängd skolgång och med ett senare utträde ur det produktiva livet tack vare förbättrad hälsovård kommer proportionen mellan äldre och yngre arbetskraft i näringslivet att ytterligare förskjutas mot en övervikt för de högre åldrarna. Mellangruppen 30—50 år, som svarar för drygt $\frac{2}{5}$ av arbetskraftstillgångarna, förblir samtidigt i huvudsak oförändrad.

I motsats till vad man ibland förmodat, har man sålunda under de närmaste 10 à 15 åren icke att motse någon nedgång av landets produktiva befolkning. Men stegringen är så långsam, att redan mindre olikformigheter i utvecklingen inom olika delar av befolkningen kommer att ge utslag i form av en *nedgång* på vissa håll. Man kommer därmed genast in i en kritisk utvecklingszon. Ty som nedan närmare skall belysas måste en nedgång i jämförelse med ett stillastående betraktas som en mycket allvarligare förändring än den, som uppstår, när en snabb utveckling i motsvarande grad reduceras till en mindre snabb. En nedgång betyder ju, att en lucka uppstår i ett tidigare uppbyggt ekonomiskt system. Av detta skäl blir nedgången i tillgången på yngre arbetskraft så allvarlig och kommer att resa besvärliga omställningsproblem.

Ur denna synpunkt kan det måhända även vara lämpligt att med några ord beröra frågan om de regionala förändringarna i arbetskraftstillgången. I sammanhang med detta arbete har

det icke ansetts möjligt att ingå på frågan om den lokala befolkningsutvecklingen. Tyngdpunkten har i stället lagts på förskjutningen mellan näringsgrenarna. I en särskild, samtidigt publicerad specialundersökning har emellertid utvecklingen i de norrländska länen jämförts med Sverige i övrigt.¹ Enligt dessa beräkningar faller under perioden 1940—1960 mer än hälften av den begränsade stegringen av den manliga produktiva befolkningen på Norrland. I fråga om kvinnorna hänför sig ökningen helt till Norrland, medan övriga Sverige visar en mindre tillbakagång. Inom Norrland hänför sig hela $\frac{2}{3}$ av ökningen till de båda nordligaste länen.

Näringslivets strukturförändringar och arbetskraftsutvecklingen.

Befolkningstillskotten och arbetskraftens rörlighet.

För vårt lands del kunna ju industrialiseringen och över huvud taget »urbaniseringen» av näringslivet ännu icke på långt när anses avslutade. Detta framgår med stor tydlighet vid en blick på de behov i det svenska folkhushållet, som ligga närmast i tur att bli täckta vid en ökning av nationalinkomsten. Politiska ingrepp för att påverka inkomstfördelningen, stödåtgärder åt vissa näringsgrenar eller en partiell socialisering av konsumtionen kunna icke mera väsentligt rubba denna grundläggande tendens.

Industrialisering och folkökning ha hittills följts åt. Nu skulle vi däremot stå inför ett skede med industrialisering utan en samtidig ökning av landets tillgång på arbetskraft. Man har anledning fråga sig, om arbetsmarknadens strukturella anpassning till utvecklingstendenserna inom näringslivet under dessa nya förutsättningar kan förlöpa lika smidigt som tidigare.

¹ I. Svernison, Norrlands arbetskraftsbalans (under utgivande).

Arbetskraftens rörlighet blir ju avgörande för, i vad mån och hur snabbt en anpassning till nya förutsättningar kommer till stånd inom näringslivet. Det i detta sammanhang aktuella problemet gäller därför, om det råder något samband mellan befolkningsutvecklingen och arbetskraftens rörlighet. Man kan härvidlag ha anledning skilja mellan den inverkan på rörligheten som utövas av nettotillskotten till den produktiva befolkningen, bruttotillskottet i yngre åldrar samt förskjutningar i den produktiva befolkningens åldersfördelning.

Vad gäller nettotillskotten till den produktiva befolkningen eller m. a. o. förändringarna i tillgången på arbetskraft, kunde det ju synas, som om det vore av oväsentlig betydelse för arbetskraftens rörlighet, om befolkningen vore växande, konstant eller avtagande. Huvudsaken kunde förefalla vara en av sådana tendenser oberoende men med åldern växlande individuell benägenhet hos arbetskraften att flytta mellan yrken och orter. Ett studium av arbetsmarknaden under den hittillsvarande industrialiseringsperioden visar emellertid, vilken betydelse själva befolkningstillväxten måste ha haft ur här diskuterad synpunkt.

Uppenbart är dock, att inverkan av arbetskraftens nettoökning på dess rörlighet blir beroende av tillskottens fördelning på olika snabbare och långsammare växande näringsgrenar. Det är ju ett ganska självklart förhållande, att om mycket betydande befolkningstillskott i produktiv ålder uppstå inom mera stillastående näringar, dessa tillskott komma att kännetecknas av en särskilt hög grad av rörlighet. I sådana fall uppstår en press till utflyttning, som övervinner benägenheten att stanna kvar på orten, respektive i eget eller faderns yrke. Denna press har varit särskilt utpräglad inom jordbruket, där ju även nettotillskottet till den produktiva befolkningen varit störst.¹ Under tider av konjunkturrell stagnation eller depression

¹ En ingående analys av befolkningstryckets roll för omflyttningen under industrialiseringsperioden har framlagts i *Dorothy Swain Thomas, Social and Economic Aspects of Swedish Population Movements 1750—1933*, Stockholm Economic Studies, New York 1941.

inom industrien har ett överskott på arbetskraft ackumulerats inom jordbruket. Därigenom har möjliggjorts ett desto snabbare uppsving i stadsnäringarna under den följande högkonjunkturen. Benägenheten att flytta hos olika individer inom ett område med tendens till överbefolkning är naturligtvis olika stor. Detta har bland annat kommit till uttryck i lönebildningen. Det har under högkonjunktursens förlopp fordrats allt högre löner för att industrien skulle kunna draga till sig ytterligare arbetskraft. Den rörligare lönebildningen under ett tidigare skede av den industriella utvecklingen var tydligen ägnad att befrämja en överflyttning av befintliga överskott på arbetskraft.¹ — Även i andra näringsgrenar än jordbruket eller inom geografiska områden, där sysselsättningsmöjligheterna voro begränsade i förhållande till befolkningstillväxten, bör en liknande press till utflyttning ha uppstått.

Man kan utgå ifrån, att en sådan »bortstött» arbetskraft bör ha varit relativt fungibel för sysselsättning inom de näringsgrenar, som utövat den starkaste dragningskraften. De relativa förmåner som behövde uppställas av en näringsgren för att framför andra draga till sig arbetskraften böra m. a. o. ha varit relativt små, när det gällde sådana överskott av arbetskraft från jordbruk eller andra stillastående eller långsamt växande näringsgrenar. Därigenom kunde tillgången på arbetskraft lätt anpassas efter det industrialiserade näringslivets utvecklingstendenser.

Ännu under 1930-talet spelade den naturliga folkökningen inom jordbruket en mycket framträdande roll som en reservoar för rekrytering av stadsnäringarnas arbetskraft. Såsom framgår av den följande framställningen uppstod inom jordbruket under detta årtionde en naturlig folkökning i de produktiva åldrarna med 91 000 män och 86 000 kvinnor. Utöver detta antal utvandrade till stadsnäringarna bland männen endast 20 000, medan för kvinnorna folkminskningen steg till 60 000.

¹ Jfr *Wages in Sweden 1860—1930*, Stockholm Economic Studies, Stockholm 1935.

Även stadsnäringarnas naturliga folkökning med 124 000 män och 88 000 kvinnor hade antagligen till betydande del sin motsvarighet i ett till vissa yrken eller lokala områden koncentrerat befolkningsöverskott, som under ett visst tryck sökte sig över till en annan näring. En sådan kombination av befolkningsstillväxt med stillastående i fråga om sysselsättningen finner man under 1930-talet exempelvis inom den norrländska skogsindustrien.

Under 1940- och 1950-talen bli dessa särskilt mobila befolkningsstillskott långt mera begränsade. Inom jordbruket röra de sig endast om 15 à 30 000 män respektive kvinnor per årtionde. Inom stadsnäringarna, där den naturliga folkökningen under 1930-talet i absoluta tal översteg jordbrukets, sjunka nettotillskotten ned till en obetydlighet eller förvandlas till en minskning. Mot slutet av 1950-talet framträder dock för männens del en ökning, men denna hänför sig i alldeles övervägande grad till de högre och därför också mindre rörliga produktiva åldrarna (jfr tab. s. 92). Även under dessa årtionden kunna givetvis på grund av en ojämn utveckling i olika näringsgrenar och regioner uppstå lokala befolkningsöverskott, men man kan utgå ifrån, att dessa bli väsentligt mindre än under tidigare årtionden med deras snabbare allmänna folkökning. Såsom ovan påpekats, kommer en betydande del av de positiva lokala nettotillskotten att vara koncentrerade till övre Norrland. Betydelsen av dessa tillskott för omflyttningen mellan olika näringsgrenar begränsas dock därav, att befolkningen inom detta område enligt hittills gjorda erfarenheter är väsentligt mindre lokalt rörlig än inom riket i övrigt.

Strukturförändringar vid icke-växande befolkning.

Under de nya förutsättningar, som under 1940- och 1950-talen komma att råda på arbetsmarknaden, kunna sålunda strukturförändringar av samma storleksordning som tidigare

icke längre till övervägande del komma till stånd därigenom, att arbetskraftstillskott inom vissa näringar eller regioner flytta över till expanderande näringsområden. En snabbare utveckling, exempelvis i riktning mot ökad industrialisering, måste i främsta rummet bygga på en motsvarande *minskning* av den på andra områden sysselsatta arbetskraften.

Ovan har framhållits, att ett koncentrerat befolkningstillskott, som också bildar ett överskott på arbetskraft, kan betraktas som en relativt mobil reserv, vilken relativt lätt lockas över till en annan del av arbetsmarknaden. Omvänt får man räkna med, att en minskning av sysselsättningen på ett område, som medför att arbetskraft friställes, ofta endast kommer till stånd genom en relativt trög anpassningsprocess. Genom den tekniska utvecklingen kunna behoven av arbetskraft på ett område snabbt minskas. Men genombrottet av den nyaste tekniken blir ofta beroende av den successiva förslitningen av den varaktiga produktionsapparaten. Utvecklingen kan ytterligare fördröjas av institutionella tröghetsmoment. Särskilt gäller detta på områden med ett stort antal självständiga företagsenheter. Den andra möjligheten, ett friställande av arbetskraft genom tillbakagång av en mindre lönande produktion, kommer å andra sidan ofta till stånd först efter ett längre avtynande. Redan av företagsekonomiska skäl tenderar en mindre lönande produktion ofta att hållas vid liv, även sedan arbetskraften kunnat finna en mera lönande sysselsättning på annat håll. På grund av den tendens till förskjutning mot högre åldrar, som kännetecknar utvecklingen, kommer även arbetskraftens benägenhet att hålla sig kvar på gamla produktionsområden att göra sig starkare gällande än tidigare. Vid en avveckling kommer man på grund av den ändrade åldersfördelningen tidigare fram till den punkt, där arbetskraften på grund av sin ålder blir svår att flytta. Såsom senare skall visas, komma sådana förhållanden sannolikt att verka tillbakahållande på minskningen av jordbruksbefolkningen.

Svårigheterna att få till stånd en omflyttning av arbetskraften ökas även, i den mån en sysselsättnings- och lokaliseringspolitik gör sig gällande, som går ut på att upprätthålla sysselsättningen på olika orter. Ur sociala synpunkter medför det alltid stora olägenheter, att sysselsättningen i ett samhälle går tillbaka. Det i olika samhällsinrättningar nedlagda kapitalet går delvis förlorat. Utflyttningen av yngre arbetskraft, som ju i regel lättast kommer till stånd, leder till förgubbning, och arbetslösheten för de kvarvarande trögrörliga elementen till social förslumning. Starka skäl tala sålunda för en konservering av sysselsättningen på orten. Tillväxten av andra samhällen kommer i samma mån att begränsas. Stabiliteten i den lokala befolkningsfördelningen kan emellertid innebära, att en strukturell förändring av näringslivets inriktning förhindras, i den mån nämligen denna skulle fordra en ny lokalisering. I ännu högre grad kommer utvecklingen att bindas av en näringspolitik, som eftersträvar att skapa full sysselsättning på orten eller inom yrket för hela det befolkningstillskott, som framträder på en del av arbetsmarknaden.

Möjligheten att genom lönedifferenser locka överskott av arbetskraft till nya områden äro också mindre än tidigare och kommer, om den solidariska lönepolitiken och den politiska inkomstutjämnningen fullföljas, att ytterligare avtaga. Ses problemet enbart ur den här behandlade synpunkten, skulle man med en tillspetsad formulering kunna säga, att det vore motiverat med större differenser i lönebildningen än tidigare, när anpassningen på arbetsmarknaden icke främst gäller en tävlan mellan olika näringsgrenar om fungibla befolkningsöverskott, utan problemet blir att till nya områden locka arbetskraft, som redan blivit bunden i mindre lönande näringsgrenar. En sådan differentiering är dock i dag icke praktisk politik. Problemet måste lösas på andra vägar.

Bristen på en stor fungibel arbetsmarknadsreserv, den lokalt inriktade, av kommunerna stödda sysselsättningspoliti-

ken, den allt enhetligare lönebildningen ha alla i förening med den extrema knappheten på arbetskraft under de senaste årens »mer än fulla» sysselsättning bidragit till att förändra företagets inställning till lokaliseringsproblemen. I stället för att dra mera arbetskraft till de gamla industriorterna framträder en tydlig tendens att uppsöka arbetskraften på mindre, lokala överskottsområden genom utflyttning av fabriker eller nygrundning av dotterföretag. Främst har man därvid inriktat sig på att tillvarata de överskott av kvinnlig arbetskraft, som finnas på orter med ensidigt »manliga» industrier. Företagens tävlan om nya orter kan sägas bilda ett nytt utlopp för deras i övrigt genom kollektiva avtal begränsade konkurrens om arbetskraften. Denna tendens innebär å ena sidan, att arbetskraftsreserverna bli bättre tillvaratagna än tidigare. Men den *kan* å andra sidan innebära en risk, att produktionen blir splittrad på ur företagsekonomisk synpunkt för små driftsenheter och på ur kommunalekonomisk synpunkt för små orter, som även regionalt erhålla en oekonomisk spridning.

Till bilden av den icke-växande befolkningen under det närmaste övergångsskedet hör även den ovan berörda förskjutningen från de lägsta mot de högsta produktiva åldrarna. Av den följande statistiska avdelningen framgår, att omflyttningen hittills i mycket hög grad varit koncentrerad till de yngsta produktiva åldrarna. Dessa mera rörliga årsklasser komma nu att minska i relativ och absolut numerär, och därigenom komma möjligheterna att genomföra en strukturell förändring på arbetsmarknaden att ytterligare begränsas. I samma riktning verkar minskningen av de årskullar, som första gången inträda i produktionen, och som kunna antagas vara den mest rörliga delen av befolkningen. Deras genomsnittliga storlek, som under 1930-talet var cirka 106 000, nedgår under 1940-talet till ej fullt 85 000. Under 1950-talet stiger antalet åter till i medeltal omkring 100 000 tack vare födelsetalens uppgång under de senaste åren.

Fråga är, om de här påpekade tendenserna till ökad tröghet i arbetskraftens rörelser och därmed följande svårigheter för en snabb förskjutning av produktionens struktur kunna motverkas av andra förändringar på arbetsmarknaden. Dit få främst räknas åtgärder för att förbättra arbetsmarknadens organisation, vad gäller arbetsförmedling och yrkesvägledning. Sådana åtgärder bli tydligen mera angelägna under de nya betingelser, som befolkningsutvecklingen skapar. — Detsamma gäller de åtgärder för att påverka näringslivets lokalisering, som nu förberedas, och som ju bland annat syfta till att i viss utsträckning föra näringslivet till arbetskraften i stället för tvärtom. Man kan också peka på verkningarna på rörligheten av en mera »full» sysselsättning. Det kan dock ifrågasättas, om icke den överrörlighet hos arbetskraften, som kunnat konstateras under senare år med dess mer än fulla sysselsättning, dels är särskilt utpräglad för ett mindre antal företag med en mindre stabil arbetarstam, dels främst tagit formen av en snabb *omsättning* av arbetskraften inom gränsen för samma yrke. Steget därifrån är långt till en rörlighet, som underlättar förskjutningen mellan olika delar av näringslivet.

Den svenska invandringspolitiken.

De prognoser, från vilka denna diskussion utgår, baseras ju på den förutsättningen, att någon större invandring icke kommer till stånd. Det kan ifrågasättas, huruvida denna förutsättning är realistisk eller rättare sagt, om den svarar mot en förnuftig svensk invandringspolitik. Man kan fråga sig, om det icke under det årtionde eller något mera, då tillgången på arbetskraft stagnerar, kunde vara lämpligt att överbrygga anpassningssvårigheterna inom näringslivet genom att söka få till stånd en lämpligt avvägd invandring av arbetskraft från andra

länder. En invandring under det närmaste årtiondet av 100 à 200 000 personer skulle vara ägnad att minska den starka friktion, som eljest måste uppstå vid anpassningsrörelserna på den svenska arbetsmarknaden. En sådan invandring, särskilt om den koncentreras till yngre åldrar, skulle kunna bilda ett i fråga om ort och yrke fungibelt tillskott av arbetskraft, som skulle kunna tillföras de näringsgrenar, där de största förutsättningarna för en snabb expansion föreligga. En sådan invandring skulle sannolikt ej heller ligga utom det möjligas gräns med hänsyn till de svåra sysselsättningsproblem, som sannolikt under långa tider efter kriget kunna komma att uppstå i angränsande länder. De flyktingar, som redan kommit hit under kriget, ha ju i viss utsträckning visat benägenhet att vilja stanna kvar. Under det närmaste årtiondet, då vi efter allt att döma stå inför en snabb utveckling i riktning mot en fortsatt industrialisering och en däremot svarande urbanisering, skulle en sådan invandring vara ägnad att starkt befrämja den ekonomiska utvecklingen. Under en senare period kan möjligen — nämligen om födelsetalen fortsätta att växa — en naturlig befolkningstillväxt åter komma till stånd, och på sådan längre sikt kunna ju för övrigt industrialiseringstendenserna komma i ett annat läge. En begränsad invandring under det närmaste årtiondet skulle innebära en betydande lättnad i ett kritiskt skede av svensk ekonomisk och industriell utveckling.

För att förebygga varje missförstånd bör på denna punkt måhända inskjutas en anmärkning, som egentligen borde vara överflödigt. Den motivering, som här anförts, för en ökad invandring under det närmaste årtiondet har icke varit, att tendenser till lönestegring därigenom skulle hållas tillbaka. Den lönestegrande spänningen mellan efterfrågan och tillgång på arbetskraft är ju vid varje tidpunkt främst beroende av den förda konjunktur- och sysselsättningspolitiken. En full eller »överfull» sysselsättning kan lika väl uppnås med eller utan ett invandringsöverskott. Motiveringen har i stället varit den,

att invandringstillskotten under en kritisk övergångsperiod i någon mån skulle kunna ersätta det tidigare befolkningstillskottet i de produktiva åldrarna och därigenom underlätta en smidig anpassning av näringslivets struktur efter dess nya ekonomiska och tekniska förutsättningar.

Metodproblem vid arbetsmarknadsprognoser.

Med de mindre marginaler för förskjutningar i sysselsättningen mellan olika näringsgrenar och orter, som kunna antas bli möjliga under den närmaste framtiden, ökas givetvis betydelsen av försök till bedömningar av den framtida tillgången på arbetskraft. Växande svårigheter möta en sådan prognos, ju längre man söker driva uppdelningen på olika yrken och orter. De faktorer, som bli avgörande för utvecklingen på enskilda områden, äro ju å ena sidan produktionens utvecklingstendenser och å andra sidan befolkningens benägenhet att flytta. Så mycket står utan vidare klart, att prognosen icke kan byggas enbart på tidigare erfarenheter angående befolkningens flyttningar. Deras omfattning beror ju i sista hand på sysselsättnings- och förtjänstmöjligheterna på olika områden.

Naturligt synes därför vara att som en första utgångspunkt för beräkningarna välja ett antagande om produktionens utvecklingstendenser och om de motsvarande förändringarna av behovet av arbetskraft. En sammanställning av sådana prognoser för olika delområden till en sammanhängande arbetskraftsbalans kan sedan sägas, i vad mån utvecklingstendenserna på olika områden äro förenliga. Att därvid begränsa prognosen till ett enda alternativ för olika områden av näringslivet kan icke vara lämpligt. Därtill äro möjligheterna att bedöma den framtida utvecklingen av olika näringsgrenar, särskilt på det

industriella området, alltför begränsade. I stället bör prognosens syfte vara att visa, vilka kombinationer av olika alternativ för de skilda näringsområdena, som äro förenliga med varandra. Dessa kombinationer kunna sedan betraktas som mer eller mindre sannolika, antingen på grund av en bedömning av produktionens framtida utvecklingstendenser eller på grund av en uppskattning av gränserna för befolkningens rörlighet. Rörligheten föres därmed in i huvudsak som en begränsande faktor för att utesluta vissa klara ytterlighetsalternativ.

Idealet vore givetvis att upplägga prognosen helt funktionellt, så som skett i diagrammet på sid. 31, d. v. s. så att alla möjliga kombinationer kunna avläsas. Ju längre uppdelningen på olika närings- eller lokala områden drives, desto mera svåröverskådlig blir emellertid en sådan uppläggning av prognosen. Man tvingas i samma mån att av praktiska framställningsskäl begränsa antalet alternativ. Därvid får prognosen också allt mera sitt värde begränsat till relativt godtyckligt valda exempel, som på sin höjd kunna visa, vilka konsekvenser en viss utveckling skulle få i fråga om exempelvis nyrekrytering av arbetskraft och yrkesutövarnas åldersfördelning. Ett sådant exempel kan emellertid tjäna som en utgångspunkt för ett mera allmänt bedömmande av utvecklingstendenserna.

En arbetskraftsbalans för hela riket kan även göras upp ur regionala synpunkter. Vid en mycket ingående analys böra givetvis frågorna om arbetskraftens fördelning på näringsgrenar och geografiska områden kombineras. Dessa båda problem äro på många sätt invädda i varandra. Arbetskraftens rörlighet mellan yrken begränsas ju även av dess lokala trögrörlighet. Det försök som gjorts att på de norrländska länen tillämpa samma frågeställning som här anlagts för hela riket visar, att synpunkterna gå att kombinera.¹ Man får emellertid komma ihåg, att ju längre fördelningen på mindre grupper drives, desto flera relativt godtyckliga antaganden måste införas.

¹ a. a.

»Stadsnäringar» — jordbruk.

Ett grundläggande problem vid diskussionen av den framtida befolkningens fördelning mellan olika näringsgrenar blir frågan om flyttningsrörelserna mellan jordbruket med binäringar och näringslivet i övrigt. Önskvärdheten att så långt som möjligt förenkla problemställningen gör det lämpligt att till en början sammanfatta näringsgrenarna utanför jordbruket — d. v. s. industri och hantverk, handel, samfärdsel, allmän tjänst och fria yrken — under en enda rubrik: »stadsnäringarna». Denna sammanslagning i en enda grupp är emellertid icke endast prognostekniskt motiverad. Mellan utvecklingstendenserna i de olika stadsnäringarna kan nämligen antagas råda ett intimt samband. I viss utsträckning kan, såsom fallet varit under den gångna industrialiseringsepoken, industriens utveckling antagas, allmänt och lokalt, bilda drivkraften i en urbaniseringsprocess, där sammanhangen äro många och invecklade. Den stegring av produktionen, som inträder genom den industriella utvecklingen och anhopningen av befolkningen till tätorter, kräver nya transportmedel. Den stigande levnadsstandarden höjer kraven på distributionsapparaten, den offentliga förvaltningen och de fria yrkena.

Även ett omvänt samband — där industriens utveckling sålunda framstår som en sekundär företeelse — råder givetvis de olika stadsnäringarna inbördes. Vid ett närmare studium för olika delar av landet skulle man säkerligen finna en hel rad olika typer av urbaniseringsförlopp. Som ett exempel därpå kan nämnas, att stadsnäringarnas snabba utveckling i Norrland under de senaste årtiondena icke stått i samband med en utveckling av den rent industriella produktionen. Utvecklingsförloppet har här sannolikt varit, att de ökade inkomsterna inom skogsbruket skapat underlag för en utveckling av handel, samfärdsel, allmän tjänst och fria yrken. Omvänt har transportmedlens utveckling möjliggjort en avveckling av självhushåll-

ningen och därigenom befrämjat en utveckling av tätorterna med dit lokaliserad handel och serviceyrken.¹

Även ur en annan befolkningspolitisk synpunkt ter sig en uppdelning på jordbruk och stadsnäringar som ändamålsenlig. Såsom framgår av den följande framställningen, synes visserligen en viss tillbakaströmning av arbetskraft från stadsnäringarna till jordbruket äga rum, särskilt i högre åldrar. Men i jämförelse därmed dominerar fullständigt strömmen från jordbruket till stadsnäringarna. De olika stadsnäringarna, industri, handel och samfärdsel, torde därvid för den utvandrande jordbruksbefolkningen te sig som ett ganska indifferent mål. Å andra sidan kan man väl utgå ifrån, att för en pojke eller flicka inom stadsbefolkningen en anställning inom någon av stadsnäringarna i regel ligger närmare till hands än en överflyttning till jordbruket.

Ur här anförda synpunkter torde sålunda jordbruket med binnäringar å ena sidan samt stadsnäringarna å den andra kunna betraktas som relativt homogena grupper. Ett sådant antagande synes i varje fall lämpligen kunna läggas till grund för ett första studium av arbetsmarknadens balansproblem.

Jordbrukets behov av arbetskraft.

Den verkliga innebörden av jordbruksproblemet, vad gäller sysselsättningen av arbetskraft, framträder tydligt först när man — på sätt som skett i detta arbete — uppfattar det som ett balansproblem. Vid diskussionen av kostnaderna för jordbruksproduktionen inriktas uppmärksamheten ofta på frågan, vad det kostar att hålla uppe jordbrukarnas levnadsstandard på samma nivå som för övriga befolkningsgrupper. En mera adekvat frågeställning är att uttrycka kostnaden för arbetsin-

¹ Se Norrlands arbetskraftsbalans.

satsen i jordbruket i den produktmängd, som skulle kunna uppnås, om samma arbetsinsats gjordes inom någon annan näringsgren. Exempelvis: Hur mycket skulle produktionen av kläder kunna ökas, om 20 000 personer flyttade från jordbruk till textilindustri? eller: Hur snabbt skulle bostadsstandarden kunna stegas, om samma antal flyttades över till byggnadsindustrien? En arbetskraftsbalans ger en utgångspunkt för ett svar på sådana frågor. Den ger en belysning av den egentliga kostnaden (opportunity cost) för insatsen på olika produktionsområden.

De förändringar, som ifrågakomma i den framtida svenska produktionen, kunna inordnas under tre huvudalternativ:

- A. Export- eller hemmamarknadsproduktion.
- B. Framställning av konsumtionsvaror eller varaktiga produktionsmedel.
- C. Produktion för att tillfredsställa elementära konsumtionsbehov eller behoven vid en högre standard.

Avvägningen mellan jordbruk och stadsnäringar inom arbetskraftsbalansen kan betraktas ur alla dessa huvudsynpunkter. Särskilt viktig blir i detta sammanhang avvägningen mellan export- och hemmamarknadsproduktion samt förskjutningen mot produktion för en högre standard. Jordbruket är ju i övervägande grad inriktat på att tillfredsställa relativt elementära behov, och man måste därför liksom överallt, där en stegring av levnadsstandarden äger rum, räkna med en successiv nedgång av den jordbrukande befolkningens relativa storlek.

Den framtida ekonomiska utvecklingen innesluter så många ovissa frågor, att fördelningen mellan olika näringsgrenar givetvis icke kan förutses med någon större säkerhet. Uteslutet är ju icke, att stadsnäringarna kunna komma att utöva en sådan dragningskraft på jordbruksbefolkningen, att en relativt snabb »avfolkning» av jordbruket äger rum. En sådan utveckling skulle kunna förlöpa inom mycket vida gränser, och några säkra grunder för en prognos erbjuda sig knappast vid

en sådan frågeställning. Som utgångspunkt för en prognos synes man emellertid kunna välja det förhållandet, att jordbruksproduktionen liksom under senare år även efter kriget kan väntas bli föremål för en statlig reglering, som avser att påverka såväl produktionsinriktning som inkomstbildning. I vilken grad denna politik kan påverka fördelningen av arbetskraften mellan jordbruk och stadsnäringar kan för närvarande icke mera definitivt bedömas. Men de jordbrukspolitiska riktlinjer, kring vilka tämligen allmän enighet numera råder, ge dock vissa hållpunkter för ett bedömande av jordbruksbefolkningens framtida utveckling. Det torde i varje fall vara av intresse att belysa, hur den framtida arbetsmarknadsbalansen kommer att gestalta sig under det *antagandet*, att en viss jordbrukspolitik fullföljes, och att den icke brytes sönder genom krafter, som göra sig gällande utanför jordbruket.

Beträffande jordbruksproduktionens framtida utveckling utgå beräkningarna i detta arbete från det antagandet, att man på längre sikt inriktar sig på att i beredskapssyfte upprätthålla eller något öka den nuvarande volymen på jordbruksproduktionen. Däremot skulle svara en minskning av den odlade arealen i ett visst förhållande till jordbrukets ökade avkastning per arealenhet. För de närmaste åren antages denna politik modifierad av sociala hänsyn i riktning mot en långsammare minskning av den brukade arealen än som är motiverat ur beredskapssynpunkt; nedgången av arealen antages under den här betraktade perioden bli relativt obetydlig.

Minskningen av jordbrukets arbetskraft blir under denna förutsättning i huvudsak beroende av den takt, i vilken jordbruksarbetet rationaliseras. Under senare år har en relativt snabb rationalisering ägt rum inom jordbruket. Enligt undersökningar, som utförts under kriget, har arbetsåtgången i jordbruket under de senaste åren minskats med omkring 1 % per år.¹ Under

¹ Jfr A. H. Stensgård, Vårt jordbruks arbetskraftsproblem på längre sikt, Kungl. Lantbruksakademiens tidskrift 1943, s. 153.

1930-talet var nedgången av jordbruksbefolkningen som ovan nämnts relativt obetydlig. Men samtidigt förkortades arbetstiden, och åtgången av arbetstimmar kan under detta årtionde uppskattas ha minskats med kanske närmare $1\frac{1}{2}$ % per år. Denna relativt snabba minskning måste dock i viss mån betraktas som en engångsföreteelse, som stod i samband med regleringen av arbetstiden.

Enligt en allmän uppfattning föreligga för framtiden mycket betydande möjligheter till rationalisering av jordbruksarbetet. Här må endast pekats på möjligheten till fortsatt mekanisering och besparing av arbetskraft genom arbetsstudier samt — på något längre sikt — sammanslagning av mindre enheter till större. Att under den ovan angivna allmänna jordbrukspolitiska förutsättningen räkna med en minskning av arbetsåtgången inom jordbruket under de närmaste 5-årsperioderna i samma takt som under de senaste åren, d. v. s. med 1 % per år, synes därför icke vara alltför optimistiskt. Även en ökning av rationaliseringstakten upp till samma nivå som under 1930-talet, d. v. s. till omkring $1\frac{1}{2}$ % per år, ligger måhända inom det möjligas gräns, även om detta resultat delvis var av engångskaraktär.

Dessa båda »rationaliserings»-alternativ, en minskning av jordbrukets arbetskraft med 1 respektive $1\frac{1}{2}$ % per år, ha som huvudalternativ lagts till grund för den prognos, som framlägges i detta arbete. Som ytterlighetsalternativ ha valts en minskning med $\frac{1}{2}$ respektive 2 % per år, vilket innebär, att rationaliseringstakten inom jordbruket nedgår till hälften av den nuvarande respektive fördubblas.

I fråga om jordbrukets binäring, skogen — som ju för övrigt inom vissa landsdelar måste betecknas som en huvudnäring i förhållande till jordbruket — kunna liknande förutsättningar beträffande arbetsåtgången i framtiden antagas gälla som i fråga om jordbruket. Skogarnas avkastning har under senare år fullt utnyttjats. Urskogsbeståndet har samtidigt starkt re-

ducerats och en viss begränsning av avverkningarna blir sannolikt nödvändig under de närmaste årtiondena. Samtidigt föreligger behov av vidgade skogsvårdsåtgärder, vilka dock delvis kunna möjliggöras genom ett bättre utnyttjande av den tillgängliga arbetskraften under vissa säsonger. Liknande möjligheter som inom jordbruket föreligga till rationalisering av skogsarbetet genom mekanisering och en med hjälp av arbetsstudier förbättrad arbetsteknik.¹ En minskning av arbetsbehovet för skogsbruket kan sålunda förutses. Tillräckligt noggranna beräkningar föreligga icke ännu för att möjliggöra en mera definitiv prognos. I detta arbete har det provisoriska antagandet gjorts, att minskningen av arbetsåtgången i »binäringen» skogsbruket, räknat efter antal arbetare, kommer att fortskrida i samma takt som inom jordbruket.

Stadsnäringarna och jordbrukets rationalisering.

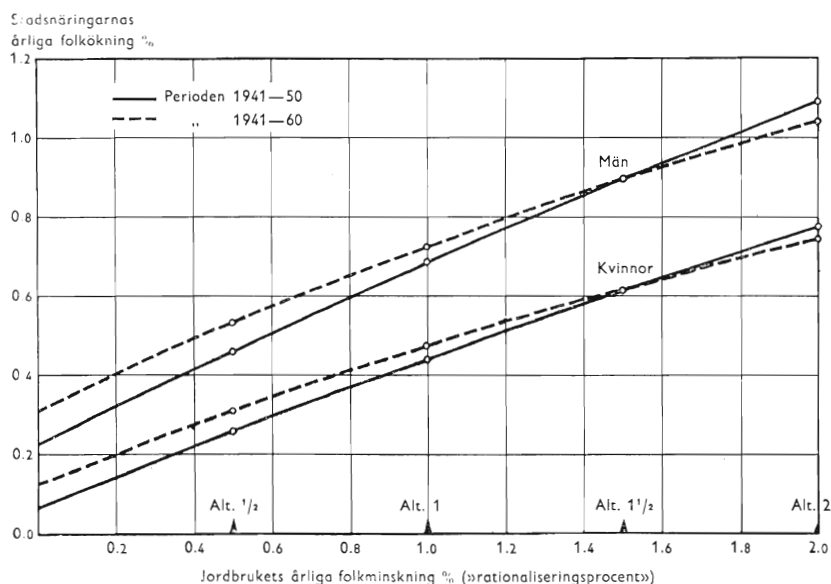
Mellan rationaliseringstakten i jordbruket och stegringstakten för stadsbefolkningen råder ett relativt enkelt sammanhang, då det ju endast gäller att på olika sätt dela den totala produktiva befolkningen i två delar. Detta sammanhang har åskådliggjorts i omstående diagram. Diagrammet, som bygger på den följande befolkningsstatistiska framställningen (tab. 9, s. 86), kan sägas ange en generell prognos rörande de möjliga alternativen i fråga om balansen mellan jordbrukets och stadsnäringarnas arbetskraft. Under 1930-talet steg stadsnäringarnas befolkning med 1,9 % per år för män och med 1,7 % per år för kvinnor. Det framgår av diagrammet, att vid de »rationaliserings»-alternativ, som här angivits vara mest sannolika vid den antagna jordbrukspolitiken, stegringstakten för stadsnä-

¹ Jfr exempelvis Studier i Skogsbrukets arbetslära, Undersökningar vid Värmlands skogsarbetsstudier I, Stockholm 1943.

ringarnas befolkning under perioden 1940—60 i jämförelse med 1930-talet nedgår till $\frac{1}{3}$ à $\frac{1}{2}$ för männen och till $\frac{1}{4}$ à $\frac{1}{3}$ för kvinnorna. Den relativt låga stegringstakten för den kvinnliga stadsbefolkningen sammanhänger främst därmed, att jordbrukets kvinnliga befolkning redan tidigare blivit så starkt uttunnad genom avflyttning till stadsnäringarna. Även vid en rationaliseringstakt, som här betecknats som ett ytterlighetsalternativ, kommer tillväxten av stadsnäringarnas befolkning i fråga om kvinnor att väsentligt understiga och i fråga om männen endast obetydligt att överstiga hälften av tillväxten under 1930-talet.

Mot varje rationaliseringsalternativ svarar, om arbetslöshet skall undvikas, en viss avflyttning från jordbruket. Det framgår av den följande framställningen (s. 86 ff.), att rationaliseringsalternativet 1, vad männen beträffar, motsvaras av en något större utflyttning per 1000 invånare än under 1930-talet. För kvinnornas del skulle flyttningsfrekvensen nedgå med ungefär $\frac{1}{4}$. Alternativ 1 $\frac{1}{2}$ motsvarar för männen en med cirka 50 % ökad flyttningsfrekvens, medan detta alternativ för kvinnorna innebär endast en obetydlig ökning.

Överflyttningen från jordbruket till stadsnäringarna kommer även att påverka åldersfördelningen inom dessa näringsgrenar. Erfarenheten visar, som tidigare framhållits, att flyttningsrörelserna i hög grad äro koncentrerade till de yngre produktiva åldrarna. Det är ovisst, om denna åldersfördelning kommer att bestå i framtiden vid minskande tillgång på yngre arbetskraft och mera systematiska åtgärder för jordbrukets rationalisering, bland annat genom nedläggning av mindre gårdar. För att emellertid klargöra vart en utvandring från jordbruket med samma åldersfördelning som hittills skulle leda, ha förändringarna i olika åldersgrupper inom jordbruk och stadsnäringar framräknats under antagande, att flyttningsfrekvensen inom olika åldrar förändrar sig likformigt i jämförelse med förhållandena under 1930-talet.

Sambandet mellan jordbrukets årliga folkminskning (»rationaliseringsprocent») och stadsnäringarnas årliga folkökning under dels perioden 1941—50, dels perioden 1941—60.

Diagrammet avser de arbetsföra åldrarna (15—65 år) och ger en översikt av de olika alternativ som kunna förekomma. Man kan exempelvis utläsa, att en minskning av den manliga jordbruksbefolkningen med i genomsnitt 1 % årligen kommer att medföra en ökning av stadsnäringarnas manliga befolkning med omkring 0,7 % per år. Nivåskillnaden mellan kurvorna för de båda könen sammanhänger med det rådande kvinnounderskottet på landsbygden, vilket uppdrager en snävare gräns för en ytterligare tillväxt av stadsnäringarnas kvinnliga befolkning.

Enligt denna prognos inträder med stigande rationaliseringstakt en allt kraftigare åderlätning av de yngre åldrarna inom jordbrukets produktiva befolkning. Nedgången är redan vid alternativ 1 1/2 och än mera vid alternativ 2 så stark, att man kan tala om en katastrofal avfolkning i fråga om den yngre arbetskraften. Det är uppenbart, att en utveckling i denna takt måste resa mycket svåra sociala problem på landsbygden. Med växande avfolkning kommer även ett växande institutionellt och ekonomiskt motstånd mot en överflyttning till andra näringsgrenar att göra sig gällande. Vissa delar av jordbruksbefolkningen torde — bland annat på grund av det band, som äganderätten innebär — vara särskilt obenägna att överflytta till

någon stadsnäring. Beräkningarna torde därför visa, att — oavsett rationaliseringsmöjligheterna — en minskning av jordbruksbefolkningen enligt alternativ 2 bildar ett relativt osannolikt ytterlighetsalternativ. Även ur denna synpunkt synes det vara berättigat att betrakta alternativen 1 och 1 1/2 som huvudalternativ för den framtida utvecklingen. Om hänsyn tages till att avflyttningen under senare år redan lett till en stark uttunning av de yngre åldrarna inom jordbruket inom vissa landsdelar, samt att en sådan lokal ojämnhet vid en fortsatt avflyttning kan komma att ytterligare skärpas, förstärkes intrycket av, att en av sociala förhållanden bestämd gräns relativt snart nås för den framtida minskningen av jordbruksbefolkningen.¹

Vid det allmänna antagande rörande jordbrukspolitiken, som ovan gjorts, är utvecklingen av stadsnäringarnas produktiva befolkning i varje fall relativt bunden. En snabbare eller långsammare rationalisering av jordbruket kan endast i begränsad grad ändra det förhållandet, att stegringstakten går ned — i särskilt hög grad för kvinnorna men även för den manliga befolkningen. Detta förhållande belyses av diagram 12, s. 91. Mot en stegring av stadsnäringarnas befolkning i de produktiva åldrarna med omkring 450 000 män och 480 000 kvinnor under 20-årsperioden 1920—40 svarar en ökning med sannolikt endast 200 000 eller möjligen upp till 300 000 män under perioden 1940—1960, respektive med 150- å 200 000 kvinnor.

Oberoende av vilket av de uppställda rationaliseringsalternativen man väljer, kommer vid oförändrad relativ flyttningensintensitet i olika åldrar tillväxten av stadsnäringarnas befolkning under perioden 1940—60 att vara koncentrerad till åldrarna över 30 år. Av den sammanlagda tillväxten av stadsnäringarnas produktiva befolkning 1940—60 enligt alternativ

¹ En studie av dessa förhållanden har företagits av docent *H. Hyrenius* för 1942 års jordbrukskommittés räkning (SOU 1944: 65). Samråd har ägt rum med docent *Hyrenius* vid utformningen av de alternativ, som lagts till grund för den vid Industriens utredningsinstitut utförda undersökningen.

1 med 230 000 män hänför sig icke mindre än 153 000 till åldrarna 50—65 år, 81 000 till mellangruppen 30—50 år, medan åldrarna 15—30 år *minskas* med 4 000. Tillväxten av stadsnäringarnas tillgång på kvinnlig arbetskraft med 158 000 enligt samma alternativ är sammansatt av en ökning för åldrarna 50—65 år med 160 000 och för åldrarna 30—50 år med 46 000 samt en *minskning* för åldrarna 15—30 år med 48 000. Tillväxten av stadsnäringarnas befolkning hänför sig sålunda i fråga om männen till drygt $\frac{2}{3}$ till åldrarna över 50 år och motsvaras i fråga om kvinnorna helt av en ökning av dessa högsta åldrar. Vad denna tendens kommer att innebära i fråga om minskad rörlighet hos arbetskraften samt anpassningssvårigheter i produktionslivet, har redan tidigare framhållits.

I jämförelse med tidigare årtionden måste sålunda vid rimliga antaganden tillväxten av stadsnäringarnas tillgång på arbetskraft bli väsentligt långsammare än tidigare, och denna tillväxt hänför sig till övervägande delen till den äldre arbetskraften, medan den yngre samtidigt minskas.

Kvinnornas yrkesverksamhet i stadsnäringarna.

Erfarenheterna under kriget, särskilt från de anglosaxiska länderna, ha ju visat, att kvinnlig arbetskraft på många områden med fördel kan användas i större utsträckning än som tidigare skett, exempelvis inom verkstadsindustrien. Man torde även här i landet på sina håll räkna med, att knappheten på manlig arbetskraft i framtiden skall kunna kompenseras däri-genom, att kvinnor användas på nya yrkesområden. De i detta arbete framlagda prognoserna synas vara ägnade att vederlägga eller i varje fall modifiera denna uppfattning. I själva verket kan utvecklingen mycket väl bli den, att tillgången på

kvinnlig arbetskraft inom stadsnäringarna *avtar* i förhållande till tillgången på manlig arbetskraft.

För en sådan utveckling talar det redan berörda förhållandet, att kvinnorna genom tidigare utflyttning blivit starkt underrepresenterade inom jordbruksbefolkningen, särskilt i de yngre åldrarna. Basen för en fortsatt överflyttning till stadsnäringarna är därför nu smalare än för männen. Visserligen kan man sannolikt räkna med en bestående större benägenhet hos kvinnorna att lämna jordbruket även i framtiden, men såsom framgår av diagrammet sid. 31 skulle det fordras en 50 à 100 % snabbare nedgång av antalet kvinnor inom jordbruksbefolkningen för att möjliggöra en lika snabb tillväxt av stadsnäringarnas arbetskraft som för männen. Den med en sådan utveckling följande ytterligare snedvridningen av landsbygdens könsproportioner skulle med all säkerhet stöta på vissa institutionella gränser och skulle väl även komma att motarbetas med socialpolitiska medel. Hela den kvinnliga befolkningen i produktiv ålder inom stadsnäringarna kan därför beräknas tillväxa i relativt långsam takt.

Men därjämte komma sannolikt att inträda förskjutningar inom denna befolkning, som äro ägnade att påverka dess yrkesinriktning. De anförda prognoserna för den kvinnliga arbetskraften inom stadsnäringarna omfatta ju såväl dem, som arbeta i hemmen, som dem, som uppträda på den öppna arbetsmarknaden i olika yrken. Fördelningen mellan dessa båda grupper blir av den största betydelse för näringslivets framtida tillgång på arbetskraft. Bland kvinnorna är yrkesverksamheten utanför hemmet i hög grad koncentrerad till de yngre åldrarna och främst till de ogifta kvinnorna. Den ovan berörda förskjutningen inom stadsnäringarnas befolkning mot högre åldrar kommer därför att verka sänkande på näringslivets tillgång på kvinnlig arbetskraft. I samma riktning bör verka den tendens till en höjning av giftermålsfrekvensen, som framträtt under senare år. Såsom de i detta arbete framlagda prognoserna

visa, kommer som en följd av förskjutningen i åldersfördelningen och vid bestående hög giftermålsfrekvens hela den begränsade ökningen av stadsnäringarnas kvinnliga befolkning och mer därtill att tillföras hemarbetet. Antalet yrkesverksamma kvinnor kommer omvänt att icke oväsentligt avtaga såväl absolut som än mer i förhållande till antalet i stadsnäringarna sysselsatta män. Förutsättningen är därvid, att några förskjutningar i fråga om frekvensen av yrkesverksamhet icke göra sig gällande i olika civilstånd och åldrar.

Sist nämnda förutsättning anger en mycket viktig faktor i den framtida arbetsmarknadsbalansen. Antalet hemarbetande kvinnor inom stadsnäringarna är så stort, att även en mindre förskjutning i riktning mot yrkesverksamhet utanför hemmet blir av största betydelse för näringslivets tillgång på arbetskraft. Såsom de i det följande anförda beräkningarna visa, skulle en ändring av vanorna i fråga om yrkesverksamhet, som medför en minskning av de hemarbetande kvinnornas antal med 1 % om året — eller med närmare $\frac{1}{5}$ på en tjugoårsperiod — leda till en ökning av stadsnäringarnas tillgång på kvinnlig arbetskraft med närmare 200 000 på 20 år. Det är icke möjligt att här närmare ingå på frågan, i vad mån en sådan omläggning av kvinnornas arbetsliv kan väntas komma till stånd. Här må endast framhållas, att utvecklingen icke endast blir beroende av hemarbetets rationalisering utan även av att eventuella reserver av till hemmen bunden arbetskraft bättre utnyttjas. Detta kan bland annat ske genom sådana anpassningar inom näringslivet som deltidsarbete och en mera ändamålsenlig lokalisering av företagen. Även om sådana möjligheter utnyttjas, är det dock tveksamt, i vad mån frekvensen av yrkesverksamhet kan komma att ökas bland stadsnäringarnas kvinnor. I motsatt riktning kommer nämligen att verka de växande uppgifter inom hemmet och de ökade anspråk på fritid för de gifta kvinnorna, som följa med stigande inkomster och levnadsstandard, inklusive bostadsstandard. Att i alltför hög grad lita till ett ökat

utbud av sådan arbetskraft, som enligt hittills rådande vanor varit bunden vid hemmen, som ett tillräckligt snabbt verkande botemedel mot knappheten på kvinnlig arbetskraft inom stadsnäringarna torde i varje fall vara förhastat.

Industriens framtida tillgång på arbetskraft.

Av befolkningen inom stadsnäringarna sysselsättes det största antalet inom industrien. Dess möjligheter att i framtiden draga till sig en större eller mindre andel av den för stadsnäringarna disponibla arbetskraften äro givetvis svåra att bedöma. Att industrien under de närmaste årtiondena skulle öka sin relativa andel förefaller dock osannolikt. Erfarenheten från olika länder peka tvärtom i den riktningen, att övriga »service»-betonade stadsnäringar tendera att växa snabbare än industrien vid en höjning av levnadsstandarden.¹ Möjligheterna att genom rationalisering minska arbetsåtgången torde även — delvis av tekniska men kanske främst av institutionella skäl — i stort sett vara mindre inom »service»-verksamheten än inom industrien. Man bör därför kunna utgå ifrån, att en utveckling av industriens tillgång på arbetskraft parallellt med den, som i detta arbete angivits för stadsnäringarna som helhet, skulle utgöra en ganska optimistisk prognos.

Det är främst den kvinnliga arbetskraften, som drages till de servicebetonade yrkena. Trots svagheter i statistiken är en tendens till minskning av industriens andel av denna grupp under senare år odiskutabel. Industriens andel av stadsnäringarnas manliga arbetskraft har däremot blivit oförändrad. Ser man problemet ur industriens synpunkt, har man här att räkna med ännu en faktor, som särskilt kan komma att begränsa tillgången på kvinnlig arbetskraft, såväl absolut som i förhållande till männen. Enligt de prognoser, som framlagts

¹ Jfr *Colin Clark, The Conditions of Economic Progress, London 1940. Chapter V.*

i detta arbete (s. 155), skulle vid oförändrad relativ yrkesverksamhet en nedgång med $\frac{1}{4}$ av industriens kvinnliga arbetarstam icke vara osannolik. Endast om man räknar med att omkring $\frac{1}{5}$ av de hemarbetande kvinnorna på två årtionden överförs till yrkesarbete kan nedgången balanseras och en mindre ökning möjligen komma till stånd. Därvid förutsättes liksom i övrigt i detta arbete att jordbrukets avfolkning på kvinnor icke tar några katastrofala proportioner.

Koncentrerar man uppmärksamheten på industriens manuella arbetskraft, måste även tendensen till ökning av förvaltningspersonalen i förhållande till de egentliga fabriksarbetarna beaktas. Den sammanhänger med strävandena till effektivisering av produktion, inköp och försäljning samt den allt mera utbyggda forskningen och driftskontrollen. Denna tendens, som just under de senaste åren varit mycket stark¹, kommer med säkerhet att bestå även under de närmaste årtiondena. Den begränsar vid given total tillgång på folk ytterligare något industriens tillgång på manuell arbetskraft.

Att industrien icke kan undgå den allmänna tendensen till förgubbning inom befolkningen säger sig självt. Som exempel kan anföras att, enligt beräkningar som framläggas i detta arbete, medianåldern för arbetarna i malmbrytning och metallindustri även under relativt optimistiska förutsättningar beträffande tillströmningen kommer att stiga från 31,6 år till omkring 40 år mellan åren 1940 och 1960. Kommentarer härtill synas överflödiga.

Utsikterna för utvecklingen av antalet arbetare fram till år 1960 inom gruppen industri och hantverk synas kunna sammanfattas på följande sätt, alltjämt under förutsättning att en katastrofal avfolkning av jordbruket kan undvikas: Antalet manliga arbetare kan från år 1940 beräknas stiga med högst 15 %. Prognosen för den kvinnliga arbetskraften är osäkrare

¹ Jfr exempelvis Inkomster och investeringar inom industrien 1937—1944. Stockholm 1945.

med hänsyn till fördelningen mellan hemarbete och andra yrken, men en ökning ter sig ganska osannolik och en betydande nedgång är icke utesluten. — I sistnämnda fall blir dock dragkampen om de sinande tillgångarna på kvinnlig arbetskraft på landsbygden säkerligen mycket hård. Osannolikt är ju icke att industrien liksom stadsnäringarna i övrigt visar sig utöva den större dragningskraften.

Som ett räkneexempel synes det vara av intresse att med utgångspunkt från tillgången på arbetskraft beräkna, hur industriproduktionen i framtiden kan komma att utvecklas. De förutsättningar, som därvid väljas, kunna sammanfattas på följande sätt: 1. ingen invandring; 2. oförändrad dödlighet; 3. en minskning av jordbrukets arbetskraft med 1 à $1\frac{1}{2}$ % per år; 4. för kvinnornas del en fortsatt förskjutning inom stadsnäringarna mot »service»-yrken i samma takt som hittills; 5. för männens del ingen sådan förskjutning; 6. en minskning av hemarbetet i jämförelse med hittills framträdande vanor med 1 % per år eller närmare $\frac{1}{5}$ under en 20-årsperiod; 7. en långsam förskjutning inom industrien från arbetare till förvaltningspersonal; 8. inga förkortningar av arbetstiden per vecka eller förändring av åldern för inträde i eller utträde ur yrkesverksamheten. Under dessa förutsättningar skulle, allt efter alternativen enligt förutsättning 3, *antalet manliga industriarbetare mellan åren 1940—1960 ökas med 10 à 15 %*. *Antalet kvinnliga arbetare skulle förbli i huvudsak oförändrat*. Tillämpas dessa tendenser på de manliga och kvinnliga arbetarna i den egentliga fabriksindustrien (enligt industristatistikens definition), erhålles en ökning av hela arbetarstyrkan med omkring 5 % per årtionde.

Till jämförelse kan anföras, att antalet arbetstimmar inom industrien under årtiondet mellan högkonjunkturåren 1929 och 1939 steg med 27 %. Produktionen per arbetstimme ökades samtidigt med drygt 32 %. Den samlade stegringen av produktionen uppgick sålunda till 68 %, varav närmare hälften kunde tillskrivas en ökad arbetsinsats. Antager man, att produktionen

per arbetstimme fortsätter att stiga i samma takt som tidigare — vilken internationellt sett låg mycket högt¹ — skulle stegringen av produktionsvolymen per årtionde dock nedgå till mindre än 40 %, varav knappt $\frac{1}{7}$ skulle vara att tillskriva en ökning av arbetsinsatsen. Tillväxttakten för industriproduktionen skulle sålunda nedgå till mindre än $\frac{3}{5}$ av vad den var under 1930-talet.

Det anförda prognosexemplet, som givetvis kan varieras inom relativt vida gränser, motsvarande olika förutsättningar, kan användas för att illustrera, vilka möjligheter som finnas att belysa utvecklingsmöjligheterna för näringslivet med utgångspunkt från en diskussion av den framtida arbetskraftsbalansen.

Befolkningsutvecklingen och kapitalbildningen.

En nedgång i stegringstakten för industriproduktionen eller för någon annan gren bland stadsnäringarna måste antagas få återverkningar på investeringarna i produktionsmedel. Enligt den traditionella accelerationsprincipen bör ju en nedgång av produktionens tillväxt medföra en motsvarande begränsning av de investeringar, som icke innebära en ersättning av förslitna produktionsmedel. Därvid förutsättes givetvis, att icke den tekniska utvecklingen *påskyndas* i en riktning, som föranleder ökade kapitalinvesteringar. Att detta blir fallet under de närmaste årtiondena, är naturligtvis långt ifrån uteslutet. Men en långsammare tillväxt av produktionen bör dock i och för sig verka återhållande på kapitalbildningen. Ett sådant retardationsfenomen bildar en motsvarighet till den påvisade nedgången i behovet av nya bostäder i städer och tätorter.

Dessa verkningar på olika delar av investeringsverksamheten

¹ Jfr I. Svernison, Industriarbetets växande avkastning i belysning av svenska erfarenheter. Historiska och ekonomiska studier tillägnade Eli F. Heckscher. Uppsala 1944.

äro olika uttryck för de förändringar i kapitalbildningen, som måste äga rum vid en hastig retardation i befolkningsutvecklingen. Nybildningen av kapital i ett samhälle med växande befolkning inriktas ju *dels* på att — som ett led i »framåtskridandet» — öka kapitalutrustningen per individ i fråga om bostäder och annat konsumtionskapital samt produktionsmedel, *dels* på att förse tillskotten av nya samhällsmedlemmar med en fullständig utrustning av konsumtions- och produktionskapital. Ju mera »kapitalistiskt» inriktat samhället redan är, d. v. s. ju större kapitalutrustningen per individ är — vilket i hög grad sammanhänger med förekomsten av långsiktiga investeringar i bostäder samt andra byggnader och anläggningar — desto större kapitalbildning ägnas i ett i viss takt växande samhälle åt att förse tillskottet av samhällsmedlemmar med ny kapitalutrustning. I motsvarande grad måste även en nedgång komma till stånd av kapitalvaruproduktionen vid en retardation i befolkningsstillväxten, såvida icke den tekniska utvecklingen eller höjningen av konsumenternas standard påskyndas i kapitalkrävande riktning.¹

Dessa frågor, som äro av grundläggande betydelse för hela vår ekonomiska politik och särskilt för nationalinkomstens fördelning på konsumtion och sparande, borde kunna få en närmare belysning genom ett mera ingående studium av befolkningsutvecklingen och speciellt av vår framtida arbetskraftsbalans.

¹ Schematiskt bör detta förhållande även kunna betraktas på följande sätt: I ett växande samhälle fördelar den »grundbefolkning», som finns vid början av en period, sin produktionsinsats på ett sådant sätt mellan kapitalbildning och produktion av varor för direkt konsumtion, att kapitalbildningen inrymmer *både* ökning av kapitalutrustningen per individ i takt med »framåtskridandet» och ett bidrag till den grundläggande kapitalutrustningen för den under perioden tillkommande »tillskottsbe-folkningen». Dess kapitalbildning kan nämligen icke vara så mycket större än »grundbefolkningens», att den kan innefatta båda dessa delar av kapitalbildningen för egen räkning. Upphöra nu tillskotten av nytt folk, blir tydligen grundbefolkningens insats för real kapitalbildning för stor, såvida den icke *antingen* inskränkes till förmån för produktion av varor för direkt konsumtion eller inriktas på att påskynda »framåtskridandet» genom en snabbare ökning av det produktions- och konsumtionskapital, som kommer på varje individ.

Sammanfattning.

De beräkningar, som framlagts i detta arbete visa, att en relativt god översikt kan erhållas över den framtida tillgången på arbetskraft inom olika större områden av näringslivet, om blott prognoserna sammanhållas i en nationell arbetskraftsbalans. Åtminstone kunna på så sätt utvecklingsmöjligheterna på olika områden ställas i relation till varandra.

Det viktigaste draget i den allmänna bilden av den framtida arbetskraftstillgången är stagnationen i de produktiva åldrarernas numerär och förskjutningen inom dessa mot de högre, mindre rörliga åldrarna. Båda dessa förändringar äro ägnade att minska arbetskraftens rörlighet och försvåra en fortsatt förändring av näringslivets struktur, exempelvis i riktning mot en längre driven industrialisering och allmän urbanisering. En viss invandring från andra länder skulle kunna bilda en relativt rörlig arbetsmarknadsreserv, som kunde dirigeras dit, där en ökad sysselsättning ligger i linje med de ekonomiska utvecklingstendenserna.

Den begränsade numerär av yngre, rörligare arbetskraft, som eljest står till förfogande, synes sätta en ganska snäv gräns för den minskning av jordbrukets arbetskraft och den däremot svarande tillväxt av stadsnäringarna, som kan äga rum utan katastrofala sociala följder för jordbruksbefolkningen i form av en extrem förgubbning. Om en ur sådana synpunkter alltför snabb avfolkning av jordbruket kan undvikas, kommer stadsnäringarnas befolkning i produktiv ålder såväl absolut som relativt att växa högst hälften så snabbt som under närmast föregående årtionden. Tillväxten hänför sig nästan helt till åldrarna över 50 år. Även vid en relativt långsam överströmning från jordbruket kunna sålunda ej heller stadsnäringarna undgå en relativt snabb förgubbning.

Som det viktigaste problemet i fråga om arbetskraftens fördelning framstår kvinnornas deltagande i yrkesverksamhet utan-

för hemmet. På grund av stigande medelålder och tendens till höjd giftermålsfrekvens kommer vid hittills rådande yrkesvanor mer än hela tillskottet av kvinnlig arbetskraft till stadsnäringarna att stanna i hemmen. Det skulle fordras en mycket snabb ökning av kvinnornas yrkesverksamhet för att balansera denna nedgång. Alternativet blir en ytterligare avfolkning av jordbruket i fråga om kvinnor och snedvridning av dess könsproportion i yngre åldrar.

Industrien kan knappast räkna med att draga till sig en ökad andel av stadsnäringarnas arbetskraft på bekostnad av mera servicebetonade näringar. Åtminstone vad gäller kvinnorna kommer tvärtom dess andel sannolikt att gå tillbaka. Förskjutningen från kroppsarbetare till förvaltningspersonal inom industrien kommer troligen också att fortsätta. Med hänsyn till dessa faktorer blir tillväxten av antalet industriarbetare sannolikt väsentligt långsammare än tidigare under de närmaste årtiondena. Antalet kvinnliga industriarbetare kan komma att gå tillbaka, om icke mycket gynnsamma men mindre sannolika förutsättningar i fråga om kvinnornas grad av yrkesverksamhet förverkligas.

Tillgången på arbetskraft kommer av allt att döma att sätta en gräns för utvecklingen mot en längre driven industrialisering. En relativt snabb utveckling i denna riktning skulle uppenbarligen ligga i linje med en höjning av nationalinkomsten. Dess stegring kan därför komma att bromsas av tillgången på arbetskraft och dess trögrörlighet. Så mycket är i varje fall klart, att en minskning av jordbruksbefolkningen inom gränserna för praktisk politik utan svårighet kan absorberas genom en motsvarande tillväxt av stadsnäringarna, om blott den på full samsättning inriktade allmänna ekonomiska politiken fullföljes. Detsamma gäller ett tillskott genom en begränsad invandring från andra länder.

II.

ARBETSKRAFTSPROBLEMET
I STATISTISK BELYSNING

Tillbakablick och prognos

Inledning.

I den aktuella demografiska utvecklingen i vårt land är det två företeelser, som ha ett dominerande inflytande på befolkningens framtida struktur och därmed även på förutsättningarna för näringslivets utveckling. Populärt kunna de kallas »förgubbingsprocessen» och »flykten från landsbygden» efter sina mest markanta drag. Den förstnämnda har sitt upphov i de senaste decenniernas låga nativitet, som hämmat befolkningens naturliga återväxt och haft till följd en underdimensionering av de yngre åldersskikten i ålderspyramiden och en höjning av befolkningens genomsnittsålder; se *diagram 1*. Flykten från landsbygden återigen är det främsta uttrycket för omflyttningen mellan näringsgrenarna, vilken ju främst kännetecknas av en successiv avfolkning av jordbruket till förmån för stadsnäringarna; jfr *diagram 2*.

Betydelsen av dessa båda tendenser har understrukits i skilda sammanhang. För industriens del anmäler sig särskilt spörsmålet: vilken inverkan kunna dessa tendenser beräknas ha på den framtida tillgången på arbetskraft? Kommer den decimerade »ungdomsreserven» att med nödvändighet medföra en minskning av nyrekryteringen till industriarbetarklassen, eller kan man räkna med att »jordbruksreserven» även i framtiden skall vara tillräcklig för att fylla industriens arbetskraftsbehov?

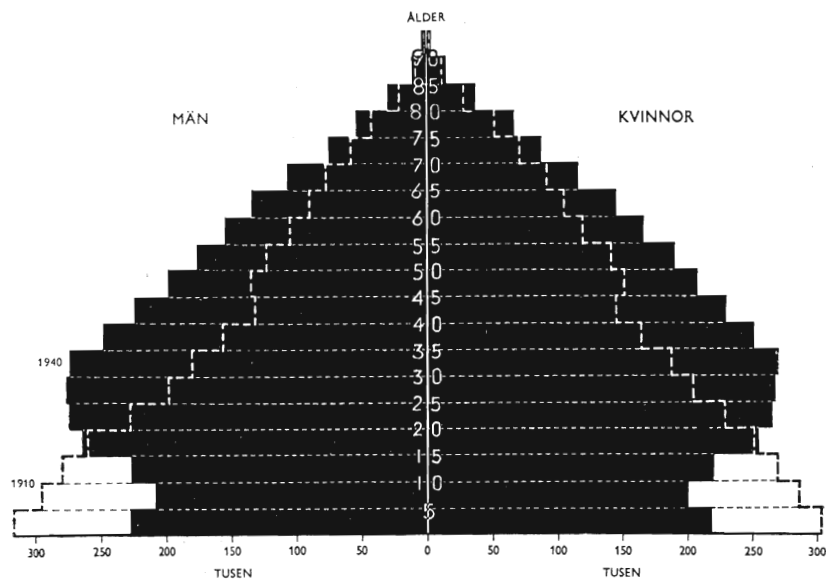

Diagram 1. Befolkningens åldersfördelning åren 1910 och 1940.

Ålderspyramidens bas har krympt samman samtidigt med att dess topp blivit bredare: befolkningen har »förgubbats». Efter år 1940 har basen dock åter blivit bredare som följd av den ökade nativiteten. År 1945 torde antalet barn i åldern 0—5 år uppgå till cirka 580 000 mot 445 000 år 1940.

Om det sistnämnda icke är fallet, vilka förutsättningar finnas för att detta behov skall kunna täckas på annat sätt, t. ex. genom en ökning av kvinnornas deltagande i förvärvsarbetet?

Att söka besvara dessa frågor har varit det primära syftet med föreliggande undersökning. Då frågan om industriens framtida tillgång på arbetskraft emellertid icke kan behandlas isolerat utan ingår som ett led i det mera vittomfattande problemet om arbetskraftstillgången i riket över huvud taget, har det varit motiverat att ägna en jämförelsevis stor del av undersökningen åt en allmän prognos rörande den svenska arbetskraftsbalansen.

Utgångspunkten för denna prognos har i främsta rummet varit 1940 års folkräkning, enkannerligen uppgifterna om befolkningens fördelning efter näringsgren och ålder. Liksom vid

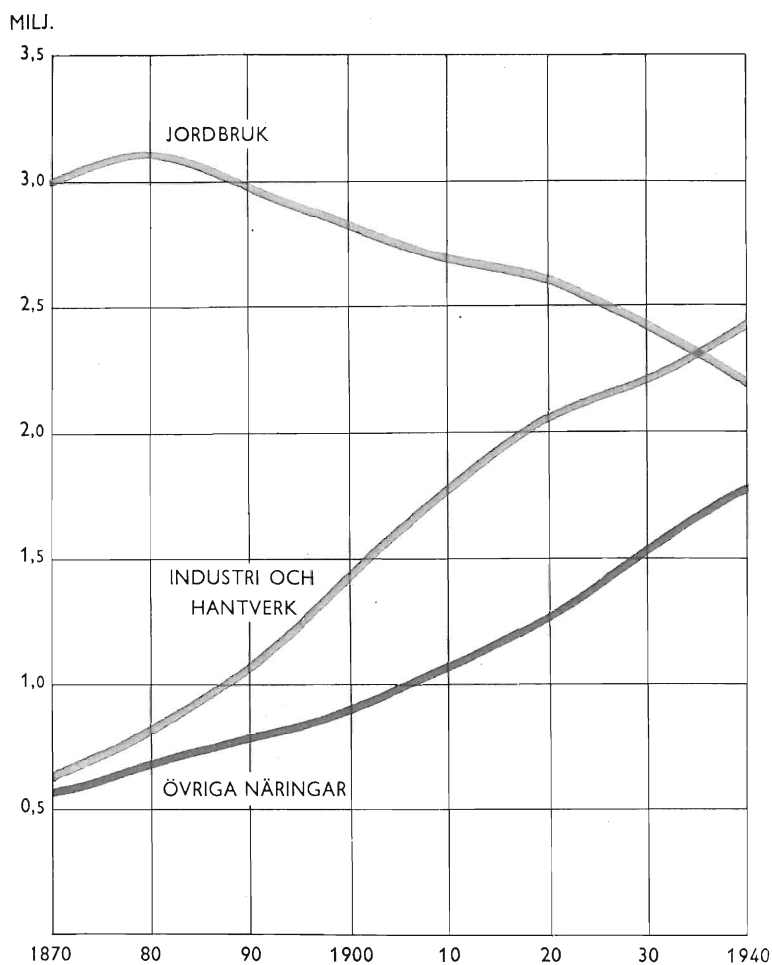

Diagram 2. Folkmängden inom olika näringsgrenar 1870—1940.

Jordbruksbefolkningen har sedan år 1880 oavbrutet minskat, medan stadsnäringarnas folk­mängd kraftigt ökat. Enbart gruppen industri och hantverk omfattar numera en större folk­mängd än jordbruket.

prognoser i allmänhet har det emellertid varit nödvändigt att till grund för beräkningarna även lägga vissa *antaganden*. Dessa avse i föreliggande fall främst den framtida dödligheten samt den framtida omflyttningen mellan näringsgrenarna. Säkerheten i prognossiffrorna beror av, huruvida dessa antaganden äro riktiga eller icke. Då man på denna punkt icke kan veta

något bestämt på förhand, måste man nöja sig med att göra antagandena så *rimliga* som möjligt med hänsyn bland annat till den erfarenhet man har av den hittillsvarande utvecklingen. Då det gäller dödligheten erbjuder detta knappast några svårigheter; man kan utan att behöva riskera några större fel räkna med samma dödlighet som rått under senare tid och som finnes noggrant redovisad i den officiella statistiken. Helt annorlunda ligger däremot förhållandena till beträffande omflyttningen mellan näringsgrenarna. Dels är nämligen statistiken på detta område mycket bristfällig, dels kan man ej räkna med samma stabilitet i omflyttningssiffrorna som i dödlighets-siffrorna.

Avsaknaden av ett säkert statistiskt underlag rörande omflyttningarna har föranlett den i *kap. I* redovisade undersökningen av befolkningsutbytet mellan näringsgrenarna under 1930-talet. Den baserar sig på en jämförelse mellan 1930 och 1940 års folkräkningar. Genom en dylik indirekt metod erhållas dock endast uppgifter om *nettoresultatet* av flyttningarna. Därtill kommer, att resultaten äro behäftade med en viss osäkerhet, främst som följd av den vid respektive folkräkningar olikartade yrkesgrupperingen och de därav orsakade svårigheterna att erhålla fullt jämförbara siffror för de båda folkräkningsåren. Detta hindrar emellertid ej, att de beräknade omflyttningssiffrorna äro tillräckligt säkra för att illustrera de dominerande tendenserna under ifrågavarande årtionde. Att utsträcka undersökningen längre tillbaka i tiden hade däremot knappast låtit sig göra, eftersom svårigheterna att ur olika folkräkningar erhålla jämförbara data äro allt större, ju längre tillbaka i tiden man går.

Även om man genom nyssnämnda undersökning får en tillfredsställande bild av den hittillsvarande omflyttningen, kan man, som redan antytts, icke utan vidare utgå från, att flyttningstendenserna bli likartade i framtiden. Det har därför ansetts lämpligt att icke låsa fast beräkningarna vid vissa orubb-
liga antaganden utan i stället göra dessa *alternativa*. Bilden

av den framtida utvecklingen blir visserligen härigenom mera diffus, men samtidigt erhålles en uppfattning om den osäkerhetsmarginal man har att räkna med vid bedömningen av prognossiffrorna. I *kap. 2*, som behandlar den framtida arbetskraftsbalansen mellan jordbruket och stadsnäringarna fram till år 1960, ha sålunda uppställts fyra olika alternativ rörande jordbrukets avfolkning. Dessa ha valts så, att de täcka hela området av alternativ, som kunnat bedömas såsom rimliga.

Som mätare på arbetskraftstillgången har i *kap. 1—2* valts folkmängden i åldrarna 15—65 år, de »produktiva» åldrarna. Åldersavgränsningen är givetvis i viss mån godtycklig. Eftersom man är hänvisad till att använda femårsklasser, är emellertid den undre gränsen motiverad därav, att 82 % av männen och 54 % av kvinnorna i åldern 15—20 år redovisats såsom yrkesverksamma vid 1940 års folkräkning. Gränsen 65 år är däremot icke på samma sätt statistiskt försvarlig. Visserligen sjunker relativa antalet yrkesverksamma män från 80 % i åldern 60—65 år till 61 % i åldern 65—70 år, men även den sistnämnda gruppen framstår sålunda, vad männen beträffar, såsom till övervägande delen yrkesverksam. Ett fasthållande vid den konventionella gränsen 65 år kan likväl anses motiverat med hänsyn dels till arbetsförmågans avtagande i de högre åldrarna, som realiter inskränker yrkesverksamheten även i de fall, då den formellt upprätthålles, dels till den i det följande närmare berörda osäkerheten i gränsdragningen mellan yrkesverksam och icke yrkesverksam befolkning, som vid retrospektiva undersökningar påverkar jämförbarheten mellan olika folkräkningar företrädesvis i fråga om åldrarna över den gängse pensionsåldern.

Då de i *kap. 2* anförda prognossiffrorna avse hela befolkningen i de produktiva åldrarna, ge de emellertid icke omedelbart en uppfattning om det framtida antalet *yrkesutövare*, d. v. s. om tillgången på arbetskraft inom det egentliga näringslivet. Vad männen beträffar är dock relativa antalet icke yrkesverk-

samma personer i åldrarna 15—65 år förhållandevis obetydligt och kan väntas förbli tämligen oförändrat, varför förändringarna i arbetskraftstillgången nöjaktigt belysas av motsvarande folkmängdsförändringar. I fråga om kvinnorna, vilka endast till mindre del äro yrkesverksamma i egentlig mening, finnas däremot större möjligheter till förskjutningar i relativa antalet yrkesutövare. Frågan om kvinnornas framtida deltagande i förvärvslivet har därför, vad stadsnäringarna beträffar, tagits upp till särskild diskussion i *kap. 3*.

De båda återstående kapitlen ha ägnats åt industribefolkningen, särskilt antalet yrkesverksamma arbetare. I *kap. 4* har, på liknande sätt som i kap. 1, sammanfattats några av de viktigaste resultaten rörande den hittillsvarande utvecklingen, företrädesvis under 1930-talet. I fråga om industriarbetarna har tillströmningen till och avgången från yrket gjorts till föremål för en särskild undersökning. Med stöd av de i detta kapitel framkomna resultaten och med anknytning till de tidigare anförda prognossiffrorna för stadsnäringarna har slutligen i *kap. 5* gjorts några alternativa uppskattningar av industriens framtida tillgång på arbetskraft fram till år 1960. För arbetarnas vidkommande har prognosen utsträckt till att omfatta även åldersfördelningen. Däremot har det icke ansetts möjligt att göra några förutsägelser beträffande utvecklingen inom de olika industrigrupperna. På denna punkt har därför endast i form av ett exempel gjorts några antydningar om den möjliga utvecklingen inom den största gruppen, d. v. s. metallindustrien.

KAPITEL 1.

Omflyttningen mellan näringsgrenarna under 1930-talet.

I den allmänna undersökningen av omflyttningen mellan näringsgrenarna har inbegripits hela den del av befolkningen, som år 1940 befann sig i de »produktiva» åldrarna 15—65 år, sålunda icke blott yrkesutövare utan även familjemedlemmar, f. d. yrkesutövare m. fl. Undersökningen går i huvudsak ut på att jämföra 1930 och 1940 års folkräkningar för varje särskild femårskull med avseende på yrkestillhörigheten och med vederbörlig hänsyn till avgången genom dödlighet. F. d. yrkesutövare ha därvid hänförts till sin tidigare näringsgren och övriga personer tillhörande den icke yrkesverksamma befolkningen till samma näringsgren som familjeförsörjaren.

Beräkningarna ha utförts för män och kvinnor var för sig. Främst på grund av de förutnämnda och i det följande ytterligare belysta svårigheterna att erhålla jämförbarhet mellan de båda folkräkningsårens siffror ha de däremot icke genomförts med detaljerad gruppering på näringsgrenar utan endast på följande tre, sinsemellan ungefär likstora grupper:

1. jordbruk (med skogsbruk och fiske),
2. industri och hantverk,
3. övriga näringar (handel, samfärdsel, allmän förvaltningstjänst och fria yrken).

Grupperna 2 och 3 betecknas i fortsättningen sammanfattningsvis såsom *stadsnäringarna*. Grupperna husligt arbete och

ospecificerad verksamhet ha fördelats på de tre huvudgrupperna i enlighet med de beräkningar, som angivits i folkräkningsberättelserna och som i fråga om gruppen husligt arbete så vitt möjligt genomförts med ledning av arbetsgivarens yrke. För männens vidkommande spelar sistnämnda grupp ingen nämnvärd roll. Vad kvinnorna i huslig tjänst beträffar kan det däremot ifrågasättas, om icke en särredovisning bort ske. Att hänföra de inom jordbruket anställda kvinnorna till jordbruksnäringen måste visserligen anses motiverat, men att i övrigt räkna hembiträden m. fl. till arbetsgivarens näringsgren kan leda till missvisande resultat. Åtgärden måste emellertid anses nödvändig med hänsyn till att avgränsningen av gruppen husligt arbete gentemot övriga med hemgöromål sysselsatta är jämförelsevis osäker och genomförts olika vid de båda folkräkningarna.

Allmän översikt av befolkningen i de produktiva åldrarna åren 1930 och 1940. Materialet till den egentliga omflyttningsundersökningen utgöres som nämnt av data, hämtade från 1930 och 1940 års folkräkningar. Det är därför av intresse att först helt allmänt studera den arbetsföra befolkningens struktur vid de båda folkräkningstillfällena, särskilt med avseende på yrkesverksamhetens omfattning.

En första översikt av befolkningen i åldrarna 15—65 år meddelas i följande tablå. Folkmängdssiffrorna äro angivna i tusental.

Å r	M ä n			K v i n n o r		
	I allt	Därav yrkesverksamma	Yrkesverksamma %	I allt	Därav yrkesverksamma ¹	Yrkesverksamma ¹ %
1930	1 990,4	1 864,9	93,7	2 060,4	(866,9)	(42,1)
1940	2 222,5	2 068,3	93,1	2 248,6	776,2	34,5
Ökning, %	11,7	10,9	—	9,1	(-10,5)	—

¹ Siffrorna för de båda åren äro ej jämförbara med varandra; jfr texten.

Antalet män har under tioårsperioden ökat med 11,7 %. Ungefär samma siffra, 10,9 %, erhåller man för antalet yrkesverksamma män, vilket är naturligt med hänsyn till att det stora flertalet av männen i de ifrågavarande åldrarna — drygt 93 % — äro yrkesverksamma.

För kvinnornas del är den totala folkökningen 9,1 %, d. v. s. av samma storleksordning som männens, men i fråga om den yrkesverksamma befolkningen fås helt avvikande siffror. Antalet yrkesverksamma kvinnor är betydligt lägre och skall enligt tabellen ha sjunkit från 42,1 % år 1930 till 34,5 % år 1940 med resultat att det absoluta antalet yrkesverksamma kvinnor *minskat* med drygt 10 %. En närmare undersökning visar dock, att dessa resultat äro skenbara och orsakade av olika klassificeringsgrunder vid de båda folkräkningarna. Detta gäller främst i fråga om jordbruksbefolkningen. År 1930 räknades nämligen hemmadöttrar m. fl. familjemedlemmar tillhörande denna befolkning i regel såsom medhjälpare familjemedlemmar och inkluderades därmed i den yrkesverksamma befolkningen, medan de år 1940 avförts från denna i den mån det av självdeklarationer i samband med mantalsskrivningen framgick, att deras huvudsakliga sysselsättning varit hemgöromål. Antalet kvinnliga medhjälpare familjemedlemmar inom jordbruket har på så sätt av huvudsakligen formella skäl reducerats från 166 000 till 53 000.

I de båda följande tabellerna belysas folkmängdsförändringarna inom de särskilda näringsgrenarna. Så vitt möjligt ha 1940 års siffror omräknats i enlighet med 1930 års yrkesgruppering, men av förut antydda skäl kunna siffrorna endast betraktas som approximativa.

Tab. I utvisar, att befolkningen inom samtliga näringsgrenar utom jordbruket ökat under 1930-talet. Ökningen av antalet män är proportionsvis ungefär lika stor inom industrien som inom övriga stadsnäringar, medan kvinnornas ökning är störst inom den sistnämnda gruppen. De specificerade siffrorna visa,

Tab. 1. Procentuell ökning under perioden 1931—40 av de olika näringsgrenarnas befolkning i åldrarna 15—65 år.

Tabellen grundar sig på de i tab. 2 angivna absoluta talen.

Näringsgrän	Procentuell ökning (minskning negativt tecken)			
	Män		Kvinnor	
	Hela befolkn.	Yrkesverksam befolkn.	Hela befolkn.	Yrkesverksam befolkn.
Jordbruk.....	- 2,6	- 3,0	- 8,4	(- 60,2) ¹
Industri och hantverk	21,0	19,8	16,4	11,8
Övriga näringar.....	19,9	18,0	20,8	26,7
Därav: Samfärdse	7,3	4,0	(9,3) ²	16,9
Handel	23,7	23,4	(19,7) ²	22,5
Allmän tjänst etc.	35,1	33,7	31,8	36,2

¹ Jfr tab. 2, not 3.

² Jfr tab. 2, not 4.

att ökningen för båda könen är störst inom allmän tjänst och fria yrken och minst inom samfärdseln, under det handeln intar en mellanställning. Denna heterogenitet i utvecklingen kunde göra det motiverat att i den egentliga omflyttningsundersökningen särredovisa ifrågavarande grupper. Då de likväl sammanfattats under en gemensam rubrik har detta skett dels med hänsyn till de tekniska svårigheterna att genomföra en dylik specifikation, dels också emedan intresset i föreliggande undersökning främst knyter sig till frågan om industribefolkningens utveckling.

Av tab. 2 framgår bland annat, hur stor del av den till respektive näringsgrenar hänfödda befolkningen som redovisats såsom yrkesutövare (jfr not 2 till tabellen). För männens vidkommande ligga siffrorna genomgående vid omkring 90 %. Kvinnornas procentsiffror, som av naturliga skäl ligga på en betydligt lägre nivå, uppvisa jämförelsevis stora variationer från grupp till grupp. Drygt hälften av kvinnorna inom handelsgruppen äro sålunda yrkesverksamma men blott en fjärdedel av den kvinnliga industribefolkningen och ungefär en sjundedel av kvinnorna inom gruppen samfärdse.

Vad männen beträffar, lägger man märke till en genom-

Tab. 2. Hela befolkningen i åldrarna 15—65 år samt den yrkesverksamma befolkningen fördelad på olika näringsgrenar åren 1930 och 1940.

Folkmängd i 1 000-tal.

Näringsgren	År	Män			Kvinnor		
		I allt ¹	Därav yrkesverksamma ²	Yrkesverksamma %	I allt ¹	Därav yrkesverksamma ²	Yrkesverksamma %
Jordbruk	1930	769,2	723,2	94,0	714,2	(225,6) ³	(31,6)
	1940	749,5	701,3	93,6	654,2	89,9	13,7
Industri o. hantv.	1930	752,2	702,1	93,3	716,3	179,8	25,1
	1940	910,5	841,2	92,4	833,5	201,0	24,1
Övriga näringar .	1930	469,0	418,7	89,3	629,9	254,6	40,4
	1940	562,5	494,1	87,8	760,9	322,6	42,4
Därav:							
Samfärdse ⁴	1930	181,8	165,5	91,0	(155,0)	21,9	(14,1)
	1940	195,0	172,2	88,3	169,4	25,6	15,1
Handel ⁴	1930	180,1	161,9	89,9	(283,5)	145,2	(51,2)
	1940	222,8	199,8	89,7	339,3	177,8	52,4
Allm. tjänst etc.	1930	107,1	91,3	85,2	191,4	87,5	45,7
	1940	144,7	122,1	84,4	252,2	119,2	47,3

¹ Omfattar hela folkmängden i åldrarna 15—65 år med utproportionering av grupperna husligt arbete och ospecificerad verksamhet. Omräkning av 1940 års siffror till 1930 års yrkesgruppering har gjorts i den mån detta varit möjligt.

² Här ha upptagits endast inom vederbörande näringsgren yrkesverksamma, d. v. s. med uteslutande av grupperna husligt arbete och ospecificerad verksamhet. Procentsiffrorna i den följande kolumnen ange alltså, hur stor del av den till varje näringsgren hänfödda befolkningen, som redovisats såsom yrkesverksam inom just denna näringsgren. — I tablan sid. 52 ingå däremot även yrkesutövare inom grupperna husligt arbete och ospecificerad verksamhet i den yrkesverksamma befolkningen.

³ Här ingå även hemmadöttrar m. fl. med hemarbete som huvudsaklig sysselsättning, varför siffran ej är jämförbar med 1940 års.

⁴ Fördelningen av totalbefolkningen år 1930 på grupperna samfärdse och handel grundar sig delvis på approximationer. För kvinnornas vidkommande medför detta jämförelsevis stor osäkerhet i siffrorna, varför dessa anförts inom parentes. För grupperna samfärdse och handel tillhoppa var relativa antalet yrkesverksamma kvinnor år 1930 38,1 %, år 1940 40,0 %.

gående om än obetydlig minskning av den relativa yrkesverksamheten mellan de båda folkräkningsåren. Man kan fråga sig, om detta är uttryck för en verklig tendens eller om resultatet endast är skenbart. I syfte att belysa bland annat denna fråga har i tab. 3 procentuella antalet yrkesverksamma män och kvinnor redovisats åldersvis. Även åldrarna över 65 år ha härvid medräknats.

Tab. 3. Yrkesverksamheten i olika åldrar.

Tabellen utgör en specifikation åldersvis av tab. 2 och visar procentuella antalet yrkesverksamma personer (exkl. husligt arbete och ospecificerad verksamhet) inom jordbruket respektive stadsnäringarna. I fråga om kvinnorna har jordbruksgruppen dock uteslutits av skäl som framgår av not 3 till nämnda tabell.

Ålder	Män				Kvinnor	
	Jordbruksbefolkningen		Stadsnäringarnas befolkning		Stadsnäringarnas befolkning	
	1930	1940	1930	1940	1930	1940
15—20	91,4	90,4	73,4	75,3	33,7	45,6
20—25	95,0	94,1	91,7	89,4	47,8	54,4
25—30	95,5	95,4	96,0	94,7	40,6	38,9
30—35	96,0	96,2	97,1	96,1	32,8	30,5
35—40	96,3	96,1	97,4	95,8	29,3	28,3
40—45	96,2	96,0	97,0	95,2	28,0	27,2
45—50	95,8	95,8	96,1	94,7	26,2	25,7
50—55	} 93,6	94,6	} 92,6	92,7	} 22,3	23,8
55—60		91,6		88,8		19,8
60—65	85,6	83,6	80,5	74,0	15,3	13,2
65—70	73,8	67,5	62,0	51,6	10,3	8,6
Över 70	43,6	38,6	29,0	21,5	3,9	3,4
15—65	94,0	93,6	91,8	90,7	32,3	32,8

Bortser man från några av de yngsta åldrarna är nedgången i procentsiffrorna mellan de båda folkräkningsåren praktiskt taget allmän, och detta gäller icke blott männen utan även kvinnorna. Mest utpräglad är skillnaden i de högsta åldersklasserna. Detta kan möjligen vara resultatet av en mera allmänt genomförd pensionering och sålunda innebära en verklig nedgång i yrkesverksamheten, men sannolikt äro skillnaderna åtminstone delvis skenbara och orsakade av en olika gränsdragning mellan yrkesverksam och icke yrkesverksam befolkning vid de båda folkräkningarna. Vad beträffar kvinnorna gäller i varje fall, att »kravet något skärpts i fråga om graden av den yrkesverksamhet, som konstituerar, att en gift kvinna räknas såsom egentlig yrkesutövare».¹

¹ Folkräkningen 1940, del III, sid. 15*. — Den omständigheten, att yrkesutövarna inom gruppen ospecificerad verksamhet uteslutits vid beräkningen av

I åldrarna under 65 år är nedgången under alla omständigheter för obetydlig för att man skall vara berättigad till slutsatsen, att någon verklig nedgång i yrkesverksamheten ägt rum. En påtaglig *ökning* har däremot inträtt inom stadsnäringarnas yngsta åldersklasser, nämligen för män under 20 år och framför allt för kvinnor under 25 år. En närmare undersökning visar, att kvinnornas yrkesverksamhet ökat såväl inom industrigruppen som inom övriga stadsnäringar, något starkare dock inom de sistnämnda:

		Procentuella antalet yrkesverksamma kvinnor		Ökning
		1930	1940	
15—20 år	Industri och hantverk	32,1	42,6	10,5
	Övriga stadsnäringar	35,7	48,6	12,9
20—25 år	Industri och hantverk	41,8	46,5	4,7
	Övriga stadsnäringar	53,9	62,1	8,2

Bland annat på grund av den osäkra avgränsningen av gruppen husligt arbete har denna ej inkluderats i de föregående beräkningarna rörande yrkesverksamheten. Då det emellertid kan vara av intresse att jämföra de båda folkräkningarna även på denna punkt har efterföljande tablå upprättats. Den avser enbart stadsnäringarnas kvinnliga befolkning¹ och grundar sig delvis på uppskattningar, varför siffrorna endast äro approximativa.

Som man finner, visa procentsiffrorna en icke obetydlig nedgång i samtliga åldrar. Sannolikt är denna nedgång till en viss

procentsiffrorna i tab. 3, torde endast obetydligt inverka på jämförbarheten mellan siffrorna för de båda folkräkningsåren, då nämligen gruppen ifråga är ganska obetydlig och vid båda tillfällena uppgick till ungefär samma andel — drygt 1 % — av samtliga yrkesutövare i befolkningen. Beträffande nedgången i yrkesverksamheten, se f. ö. *I. Uhnbon: Arbetskraften, dess reserver och fördelning samt framtida storlek* (Svensk sparbankstidskrift 1943, häfte 8—9).

¹ För jordbrukets del finnes nämligen ingen bestämd gräns mellan husligt arbete och egentligt jordbruksarbete, eftersom den dagliga arbetstiden för de i jordbruket anställda kvinnorna ofta delas mellan nämnda båda slag av sysslor (jfr Folkräkningen 1940, del III, sid. 24*).

Antalet yrkesutövare inom gruppen husligt arbete i procent av samtliga kvinnor inom stadsnäringsarna, åldersvis.

Alder	1930	1940
15—20	17	14
20—25	19	11
25—30	12	5
30—35	7	4
35—40	6	4
40—50	6	4
50—65	6	4

del endast skenbar¹, men i huvudsak torde siffrorna ge uttryck åt en verklig och betydande »flykt från det husliga arbetet». Resultatet står också i överensstämmelse med den rådande bristen på hembiträden och kan, vad den yngre arbetskraften beträffar, sättas i samband med den enligt tab. 3 ökade tillströmningen till grupperna handel, allmän förvaltningstjänst etc.

Omflyttningen mellan näringsgrenarna. I tab. 2 har återgivits storleken av befolkningen i de produktiva åldrarna åren 1930 och 1940 med fördelning på olika näringsgrenar. De motsvarande *förändringarna* i befolkningssiffrorna under tioårsperioden redovisas i tab. 4 med specifikation åldersvis. Hur

¹ De gifta kvinnorna med husligt arbete i form av daghjälp torde år 1940 i större utsträckning ha hänförts till gruppen husmödrar än år 1930, då yrkesgrupperingen delvis grundade sig på självdeklarationerna till inkomst- och förmögenhetsskatt. Härtill kommer, att år 1940 förväxling i viss utsträckning kan ha skett mellan å ena sidan yrkesbeteckningen »hembiträde» och å andra sidan uttrycket »hemgöromål», vilket sistnämnda var avsett att användas endast av familjemedlemmar (främst hemmadöttrar), som ägnat sig åt husligt arbete i sina anhörigas hem.

Nämnas må, att uppgifter om antalet i husligt arbete anställda finnas även i 1936 års partiella folkräkning. På grund av den speciella metodik, som detta år tillämpades vid primäruppgifternas införskaffande (genom särskilda folkräknare), är det dock ovisst i vad mån resultaten äro jämförbara med övriga folkräkningars. Begränsas jämförelsen till *städernas* kvinnliga befolkning i åldrarna 15—65 år, visar det sig, att gruppen husligt arbete minskat i relativ betydelse från 11,5 % år 1930 till 10,5 % år 1936 och till 6,9 % år 1940. Siffrorna tyda på, att tillbakagången varit kraftigare under senare delen av 1930-talet.

Tab. 4. Nettoökning av folkmängden inom olika näringsgrenar
1931—40, åldersvis.

1 000-tal.

Ålder	Ökning (minskning negativt tecken)			Summa
	Jordbruk	Industri och hantverk	Övriga näringsar	
M ä n				
15—20	— 25,4	— 1,2	6,6	— 20,0
20—25	— 17,6	3,9	7,0	— 6,7
25—30	— 4,1	20,8	9,3	26,0
30—35	2,6	31,8	12,8	47,2
35—40	6,3	27,6	9,3	43,2
40—45	6,4	21,3	8,5	36,2
45—50	4,1	14,5	9,6	28,2
50—55	1,3	11,9	9,8	23,0
55—60	0,7	12,6	11,1	24,4
60—65	6,0	15,1	9,5	30,6
Summa	— 19,7	158,3	93,5	232,1
K v i n n o r				
15—20	— 27,0	— 5,7	14,3	— 18,4
20—25	— 19,3	2,3	6,7	— 10,3
25—30	— 11,2	16,5	7,3	12,6
30—35	— 6,5	25,5	14,7	33,7
35—40	— 2,3	20,2	16,0	33,9
40—45	0,2	14,1	13,8	28,1
45—50	1,6	11,2	15,7	28,5
50—55	0,3	10,4	16,5	27,2
55—60	0,7	11,1	14,4	26,2
60—65	3,5	11,6	11,6	26,7
Summa	— 60,0	117,2	131,0	188,2

denna och de båda följande tabellerna erhållits framgår av *tab. I* i tabellbilagan.¹

¹ Siffrorna äro delvis osäkra på grund av att åldersgrupperingen år 1930 var mindre detaljerad. Grupperna 0—15 år och 50—60 år specificerades nämligen icke på femårsgrupper vid redovisningen av befolkningen inom de särskilda näringsgrenarna. För den sistnämnda gruppen är betydelsen härav mycket begränsad, men beträffande gruppen 0—15 år, vilken år 1940 befann sig i åldrarna 10—25 år och sålunda omfattar just de årskullar, som främst bestått näringslivets nyrekrytering med arbetskraft under 1930-talet, har saken större betydelse, i det endast approximativa siffror kunnat beräknas för omflyttningen i de yngsta arbetsföra åldrarna.

Befolkningen som helhet uppvisar ökning i samtliga åldrar över 25 år, medan åldrarna 15—25 år — till följd av nedgången i nativiteten — förete minskning. Denna minskning faller nästan uteslutande på jordbruksbefolkningen, som för övrigt visar tillbakagång även i vissa av åldrarna över 25 år. Allt som allt har jordbruksbefolkningen i de produktiva åldrarna minskats med cirka 20 000 män och 60 000 kvinnor.¹ Stadsnäringarnas befolkning har i stället ökat praktiskt taget genomgående. Undantag utgör endast den yngsta åldersklassen inom industriebefolkningen. Vidare belyser tabellen ytterligare den redan i tab. 1 påvisade olikheten mellan könen vad beträffar industriens respektive övriga stadsnäringars andel i befolkningens nettoökning, i det männen uppvisa den största ökningen inom industrigruppen, medan kvinnorna ökat mest inom handel, allmän tjänst etc.

De i tab. 4 redovisade förändringarna under 1930-talet illustreras i viss mån av *diagram 3*, som återger ålderspyramiderna för dels jordbruksbefolkningen, dels stadsnäringarnas befolkning vid de båda folkräkningstillfällena (jfr tab. I). Jordbrukspyramidens bas har krympt avsevärt, medan dess övre del — från omkring 25-årsnivån — är i stort sett oförändrad. Vad stadsnäringarna beträffar är däremot pyramidens bas i huvudsak oförändrad, medan åldrarna över 25 år visa mycket markerad ökning.

De förändringar i åldersklassernas storlek, som redovisas i tab. 4, kunna betraktas som resultatet av tre särskilda komponenter, nämligen dels en »naturlig ökning», dels ett relativt obetydligt invandringsöverskott, dels slutligen omflyttningen mellan näringsgrenarna.

Innebörden av den *naturliga ökningen* — vilken redovisas i *tab. 5* — klargöres bäst genom ett exempel. Då enligt 1930

¹ Inbegripas samtliga åldrar, visar sig folkminskningen vara betydligt större eller för båda könen tillhoppa 242 000. Huvudparten härav, 156 000, faller på åldrarna under 15 år, 80 000 på åldrarna 15—65 år och 6 000 på åldrarna över 65 år.

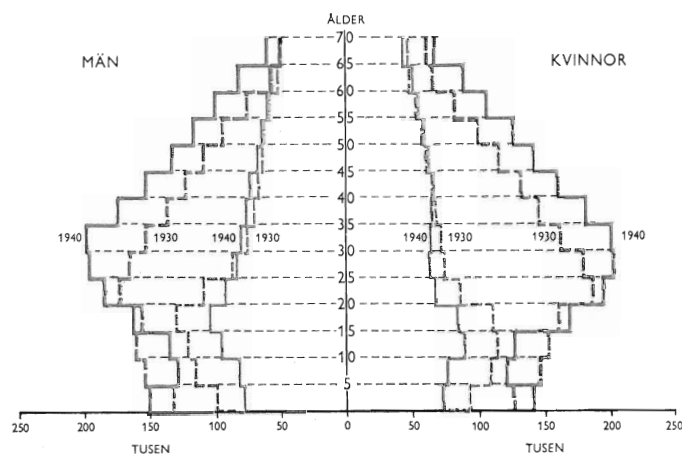

Diagram 3. Ålderspyramider för jordbruksbefolkningen (grön) och stadsnäringsarnas befolkning (brun) åren 1930 och 1940.

Jordbruksbefolkningen har under 1930-talet minskat avsevärt i åldrarna upp till omkring 25 år medan övriga åldersgrupper förblivit jämförelsevis oförändrade. För stadsnäringsarna gäller däremot, att ålderspyramidens bas är tämligen oförändrad, under det åldrarna över 25 år utvisa en betydande ökning.

Diagrammet belyser även den högst olikartade åldersstrukturen hos de båda befolkningsgrupperna. I åldrarna omkring 30 år är exempelvis stadsnäringsarnas befolkning numera 2 å 3 gånger så manstark som jordbruksbefolkningen, medan den högsta i diagrammet redovisade åldersgruppen, 65—70 år, endast utvisar obetydlig övervikt för stadsnäringsarnas befolkning. Förhållandet är väsentligen en följd av »flykten från landsbygden», som företrädesvis påverkat mellanåldrarna. Vad särskilt beträffar kvinnorna lägger man märke till en viss »urgröping» av 1940 års ålderspyramid för jordbruksbefolkningen just i de åldrar, där stadsnäringsarnas folkmängd är störst.

års folkräkning den manliga industribefolkningen i åldern 20—25 år utgjorde 108 900 personer, kan man med ledning av dödlighetstabeller för årtiondet 1931—40¹ beräkna antalet tio år senare kvarlevande av dessa till cirka 105 500 personer; se tab. I. Hade ingen omflyttning mellan näringsgrenarna och ingen in- och utvandring ägt rum, skulle alltså år 1940 den manliga industribefolkningen i åldersgruppen 30—35 år ha uppgått till sistnämnda numerär. Då 1930 års siffra för åldersgruppen 30—35 år uppgick till 92 900 personer, kan den naturliga

¹ I brist på uppgifter om dödligheten inom olika näringsgrenar har denna genomgående antagits vara = riksdödligheten. Eftersom avgången genom dödlighet i de arbetsföra åldrarna över huvud taget är ganska måttlig, spelar denna approximation jämförelsevis liten roll.

Tab. 5. Naturlig ökning av folkmängden inom olika näringsgrenar 1931—40, åldersvis.

1 000-tal.

Siffrorna avse den ökning av de särskilda åldersklassernas folkmängd, som erhålles vid direkt framskrivning av 1930 års befolkning inom varje näringsgren för sig. Tabellen utvisar alltså den ökning, som skulle ha skett under 1930-talet enbart som följd av åldersklassernas förskjutning (åldrandet) och avgången genom dödlighet, m. a. o. under förutsättning att ingen omflyttning mellan näringarna och ingen in- eller utvandring ägt rum.

Ålder	Ökning (minskning negativt tecken)			Summa
	Jordbruk	Industri och hantverk	Övriga näringsar	
M ä n				
15—20	— 15,9	— 0,1	— 4,8	— 20,8
20—25	8,5	— 10,0	— 5,8	— 7,3
25—30	38,2	— 10,8	— 3,2	24,2
30—35	28,7	12,6	2,2	43,5
35—40	14,9	20,2	4,1	39,2
40—45	8,1	18,0	7,3	33,4
45—50	4,1	13,3	9,3	26,7
50—55	0,4	11,3	10,4	22,1
55—60	— 0,4	12,3	11,7	23,6
60—65	4,5	15,2	10,3	30,0
Summa	91,1	82,0	41,5	214,6
K v i n n o r				
15—20	— 3,0	4,4	— 20,5	— 19,1
20—25	25,3	1,9	— 38,5	— 11,3
25—30	33,3	— 6,6	— 16,5	10,2
30—35	12,1	6,4	12,6	31,1
35—40	3,7	12,4	15,3	31,4
40—45	2,9	11,7	11,9	26,5
45—50	3,6	10,9	12,8	27,3
50—55	2,2	10,3	14,0	26,5
55—60	1,7	11,0	12,8	25,5
60—65	4,4	11,2	10,5	26,1
Summa	86,2	73,6	14,4	174,2

ökningen av denna grupp beräknas till den i tab. 5 angivna siffran 12 600 personer. Den naturliga ökningen är alltså den ökning, som skulle ha skett under förutsättning att ingen omflyttning mellan näringarna och ingen in- eller utvandring ägt rum.

Tab. 6. Nettoflyttningen mellan näringsgrenarna 1931—40, åldersvis.
1 000-tal.

Tabellen har erhållits genom att taga skillnaden mellan siffrorna i tab. 4 och tab. 5. Den så beräknade nettoflyttningen inkluderar även invandringsöverskottet, vilket förklarar att siffrorna i summakolumnen ej äro exakt = 0. De angivna siffrorna för invandringsöverskottet äro dock endast ungefärliga, särskilt vad beträffar åldersfördelningen.

Ålder 1940	Ökning (minskning negativt tecken)			Summa (= invandrings- överskott)
	Jordbruk	Industri och hantverk	Övriga näringsar	
M ä n				
15—20	— 9,5	— 1,1	11,4	0,8
20—25	— 26,1	13,9	12,8	0,6
25—30	— 42,3	31,6	12,5	1,8
30—35	— 26,1	19,2	10,6	3,7
35—40	— 8,6	7,4	5,2	4,0
40—45	— 1,7	3,3	1,2	2,8
45—50	0,0	1,2	0,3	1,5
50—55	0,9	0,6	— 0,6	0,9
55—60	1,1	0,3	— 0,6	0,8
60—65	1,5	— 0,1	— 0,8	0,6
Summa	— 110,8	76,3	52,0	17,5
K v i n n o r				
15—20	— 24,0	— 10,1	34,8	0,7
20—25	— 44,6	0,4	45,2	1,0
25—30	— 44,5	23,1	23,8	2,4
30—35	— 18,6	19,1	2,1	2,6
35—40	— 6,0	7,8	0,7	2,5
40—45	— 2,7	2,4	1,9	1,6
45—50	— 2,0	0,3	2,9	1,2
50—55	— 1,9	0,1	2,5	0,7
55—60	— 1,0	0,1	1,6	0,7
60—65	— 0,9	0,4	1,1	0,6
Summa	— 146,2	43,6	116,6	14,0

Genom att jämföra tabellerna 4 och 5 med varandra kan man slutligen beräkna de vinster respektive förluster, som olika femårskullar gjort genom *omflyttningen* mellan näringsgrenarna inklusive den relativt ringa in- och utvandringen. Resultatet av dessa jämförelser anföres i *tab. 6*. Anknyter man på nytt till exemplet ovan, finner man, att nettoökningen av den man-

liga industribefolkningen i åldern 30—35 år enligt tab. 4 utgör 31 800 personer, medan den naturliga ökningen som ovan nämnts uppgår till 12 600 personer. Skillnaden, 19 200 personer, har angivits i tab. 6. Den utgör nettoresultatet av flyttningarna till och från industribefolkningen under 1930-talet inom den femårsskull, som år 1940 befann sig i åldern 30—35 år.

Nettoomflyttningens storlek framgår bäst av *diagram 4*. Kurvorna illustrera flykten från jordbruket till stadsnäringarna och hur denna gjort sig olika starkt gällande i olika åldrar. Beträffande åldersskalan är att observera, att denna hänför sig till år 1940, alltså *slutet* av den tioårsperiod som undersökningen avser. Åldern vid flyttningen framgår alltså ej direkt av diagrammet; i genomsnitt är den emellertid 5 år lägre än den i diagrammet angivna.

Flyttningarna inskränka sig praktiskt taget till åldrarna under 40 år. Jordbruket visar sin största avfolkning i åldersgruppen 25—30 år för männen och 20—30 år för kvinnorna; de motsvarande flyttningsåldrarna kunna enligt vad nyss framhållits uppskattas till 20—25 år för männen och 15—25 år för kvinnorna. Vad industrigruppen beträffar noteras maximal tillströmning för åldersgruppen 25—30 år, något som givetvis sammanhänger med jordbrukets motsvarande avfolkning i dessa åldrar. Att industrikurvan för kvinnorna i stort sett är likformig med männens, får främst tillskrivas giftermål mellan kvinnor, som tidigare tillhört jordbruksbefolkningen, och manliga yrkesutövare inom industri och hantverk. Särskilt i fråga om kvinnorna lägger man märke till en *flyttningsförlust* för industribefolkningen i den yngsta åldersklassen, medan övriga stadsnäringar samtidigt gjort betydande vinster. Detta förhållande tyder på, att nyrekryteringen till de sistnämnda skett ej blott från jordbruksbefolkningen utan i viss utsträckning även från industribefolkningen. Över huvud taget är tillströmningen till gruppen övriga stadsnäringar synnerligen markerad bland de yngre kvinnorna, och här rör det sig sannolikt främst om

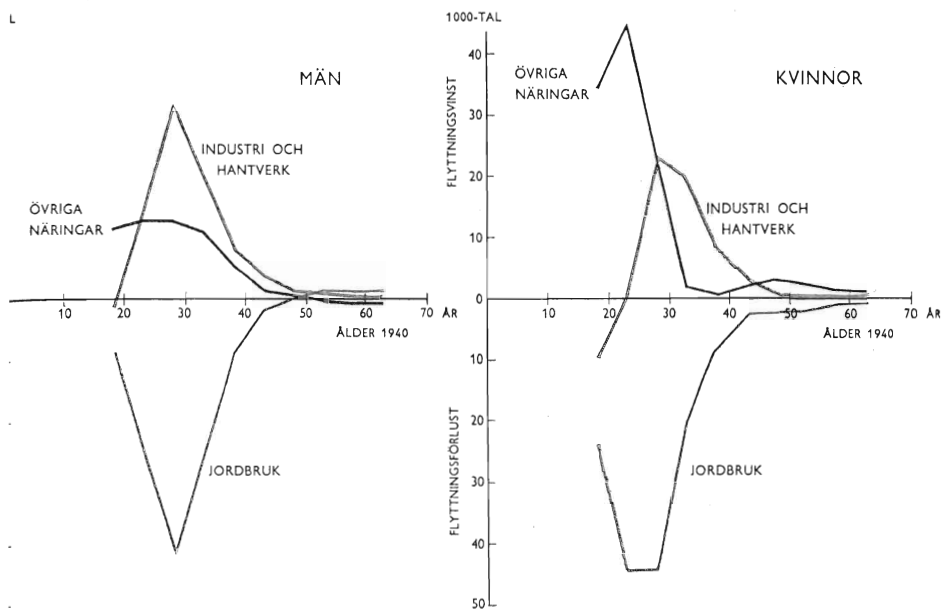

Diagram 4. Nettoflyttningen mellan näringsgrenarna 1931—40.

Diagrammet hänför sig till 1940 års befolkning i de produktiva åldrarna och visar för varje *femårskull* den vinst eller förlust, som uppstått genom omflyttning mellan näringsgrenarna under 1930-talet samt genom den jämförelsevis obetydliga in- och utvandringen. Stadsnäringarna ha ökat på bekostnad av jordbruket. Beträffande männen utvisar gruppen industri och hantverk den största ökningen, beträffande kvinnorna däremot övriga stadsnäringar, vilken grupp i den yngsta åldersklassen till och med dragit till sig cirka 10 000 kvinnor från industrigruppen.

yrkesutövare och alltså ej som inom industrigruppen företrädesvis om formell yrkesväxling på grund av giftermål.

I det föregående har endast *nettoresultatet* av flyttningarna framkommit. I vilken utsträckning flyttning i verkligheten skett mellan de särskilda näringsgrenarna belyses i viss mån av den undersökning rörande yrkesväxlingarna under perioden 1931—36, som verkställdes i samband med 1936 års partiella folkräkning.¹ Denna undersökning avser dock endast *egentliga yrkesutövare* och omfattar sålunda icke personer som år 1930

¹ Särskilda folkräkningen 1935/36, del VIII, sid. 51* ff.

ännu ej inträtt i förvärvslivet eller voro s. k. medhjälpan-
 familjemedlemmar. Denna omständighet gör, att särskilt flytt-
 ningarna från jordbruket blivit betydligt underskattade och
 att siffrorna icke äro jämförbara med de i tab. 6 redovisade
 — även bortsett från att undersökningsperioderna icke samman-
 falla. I fråga om kvinnorna är det tillgängliga materialet
 dessutom ganska litet och har därför här icke tagits i betrak-
 tande. Följande tablå visar fördelningen av 1 000 manliga
 yrkesutövare, som år 1936 befunno sig i åldrarna 20—65 år och
 som under perioden 1931—36 övergått från en näringsgren
 till en annan.¹

Från	T i l l				Summa
	Jordbruk	Industri och hantverk	Handel och sam- färdsel	Allmän tjänst etc.	
Jordbruk.....	—	236	88	36	360
Industri och hantverk	132	—	141	44	317
Handel och samfärdsel	48	173	—	33	254
Allmän tjänst etc.	11	30	28	—	69
Summa	191	439	257	113	1 000

Man kan av denna tablå bland annat utläsa, att mot 360
 yrkesväxlingar från jordbruk till andra näringar svarat 191
 växlingar i motsatt riktning, d. v. s. att den sistnämnda ström-
 men varit drygt hälften så stor som den förstnämnda. Resul-
 tatet är anmärkningsvärt, då det visar, att befolkningsutbytet
 mellan jordbruket och stadsnäringarna långtifrån är enkel-
 riktat. Dock bör det än en gång understrykas, att propor-
 tionen mellan de båda strömmarna säkerligen skulle te sig på
 ett helt annat sätt, om även andra än egentliga yrkesutövare
 tagits med i räkningen. Vidare må framhållas, att siffermateria-
 let avser en period, som till stor del kännetecknades av mass-
 arbetslöshet och talrika permitteringar av industriarbetare m. fl.,
 vilket sannolikt haft till följd en onormalt stor återgång till

¹ Siffrorna ha erhållits genom omräkning av tab. N i folkräkningsberättelsen

jordbruket av yrkesutövare, som tidigare tillhört sistnämnda näringsgren.

Eftersom flyttningsintensiteten intimt sammanhänger med åldern, har nedan gjorts en specifikation på viktigare åldersgrupper av befolkningsutbytet mellan jordbruk och stadsnäringsar.

	Å l d e r 1 9 3 6				Summa
	20—30	30—40	40—50	50—65	
Från jordbruk till stadsnäringsar	208	91	36	25	360
Från stadsnäringsar till jordbruk	52	72	41	26	191
Jordbrukets nettoförlust (vinst negativt tecken)	156	19	-5	-1	169

Medan antalet personer, som lämnat jordbruket, är starkt koncentrerat till de lägsta arbetsföra åldrarna, är ålderstyngdpunkten för den motsatta strömmen förskjuten avsevärt uppåt. Det torde här i stor utsträckning vara fråga om en återgång till jordbruket. I åldrarna över 40 år synes strömmen *till* jordbruket till och med vara något övervägande — ett resultat som för övrigt är i överensstämmelse med vad tab. 6 utvisar.

Vad beträffar befolkningsutbytet mellan de olika stadsnäringsarna, erhålles av den förut angivna tablån följande resultat:

Industriens nettovinst från handeln	173—141 = 32
» nettoförlust till allmän tjänst	44— 30 = 14
Handelns » » » »	33— 28 = 5

Nettosiffrorna äro genomgående små i förhållande till bruttosiffrorna, vilket innebär å ena sidan att rörligheten på arbetsmarknaden är betydligt större än vad nettosiffrorna utvisa, å andra sidan att några dominerande tendenser i befolkningsutbytet mellan de olika stadsnäringsarna icke föreligga. Vad särskilt industrien beträffar konstateras en relativt obetydlig nettovinst på bekostnad av gruppen handel och samfärdsl samt en ungefär hälften så stor nettoförlust till gruppen allmän tjänst och fria yrken.

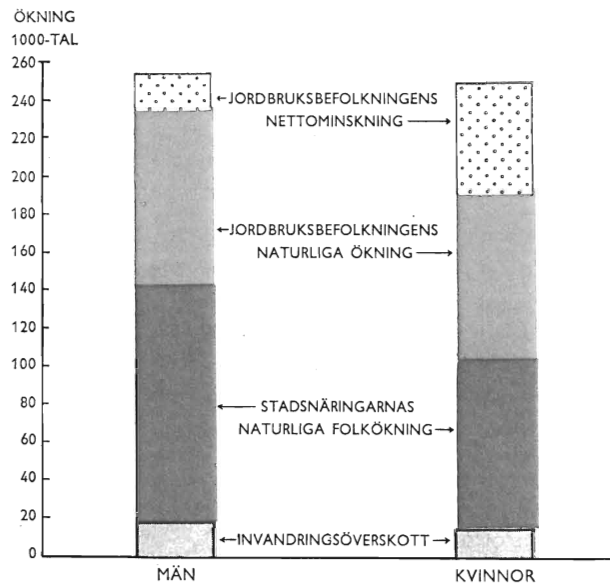

Diagram 5. Stadsnäringarnas folkökning 1931—40 i de produktiva åldrarna och dess rekrytering.

Framställningen vilar på det schematiska betraktelsesättet, att stadsnäringarna först och främst tillgodogjort sig hela den naturliga folkökningen (även jordbrukets) jämte invandringsöverskottet samt dessutom från jordbruket dragit till sig ytterligare en viss folkmängd (det översta fältet), vilken alltså representerar jordbrukets direkta folkminskning.

Stadsnäringarnas folkökning. Omflyttningen skall i det följande betraktas speciellt ur stadsnäringarnas synpunkt. Detta sker i form av en redovisning av stadsnäringarnas folkökning med hänsyn till de olika omständigheter som möjliggjort densamma. Att börja med betraktas åldersgruppen 15—65 år som helhet. Denna har, för båda könen tillhopa, under 1930-talet ökat med cirka 500 000 personer. Denna ökning är *större* än rikets totala folkökning i dessa åldrar, vilken uppgår till cirka 420 000 personer (varav naturlig folkökning 389 000, invandringsöverskott 31 000). Det är därför naturligt att uppfatta situationen så, att stadsnäringarna *dels* tillgodogjort sig hela den naturliga folkökningen (även jordbruksbefolkningens) jämte invandringsöverskottet, *dels* ytterligare dragit till sig en viss del av jordbruksbefolkningen, som därigenom åsamkats en

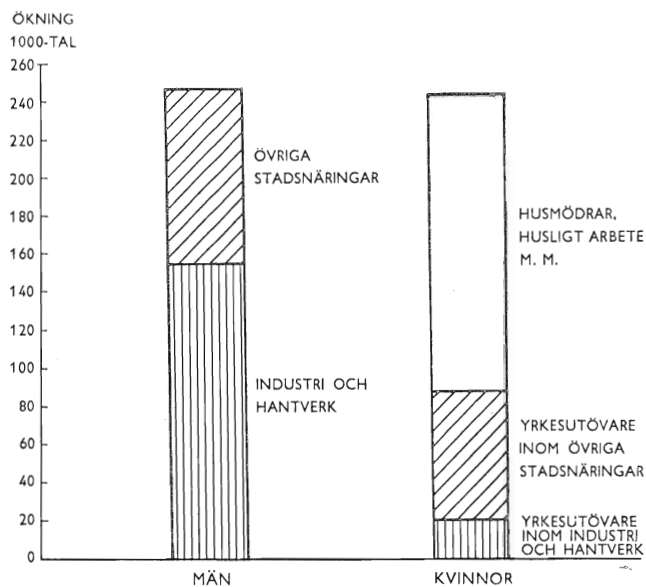

Diagram 6. Stadsnäringarnas folkökning 1931—40 i de produktiva åldrarna med fördelning på särskilda näringsgrenar m. m.

Staplarna äro desamma som i diagram 5. Där visas varifrån ökningen kommit, här vart den tagit vägen. Beträffande männen rör det sig nästan uteslutande om yrkesutövare. Det kvinnliga tillskottet representeras däremot huvudsakligen av husmödrar och andra med husligt arbete sysselsatta.

nettominskning på 80 000 personer. Detta bokföringsmässiga betraktelsesätt innebär visserligen en viss schematisering av förhållandena — bland annat emedan det ej kan upprätthållas oförändrat för de särskilda åldersgrupperna — men det erbjuder fördelen att återge de viktigaste dragen av utvecklingen.

Av tab. 4—6 erhålles, med användande av ovan skisserade betraktelsesätt, följande sammanställning för perioden 1931—40.

	1 000-tal	
	Män	Kvinnor
Naturlig folkökning	214,6	174,2
Därav: inom jordbruksbefolkningen	91,1	86,2
» stadsnäringarnas befolkning	123,5	88,0
Invandringsöverskott	17,5	14,0
Summa = total folkökning	232,1	188,2
Jordbruksbefolkningens nettominskning ...	19,7	60,0
Stadsnäringarnas totala folkökning	251,8	248,2

Förhållandena återges grafiskt i *diagram 5*. Stadsnäringarnas totala folkökning har under den ifrågavarande tioårsperioden varit i det närmaste lika stor för båda könen, omkring 250 000 personer. Den *naturliga* ökningen har däremot, på grund av vissa olikheter i åldersstrukturen för de båda könen, varit avsevärt mindre för kvinnorna, vilket emellertid uppväges av deras större avflyttning från jordbruket. Jordbruksbefolkningens nettominusning uppgår nämligen som tidigare nämnts till omkring 60 000 kvinnor mot endast cirka 20 000 män.

Hur stadsnäringarnas folkökning absorberats av de särskilda näringsgrenarna belyses i sina huvuddrag av följande tablå samt *diagram 6*. Siffrorna grunda sig direkt på tab. 2.

	1 000-tal
Män:	
Stadsnäringarnas totala folkökning.....	251,8
Därav: inom industri och hantverk.....	158,3
» övriga näringar.....	93,5
Kvinnor:	
Stadsnäringarnas totala folkökning.....	248,2
Därav: yrkesutövare inom industri o. hantverk	21,2
yrkesutövare inom övriga näringar...	68,0
husmödrar, hembiträden m. fl.	159,0

Vad männen beträffar har nettoökningen varit störst inom industrigruppen, som utvisar en ökning med cirka 160 000 mot drygt 90 000 för övriga näringar. Det rör sig här till övervägande delen — cirka 85 % — om yrkesutövare. I fråga om kvinnorna däremot faller huvudparten av ökningen på den icke yrkesverksamma befolkningen, vilken därför särredovisats (med inkluderande av gruppen husligt arbete). Ökningen av antalet kvinnliga yrkesutövare inom industrigruppen är mycket måttlig — cirka 20 000¹ — i jämförelse med ökningen inom

¹ På grund av den bristande jämförbarheten mellan folkräkningarnas uppgifter rörande yrkesverksamheten är siffran sannolikt för låg; jfr kap. 4. Framhållas må emellertid, att ännu lägre siffra, cirka 14 000, erhålles om 1940 års yrkesindelning lägges till grund för jämförelsen i stället för som ovan 1930 års. Bland annat bortfaller nämligen då gruppen frisering, vars kvinnliga yrkesutövare ökat med ej mindre än 5 000 under perioden 1931—40.

Tab. 7. Stadsnäringarnas folkökning 1931—40, åldersvis.

1 000-tal.

Tabellen har erhållits genom sammanställning av siffror, hämtade från tab. 4—6.

Ålder	Naturlig folkökning		Invandrings- överskott	Jordbruksbe- folkningens nettominsk- ning (ökning negativt tecken)	Stadsnäring- arnas totala folkökning
	inom jord- bruket	inom stads- näringarna			
M ä n					
15—20	— 15,9	— 4,9	0,8	25,4	5,4
20—25	8,5	— 15,8	0,6	17,6	10,9
25—30	38,2	— 14,0	1,8	4,1	30,1
30—35	28,7	14,8	3,7	— 2,6	44,6
35—40	14,9	24,3	4,0	— 6,3	36,9
40—45	8,1	25,3	2,8	— 6,4	29,8
45—50	4,1	22,6	1,5	— 4,1	24,1
50—55	0,4	21,7	0,9	— 1,3	21,7
55—60	— 0,4	24,0	0,8	— 0,7	23,7
60—65	4,5	25,5	0,6	— 6,0	24,6
Summa	91,1	123,5	17,5	19,7	251,8
K v i n n o r					
15—20	— 3,0	— 16,1	0,7	27,0	8,6
20—25	25,3	— 36,6	1,0	19,3	9,0
25—30	33,3	— 23,1	2,4	11,2	23,8
30—35	12,1	19,0	2,6	6,5	40,2
35—40	3,7	27,7	2,5	2,3	36,2
40—45	2,9	23,6	1,6	— 0,2	27,9
45—50	3,6	23,7	1,2	— 1,6	26,9
50—55	2,2	24,3	0,7	— 0,3	26,9
55—60	1,7	23,8	0,7	— 0,7	25,5
60—65	4,4	21,7	0,6	— 3,5	23,2
Summa	86,2	88,0	14,0	60,0	248,2

övriga stadsnäringar, vilken uppgår till närmare 70 000. Även här framkomma sålunda samma olikheter med avseende på den manliga respektive kvinnliga arbetskraftens strömning till de särskilda stadsnäringarna, som tidigare konstaterats i samband med omflyttningsundersökningen (jfr diagram 4).

En mera detaljerad bild av stadsnäringarnas folkökning erhålles genom tab. 7, där redovisning gjorts åldersvis; summa-

radernas siffror återfinnas i tablån sid. 69. Tabellsiffrorna återges grafiskt i *diagram 7*.

Det framgår, att stadsnäringarnas befolkning visserligen ökat genomgående men att ökningen åstadkommits på olika sätt i olika åldrar. I åldersklasserna *över 40 år* är ökningen sålunda nästan uteslutande betingad av stadsnäringarnas egen naturliga folkökning — de svarta kurvorna sammanfalla i det närmaste med de bruna — och jordbruksbefolkningens jämförelsevis obetydliga naturliga folkökning har till största delen tagits i anspråk för en nettoökning av denna befolkning. Sammanfattningsvis fås för båda könen tillhopa i åldrarna 40—65 år följande schematiska översikt:

Stadsnäringarna:	1 000-tal
Stadsnäringarnas naturliga folkökning	236,2
Nettoflyttning från jordbruket	6,7
Invandringsöverskott	11,4
Total folkökning	254,3
Jordbruket:	
Jordbrukets naturliga folkökning	31,5
Avgår: nettoflyttning till stadsnäringarna	— 6,7
Folkökning	24,8

Såsom motsats härtill kunna anföras förhållandena i den yngsta åldersklassen, *15—20 år*. Här företer såväl stadsnäringarnas som jordbrukets befolkning en *naturlig minskning*, och ökningen av stadsnäringarnas befolkning har — om man bortser från den obetydliga invandringen — helt rekryterats genom flyttning från jordbruket. En sammanfattning för denna åldersklass får följande utseende:

Stadsnäringarna:	1 000-tal
Nettoflyttning från jordbruket	33,5
Invandringsöverskott	1,5
Avgår: stadsnäringarnas naturliga folkminskning	— 21,0
Folkökning	14,0

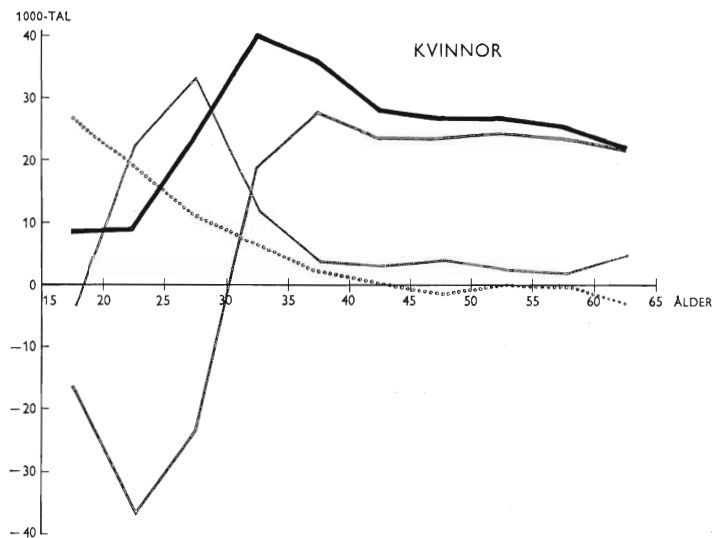
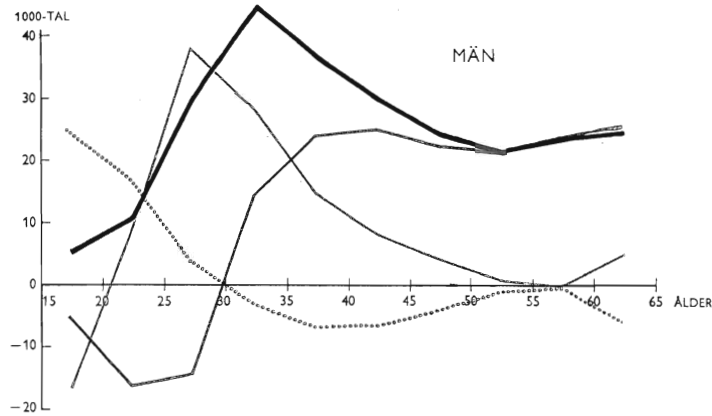

Diagram 7. Stadsnäringarnas folkökning 1931—40 och dess olika komponenter, åldersvis.

Diagrammet utgör en specifikation av diagram 5 för de särskilda femårsgrupperna. Av tekniska skäl har emellertid här valts ett annat framställningssätt.

Kurvbeteckningar:

Svart = stadsnäringarnas totala folkökning.

Brun = stadsnäringarnas naturliga folkökning (under 0-nivån: minskning).

Grön heldragen = jordbrukets naturliga folkökning (under 0-nivån: minskning).

Grön punkterad = jordbruksbefolkningens nettominskning (under 0-nivån: ökning).

Den förstnämnda utgör summan av de tre övriga plus det i diagrammet ej återgivna invandringsöverskottet.

Jordbruket:	1 000-tal
Naturlig folkminskning	18,9
Nettoflyttning till stadsnäringarna	33,5
Folkminskning	52,4

Karakteristiskt för åldrarna 20—30 år är, att jordbruket utvisar en betydande naturlig folkökning, samtidigt som stadsnäringarna uppvisa en stark naturlig minskning. Detta förhållande, som har sin orsak i den olika strukturen av de båda näringshuvudgruppernas ålderspyramider för år 1930 (jfr diagram 3), innebär, att stadsnäringarna för sin folkökning även i dessa åldrar helt varit beroende av inflyttningen från jordbruket. Till skillnad mot vad som gäller åldersgruppen 15—20 år har emellertid jordbrukets *naturliga* folkökning här räckt till att täcka huvudparten av flyttningarna.

I åldrarna 30—40 år slutligen har stadsnäringarnas folkökning till stor del täckts genom egen naturlig folkökning, men därjämte har även jordbrukets naturliga folkökning tagits i anspråk (ej fullt, vad männen beträffar; något därutöver i fråga om kvinnorna). Den sistnämnda minskar dock i betydelse för varje åldersklass, och i åldrarna över 40 år är stadsnäringarnas folkökning, som förut framhållits, så gott som helt betingad av den egna naturliga folkökningen.

Näringsgrenarnas representation i olika åldrar. Omflyttningen mellan näringsgrenarna har medfört vissa påtagliga konsekvenser i fråga om befolkningens allmänna struktur. En sådan konsekvens har redan tidigare berörts, nämligen jordbruksbefolkningens och den övriga befolkningens inbördes starkt avvikande åldersfördelningar. En annan sida av samma förhållande framträder, då man jämför de olika åldersklasserna med hänsyn till befolkningens relativa fördelning på de särskilda näringsgrenarna; se *tab. 8*.

Procentsiffrorna för männen respektive kvinnorna ha åskådliggjorts i *diagrammen 8 och 9*. Påfallande är den olika gången

Tab. 8. Befolkningens procentuella fördelning på olika näringsgrenar, åldersvis, åren 1930 och 1940.

För åldrarna under 65 år återfinnas de motsvarande absoluta antalen i tab. I.

Ålder	1 9 3 0				1 9 4 0			
	Jord- bruk	Industri och hantverk	Övriga stads- näringar	S:a	Jord- bruk	Industri och hantverk	Övriga stads- näringar	S:a
M ä n								
0—15	43,1	36,2	20,7	100	38,5	38,9	22,6	100
15—20	45,6	33,6	20,8	100	39,4	35,7	24,9	100
20—25	38,9	38,9	22,2	100	33,4	41,3	25,3	100
25—30	34,7	41,2	24,1	100	29,9	44,9	25,2	100
30—35	33,8	40,8	25,4	100	28,9	45,4	25,7	100
35—40	34,1	39,2	26,7	100	30,6	43,6	25,8	100
40—45	35,4	38,5	26,1	100	32,5	41,8	25,7	100
45—50	37,0	37,6	25,4	100	33,8	39,6	26,6	100
50—55	40,2	36,7	23,1	100	35,7	38,6	25,7	100
55—60	44,0	35,0	21,0	100	37,5	37,6	24,9	100
60—65	47,5	32,7	19,8	100	41,2	36,5	22,3	100
65—70	50,6	31,1	18,3	100	45,4	34,6	20,0	100
Över 70	55,3	27,6	17,1	100	51,6	30,3	18,1	100
15—65	38,6	37,8	23,6	100	33,7	41,0	25,3	100
K v i n n o r								
0—15	42,7	36,6	20,7	100	38,2	39,1	22,7	100
15—20	40,9	32,4	26,7	100	33,3	32,5	34,2	100
20—25	31,8	34,4	33,8	100	25,7	36,6	37,7	100
25—30	29,5	36,3	34,2	100	23,9	40,7	35,4	100
30—35	30,9	36,2	32,9	100	24,6	41,1	34,3	100
35—40	32,0	35,9	32,1	100	26,8	39,0	34,2	100
40—45	33,4	35,2	31,4	100	29,4	37,1	33,5	100
45—50	34,9	35,2	29,9	100	30,9	35,8	33,3	100
50—55	37,5	34,7	27,8	100	32,3	35,2	32,5	100
55—60	40,0	33,8	26,2	100	34,1	35,1	30,8	100
60—65	42,1	32,8	25,1	100	36,7	34,8	28,5	100
65—70	43,8	32,3	23,9	100	39,7	34,1	26,2	100
Över 70	47,1	30,7	22,2	100	43,8	31,8	24,4	100
15—65	34,7	34,8	30,5	100	29,1	37,1	33,8	100

i kurvorna för jordbruket å ena sidan och stadsnäringarna å andra sidan.

Jordbrukets relativa andel av befolkningen sjunker starkt i de första arbetsföra åldrarna och uppvisar för männen mini-

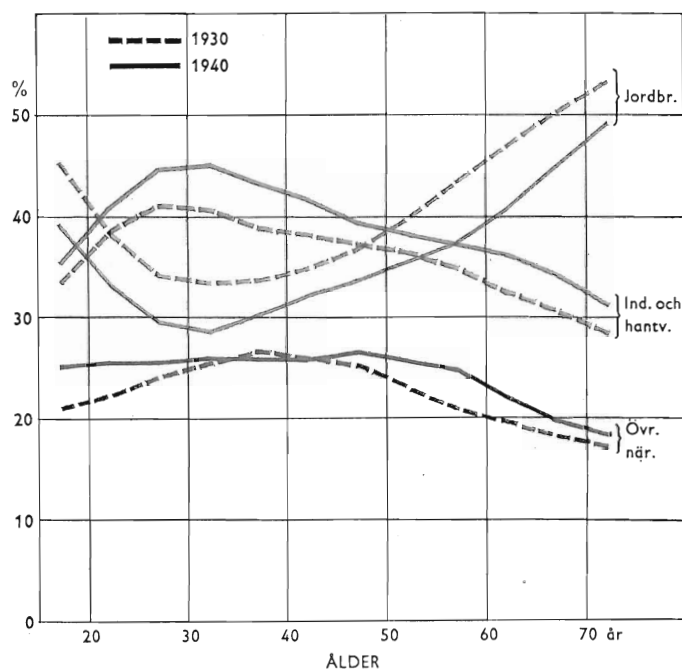

Diagram 8. Procentuella antalet män, tillhörande olika näringsgrenar, åldersvis, åren 1930 och 1940.

mum i gruppen 30—35 år samt för kvinnorna i gruppen 25—30 år. Därefter inträder åter en markerad ökning som fortgår upp i de högsta åldrarna. Denna allmänna tendens går igen för båda folkräkningsåren, men som följd av jordbrukets avfolkning uppvisar 1940 års kurva en avsevärd nivå-sänkning i jämförelse med 1930 års.

Vad beträffar orsakerna till kurvornas ovan antydda förlopp, är nedgången i de yngre åldrarna främst ett uttryck för jordbrukets starka avfolkning, som gjort att jordbrukets andel av varje födelsekull successivt minskats med stigande ålder. Eftersom de olika delarna av en och samma kurva i själva verket avse olika födelsekullar, beror gången i kurvorna dock även på dessa kullars ursprungliga struktur. Denna omständighet är avgörande för den ånyo inträdande ökningen av

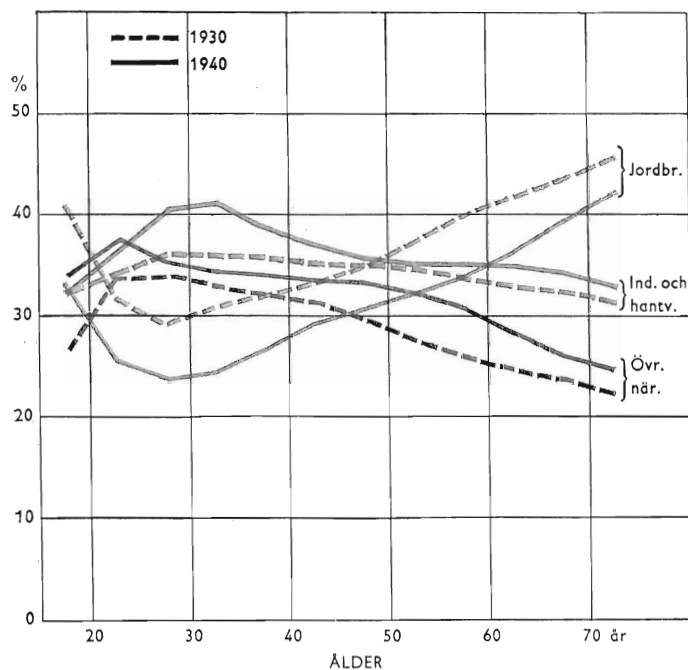

Diagram 9. Procentuella antalet kvinnor, tillhörande olika näringsgrenar, åldersvis, åren 1930 och 1940.

procentsiffrorna i åldrarna över 35 år. Äldre generationer inom jordbruksbefolkningen voro nämligen vid inträdet i arbetsför ålder avsevärt manstarkare — såväl absolut som relativt sett — än de yngre generationerna, och de utgöra därför, trots en på sin tid betydande decimering genom avfolkning, alltså jämt en relativt stor del av totalbefolkningen i motsvarande ålder.

Vill man direkt åskådliggöra, hur avfolkningen skett inom olika födelsekullar, kan man förskjuta kurvorna för åren 1930 och 1940 i förhållande till varandra så som gjorts i *diagram 10*, vilket avser den manliga jordbruksbefolkningen. Enligt tab. 8 var år 1930 jordbrukets andel av befolkningen i åldrarna 15—20 år 45,6 %. År 1940 befann sig denna befolkning i åldrarna 25—30 år, och jordbrukets andel hade då sjunkit till 29,9 %.

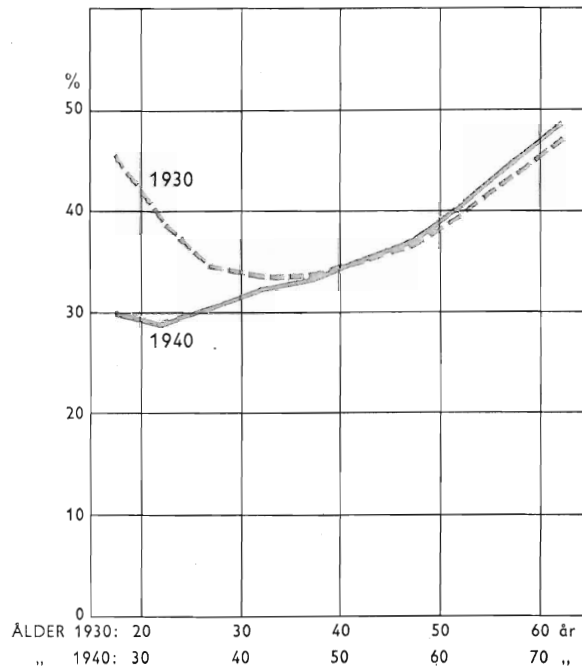

Diagram 10. Jordbrukets relativa andel av den manliga befolkningen inom olika födelsekullar åren 1930 och 1940.

Kurvorna för jordbruket i diagram 8 ha här förskjutits 10 år i förhållande till varandra, så att nivåskillnaden mellan dem motsvarar jordbrukets befolkningsförlust under 1930-talet.

Denna nedgång representeras i diagram 10 av nivåskillnaden mellan de båda kurvorna i deras längst till vänster belägna delar, och på samma sätt kunna även förändringarna i övriga åldrar avläsas. Diagrammet visar alltså i relativa tal förändringarna inom respektive årskullar på liknande sätt som tab. 6 visar dessa förändringar i absoluta tal. I överensstämmelse med denna tabell visar diagrammet även, att omflyttningen i de högre åldrarna varit mycket obetydlig och snarast haft karaktären av en svag återflyttning till jordbruket.

Eftersom kurvorna för *stadsnäringarna* i diagrammen 8 och 9 av naturliga skäl visa det omvända förloppet i jämförelse med kurvorna för jordbruket, behöva de icke närmare kommenteras.

Vad männen beträffar faller det i ögonen, att kurvorna för gruppen industri och hantverk nära nog utgöra spegelbilder av jordbrukskurvorna samt att kurvnivån för övriga näringar icke undergått någon större förskjutning mellan de båda folkräkningsåren. I fråga om kvinnorna förtjänar framhållas den jämförelsevis stora andel som sistnämnda grupp utgör av hela befolkningen, särskilt i de yngre åldrarna. Över huvud taget äro de tre betraktade näringsgrenarna här betydligt mera »jämnstarka» än inom den manliga befolkningen.

KAPITEL 2.

Den framtida arbetskraftsbalansen mellan jordbruket och stadsnäringarna.

Industriens liksom de övriga stadsnäringarnas betydande befolkningsexpansion under de senaste årtiondena har, såsom framgått av föregående kapitel, förutom av den egna naturliga folkökningen möjliggjorts av att jordbruksbefolkningen fungerat som en reservoar, vilken tack vare ständig påfyllning (genom naturlig folkökning) kunnat avtappas utan att behöva vidkännas någon mera utpräglad decimering. Då det gäller att uppskatta industriens framtida tillgång på arbetskraft, är det sålunda ett viktigt led i undersökningen att söka bedöma jordbrukets möjligheter att även i fortsättningen tjänstgöra som en dylik befolkningsreservoar. Det föreliggande kapitlet skall därför i främsta rummet ägnas åt frågan om den framtida arbetskraftsbalansen mellan jordbruket och stadsnäringarna. Såsom bakgrund härtill ha i viss utsträckning även anförts siffror, som visa den hittillsvarande utvecklingen alltsedan år 1910.

Den allmänna befolkningsutvecklingen. För totalbefolkningen i åldrarna 15—65 år — den »produktiva befolkningen» — är det lätt att upprätta en jämförelsevis säker prognos fram till år 1960.¹ Till grund för denna ha här lagts följande antaganden.

¹ Sådana prognoser återfinnas exempelvis i Befolkningsrörelsen, översikt för åren 1931—40, sid. 80*, samt i *Hannes Hyrenius: Jordbrukets framtida tillgång*

1. Samma dödlighet som under perioden 1936—40.¹
2. Ingen nämnvärd in- eller utvandring.
3. Antalet under perioden 1941—45 födda barn — vilka år 1960 nå åldern 15—20 år — har uppskattats under antagande av samma födelsesiffra år 1945 som år 1944.

Resultatet av beräkningarna återfinnes i *tab. II* i tabellbilagan. För gruppen 15—65 år som helhet har utvecklingen under perioden 1910—60 åskådliggjorts i *diagram 11*. Det framgår, att den produktiva befolkningen intill år 1940 befunnit sig i oavbruten och nästan likformig ökning men att befolkningstillväxten därefter kommer att praktiskt taget upphöra fram till slutet av 1950-talet, då en viss ökning åter kan påräknas i och med att de höga födelsekullarna från 1940-talets början inträda i arbetsför ålder. År 1940 kan alltså betraktas som en vändpunkt i utvecklingen. Före detta år har näringslivets utveckling till väsentlig del varit betingad av den produktiva befolkningens betydande ökning. Efter år 1940 föreligga emellertid ändrade förutsättningar för befolkningstillväxten, och en fortsatt ökning av sysselsättningen inom näringslivet i samma takt som tidigare är därför omöjlig. Stadsnäringarnas expansionssträvan och jordbrukets behov att behålla erforderlig arbetskraft måste väntas utmynna i ett konkurrensförhållande, företrädesvis om den yngre arbetskraften. Stadsnäringarnas befolkningstillväxt kan nämligen

på arbetskraft (SOU 1944:65), tab. 25. Sistnämnda utredning, som har åtskilliga beröringspunkter med den här framlagda prognosen, har i det följande citerats upprepade gånger. — Jfr not sid. 32.

¹ Eftersom dödligheten i de arbetsföra åldrarna hittills visat fallande tendens och sannolikt kommer att sjunka ytterligare i framtiden, är antagandet ej fullt realistiskt. Med hänsyn till att avgången genom dödlighet i dessa åldrar är jämförelsevis obetydlig, kan det dock endast vara fråga om en relativt obetydlig underskattning av den framtida folkmängden. Som exempel kan nämnas, att om dödligheten efter år 1940 antages sjunka i samma relativa takt som under 1930-talet, så kommer åldersgruppen 15—65 år att år 1960 vara cirka 1,5 % större än enligt antagandet om oföränderlig dödlighet.

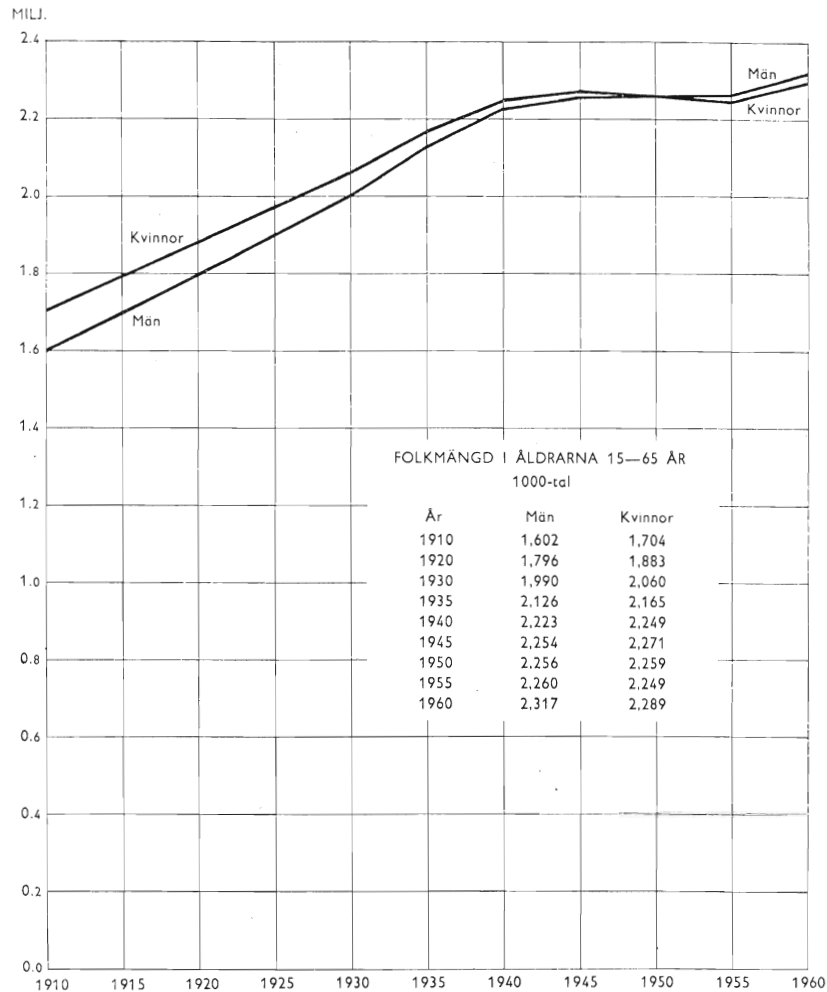

Diagram 11. Hela folkmängden i åldrarna 15—65 år,
1910—60.

Den produktiva befolkningens snabba tillväxt intill år 1940 kommer att efter år 1945 förbytas i stagnation. Tillgången på arbetskraft under den närmaste framtiden måste alltså förväntas bli ungefär *konstant*. En viss ökning kan dock åter påräknas mot slutet av 1950-talet.

icke ske i samma takt som tidigare utan att befolkningssituationen inom jordbruket blir katastrofal, medan å andra sidan en oförändrad jordbruksbefolkning skulle innebära, att stadsnäringarnas befolkningstillväxt endast komme att utgöra en

bråkdel av den hittillsvarande. Det sagda belyses av följande tablå.¹

År	Alternativ	Folkmängd (män och kvinnor) i åldrarna 15—65 år, 1 000-tal		
		Jordbruket	Stadsnäringsarna	Summa
1930		1 473	2 578	4 051
1940		1 393	3 078	4 471
1960	a. Oförändrad relativ ökning av stadsnäringsarnas befolkning	218	4 388	4 606
	b. Oförändrad jordbruksbefolkning	1 393	3 213	4 606

Båda de för år 1960 angivna alternativen te sig såsom praktiskt taget orimliga. Den verkliga utvecklingen efter år 1940 torde därför representeras av en medelväg mellan dessa.

Stadsnäringsarnas folkökning och jordbrukets avfolkning. Ur rent formell synpunkt kan sambandet mellan stadsnäringsarnas och jordbrukets folkmängdsförändringar i de produktiva åldrarna uttryckas på ett ganska enkelt sätt. Antages jordbruksbefolkningen minska med en viss procent årligen, så kan stadsnäringsarnas motsvarande relativa ökning beräknas, och vice versa. Såsom utgångspunkt för dylika beräkningar föreligga följande siffror för folkmängden i åldrarna 15—65 år (1 000-tal).

År	Män			Kvinnor		
	Jordbruket	Stadsnäringsarna	Summa	Jordbruket	Stadsnäringsarna	Summa
1940	743,2	1 479,3	2 222,5	649,7	1 598,9	2 248,6
1950	?	?	2 256,0	?	?	2 258,5
1960	?	?	2 317,0	?	?	2 288,5

¹ Här liksom i det följande har 1940 års yrkesgruppering lagts till grund för befolkningens fördelning på jordbruk och stadsnäringsar. Siffrorna för åren 1930 och 1940 avvika därför något från de i kap. 1 angivna, där som förut framhållits 1940 års siffror omräknats i enlighet med 1930 års yrkesgruppering. Det sistnämnda förfaringsättet ger av tekniska skäl säkrare resultat, vilket är av betydelse, då det som i kap. 1 gällt en detaljerad specifikation på åldersgrupper och näringsgrenar. Vid de mera summariska återblickar på utvecklingen, som förekomma i kap. 2, nås emellertid tillräcklig noggrannhet genom att för tidigare år göra en omräkning i enlighet med 1940 års modernare yrkesgruppering.

På grundval av ovanstående tablå har det sid. 31 återgivna diagrammet upprättats. Det avser dels 10-årsperioden 1941—50, dels 20-årsperioden 1941—60 och anger sambandet mellan jordbruksbefolkningens procentuella minskning och stadsnäringarnas procentuella folkökning, båda uttryckta i genomsnitt per år under respektive perioder.¹ Diagrammet visar exempelvis, att om jordbruksbefolkningen minskas med 1 % per år, så kommer stadsnäringarnas manliga befolkning att öka med omkring 0,7 % och dess kvinnliga befolkning med 0,4 à 0,5 % årligen under den närmaste framtiden.

Den nyssnämnda siffran 1 % är icke vald på måfå. I enlighet med den tidigare i detta arbete förda diskussionen (sid. 25 ff.) är det nämligen naturligt att anknyta antagandena rörande jordbrukets framtida folkminskning till frågan om rationaliseringsmöjligheterna inom detsamma. Och enligt företagna undersökningar torde jordbrukets arbetsförbrukning (vid oförändrat arbetsresultat) för närvarande minskas med omkring 1 % per år.² Under 1930-talet torde rationaliseringen t. o. m. ha varit något större, kanske närmare 1,5 %. Detta sammanhänger emellertid med den engångsåtgärd, som bestod i införandet år 1936 av den nya lantarbetstidslagen, vilken inneburit en betydande förkortning av lantarbetarnas dagliga

¹ Kurvorna ha erhållits med utgångspunkt från det enkla förhållandet, att summan av jordbruksbefolkningen och stadsnäringarnas befolkning är lika med totalbefolkningen. Betecknas jordbrukets årliga (genomsnittliga) folkminskning med x % och stadsnäringarnas årliga folkökning med y %, så fås för den manliga befolkningen följande samband mellan x och y :

$$1941-50: \quad 743,2 \left(1 - \frac{x}{100}\right)^{10} + 1479,3 \left(1 + \frac{y}{100}\right)^{10} = 2256,0$$

$$1941-60: \quad 743,2 \left(1 - \frac{x}{100}\right)^{20} + 1479,3 \left(1 + \frac{y}{100}\right)^{20} = 2317,0$$

Formlerna för den kvinnliga befolkningen bildas på motsvarande sätt.

² A. H. Stensgård. Vårt jordbruks arbetskraftsproblem på längre sikt. Kungl. Lantbruksakademiens Tidskrift 1943, sid. 153. Jfr även SOU 1944: 65, sid. 69—70.

arbetstid liksom även en utökning av deras semesterrättigheter. Rationaliseringen under 1930-talet har i själva verket endast i mindre grad medfört en minskning av jordbruksbefolkningens numerär; jordbrukets avfolkning har som tidigare framhållits främst bestått i att dess *naturliga folkökning* absorberats av stadsnäringarna. Jordbruksbefolkningens nettominskning uppgick under 1930-talet för männens vidkommande till cirka 0,3 % årligen, för kvinnornas vidkommande till cirka 0,9 % årligen.

Under tiden efter år 1940 har man emellertid icke anledning räkna med några motsvarande engångsåtgärder, utan rationaliseringen kan här förväntas direkt motsvaras av ett lösgörande av arbetskraft till förmån för stadsnäringarna. Som ovan antytts, ligger det därför nära till hands att hypotetiskt räkna med, att den i framtiden årligen frigjorda arbetskraften kommer att vara av storleksordningen 1 % av jordbruksbefolkningen.¹ Antagandet förutsätter, att jordbruksproduktionen bibehålles vid i stort sett konstant nivå — fränsett naturligtvis sådana tillfälliga variationer, som bero av klimat och andra yttre omständigheter — och man kan då sätta likhetstecken mellan jordbrukets rationaliseringstakt och dess relativa folkminskning i de produktiva åldrarna. Ehuru nyssnämnda för-

¹ Möjligheterna att rationalisera jordbruksarbetet äro givetvis i hög grad beroende av vederbörande jordbruks storlek. De största möjligheterna ha hittills förelegat vid de större och medelstora jordbruken. Detta har medfört, att arbetskraftsåtgången per hektar numera är betydligt olika vid jordbruk av olika storleksklasser. Mot 1 »manstimme» vid jordbruk på mer än 50 hektar svarar sålunda 1,3 timmar vid jordbruk på 10—50 hektar och ej mindre än 2,6 timmar vid jordbruk på 2—10 hektar. (Siffrorna hämtade från SOU 1944: 65, sid. 71.)

Här må även nämnas, att den relativa avflyttningen under 1930-talet var betydligt större inom jordbrukets arbetarbefolkning än inom dess företagarbefolkning. Blev olikheterna i detta avseende bestående, skulle i framtiden mot en årlig minskning med 1 % av den totala manliga jordbruksbefolkningen svara en minskning med 0,4 % av företagargruppen och ej mindre än 2 % av arbetargruppen (jfr nyssnämnda utredning, sid. 146). Då detta på längre sikt skulle medföra en mycket kraftig decimering av antalet jordbruksarbetare är det dock sannolikt, att i verkligheten en viss nivellering i de båda socialklassernas flyttningsintensitet kommer till stånd.

Tab. 9. Avflyttningen från jordbruket och stadsnäringarnas folkökning i åldrarna 15—65 år enligt olika alternativ.

Period	Årlig minskning av jordbruksbefolkningen, % (= alternativ)	Män			Kvinnor		
		Jordbruksbefolkningens avflyttningsindex ¹	Stadsnäringarnas årliga folkökning		Jordbruksbefolkningens avflyttningsindex ¹	Stadsnäringarnas årliga folkökning	
			%	Index ¹		%	Index ¹
1931—40	{ Män: 0,26 Kv.: 0,87	100	1,89	100	100	1,71	100
1941—50	1/2	66	0,46	24	49	0,26	15
	1	109	0,69	37	77	0,44	26
	1 1/2	155	0,89	47	107	0,61	36
	2	204	1,09	58	138	0,78	46
1941—60	1/2	57	0,53	28	43	0,31	18
	1	98	0,72	38	71	0,47	27
	1 1/2	142	0,89	47	100	0,62	36
	2	190	1,04	55	130	0,74	43

¹ 1930-talet = 100.

utsättning ej med säkerhet kan anses riktig, användes för enkelhetens skull i det följande beteckningen rationaliseringsprocent såsom liktydig med procentuell folkminskning. Rationaliseringsprocenten i så angiven betydelse behöver därför icke nödvändigtvis vara densamma för män och kvinnor. (Rationaliseringsprocenten i egentlig mening är snarast att betrakta som ett medelvärde av procentsiffrorna för vardera könet.)

Med utgångspunkt från vad ovan anförts ha för den fortsatta utvecklingen uppställts fyra olika alternativ, vilka innebära en årlig rationaliseringstakt med 1/2 %, 1 %, 1 1/2 % och 2 % respektive. De betecknas i det följande som »alternativ 1/2», »alternativ 1» etc.

De olika alternativen representeras i diagrammet sid. 31 av de på respektive kurvor markerade ringarna. De motsvarande ökningsciffrorna för stadsnäringarnas befolkning återfinnas på den lodräta skalan och ha införts i tab. 9, som ger en allmän översikt av de olika alternativens innebörd ur olika synpunkter.

Förutom den årliga procentuella ökningen av stadsnäringarnas folkmängd ha i tabellen angivits två slag av indextal, som ställa den framtida utvecklingen i relation till utvecklingen under 1930-talet. Det ena av dessa avser avflyttningen från jordbruket, det andra stadsnäringarnas folkökning.

Innebörden av de nämnda indextalen framgår kanske bäst av ett exempel. För perioden 1941—50 har enligt alternativ 1 angivits en avflyttningsindex = 109 för den manliga befolkningen. Detta betyder, att den *relativa* flyttningsfrekvensen, d. v. s. antalet flyttningar i relation till jordbruksbefolkningens storlek, under 1940-talet måste vara 9 % större än under 1930-talet för att alternativ 1 skall bli verklighet. (Hur avflyttningsindex beräknats framgår av *bilaga I*.) För stadsnäringarnas folkökning har samtidigt angivits indextalet 37, som innebär, att den årliga ökningen av stadsnäringarnas manliga befolkning (0,69 %) utgör 37 % av den motsvarande ökningen under 1930-talet (1,89 %).

Tab. 9 belyser först och främst det viktiga och redan förut antydda förhållandet, att stadsnäringarnas folkökning efter år 1940 måste förutsättas ske i betydligt långsammare tempo än under 1930-talet. Minskas den manliga jordbruksbefolkningen med 1 % årligen, så kommer stadsnäringarnas folkökning under 1940-talet som nyss nämnts att uppgå till endast 37 % av ökningen under närmast föregående decennium, och även med en så hög rationaliseringsprocent som 2 stannar ökningen vid 58 %. För kvinnornas del bli procentsiffrorna ännu lägre, 26 % respektive 46 %. En fortsatt ökning av stadsnäringarnas befolkning i samma takt som under 1930-talet måste därför anses utesluten.¹

¹ Några direkta uppgifter om utvecklingen under den redan gångna delen av 1940-talet finnas icke. Indirekt kan frågan emellertid belysas genom ett studium av de s. k. A-kommunerna, d. v. s. kommuner vilkas befolkning till minst 75 % hänförs till jordbruket. Under 1930-talet uppgick nettoflyttningen från dessa till i genomsnitt 1,0 % av medelfolkmängden (alla åldrar inbegripna). För åren 1941—42 fås siffran 0,9 %. Dessa siffror säga dock knappast något om den ak-

Liknande siffror erhållas för perioden 1941—60 som för dess första hälft. Det är därför icke nödvändigt att i det följande göra någon bestämd åtskillnad mellan olika delar av den betraktade 20-årsperioden; vad som gäller 1940-talet kan i stort sett anses gälla även 1950-talet.

Däremot är det uppenbart, att förutsättningarna för befolkningsutvecklingen äro avsevärt olika för män och kvinnor. I diagrammet sid. 31 ligga nämligen kurvorna för de båda könen på helt olika nivå. Mot en och samma rationaliseringsprocent svarar för kvinnorna en betydligt lägre ökning av stadsnäringarnas befolkning än för männen. Detta är en följd av, att den kvinnliga jordbruksbefolkningen genom tidigare utflyttning decimerats i ännu högre grad än den manliga, så att det numera råder ett betydande kvinnunderskott på landsbygden: år 1940 omfattade jordbruket endast 650 000 kvinnor mot 743 000 män i de produktiva åldrarna. Möjligheterna att täcka stadsnäringarnas framtida behov av arbetskraft genom inflyttning från jordbruket äro därför av rent formella skäl mindre vad kvinnorna beträffar.

Det bör i detta sammanhang framhållas, att de ovan uppställda alternativen ej få tolkas så, att exempelvis alternativ 1 för männen nödvändigt måste kombineras med alternativ 1 för kvinnorna. De sistnämndas avflyttning från jordbruket har ju hittills skett i snabbare takt än den manliga befolkningens, och det är sannolikt, att denna tendens kommer att bli bestående. Att döma av avflyttningsindex kan det i själva verket anses sannolikt, att alternativ 1 för männen närmast motsvaras av alternativ $1\frac{1}{2}$ för kvinnorna.

Ett visst stöd för denna uppfattning får man även genom att beräkna könsproportionen inom jordbruket enligt olika alternativ-kombinationer och jämföra med den faktiska ut-

tuella tendensen, ty de olika årssiffrorna äro mycket konjunkturkänsliga. Sålunda uppgick nettoflyttningen år 1933 till endast 0,5 % av medelfolkmängden, år 1937 däremot till 1,6 %. (Siffrorna enligt SOU 1944: 65, tab. 14.)

**Tab. 10. Jordbrukets och stadsnäringarnas framtida folkmängd
i åldrarna 15—65 år enligt olika alternativ.**

1 000-tal.

Till jämförelse ha angivits motsvarande siffror även för åren 1910—40. Uppgifterna för åren 1910 och 1920 grunda sig delvis på approximativa beräkningar och lida därför av en viss osäkerhet. De ha av detta skäl avrundats till närmaste 1 000-tal. Ej heller 1930 års siffror äro fullt exakta, men felmarginalen är här obetydlig.

År	Alternativ	Män		Kvinnor	
		Jordbruket	Stadsnäringsarna	Jordbruket	Stadsnäringsarna
1910	—	760	842	785	919
1920	—	770	1 026	761	1 122
1930	—	763,2	1 227,2	709,7	1 350,7
1940	—	743,2	1 479,3	649,7	1 598,9
1950	1/2	706,8	1 549,2	617,9	1 640,6
	1	672,1	1 583,9	587,6	1 670,9
	1 1/2	639,0	1 617,0	558,6	1 699,9
	2	607,2	1 648,8	530,9	1 727,6
1960	1/2	672,2	1 644,8	587,6	1 700,0
	1	608,0	1 709,0	531,5	1 757,0
	1 1/2	549,4	1 767,6	480,3	1 808,2
	2	496,2	1 820,8	433,8	1 854,7

vecklingen under tidigare år. För perioden 1910—40 framgår antalet kvinnor per 100 män i de arbetsföra åldrarna av följande sammanställning (jfr tab. 10):

1910	.....	103
1920	.....	99
1930	.....	93
1940	.....	87

Siffrorna visa klart sjunkande tendens, och man har knappast anledning förmoda, att nedgången helt upphör efter år 1940. Detta är emellertid just vad som skulle ske, om den manliga och den kvinnliga jordbruksbefolkningen framgent minskades i samma takt, d. v. s. om samma alternativ gällde

för båda könen; könsproportionen skulle då bli oförändrad = 87. Kombinationen av alternativ 1 för männen med alternativ $1\frac{1}{2}$ för kvinnorna (liksom även kombinationerna $\frac{1}{2}$ med 1 samt $1\frac{1}{2}$ med 2) skulle däremot medföra en fortsatt nedgång av könsproportionen på liknande sätt som hittills, nämligen till 83 år 1950 och 79 år 1960. Det finnes dock anledning förmoda, att olägenheterna av den redan nu betydande disproportioen mellan könen i viss mån kommer att motverka en ytterligare sänkning av könsproportionen. Nämnas kan slutligen att de redan i och för sig osannolika kombinationerna $\frac{1}{2}$ med $1\frac{1}{2}$ samt 1 med 2 skulle medföra en ännu mera markerad nedgång i könsproportionen, nämligen till 79 år 1950 och 71 år 1960.

Hittills har endast varit tal om de olika alternativens innebörd ur relativ synpunkt. Vad de betyda med avseende på befolkningens absoluta storlek inom de båda näringshuvudgrupperna framgår av *tab. 10* och *diagram 12*. Här har även gjorts en återblick på den tidigare utvecklingen från och med år 1910. Särskilt för åren 1910 och 1920 gäller dock, att siffrorna endast äro ungefärliga, dels på grund av de svårigheter, som alltid uppstå till följd av den olikartade yrkesredovisningen vid olika folkräkningar, dels också (år 1920) på grund av mindre fullständig åldersredovisning. De torde emellertid med fullt tillräcklig noggrannhet återge huvuddragen av utvecklingen.

Av diagrammet framgår, att den manliga jordbruksbefolkningen i arbetsför ålder bibehållit sin numerär nära nog oförändrad under perioden 1910—40, medan den kvinnliga befolkningen ej oväsentligt minskat. Stadsnäringarna ha sålunda tillgodogjort sig hela den naturliga folkökningen i åldrarna 15—65 år och för kvinnornas vidkommande något därutöver, vilket resulterat i en ökning med ej mindre än 75 % under den betraktade 30-årsperioden.

Utvecklingen efter år 1940 enligt olika alternativ representeras av de kvastliknande figurerna i diagrammet. Den bild

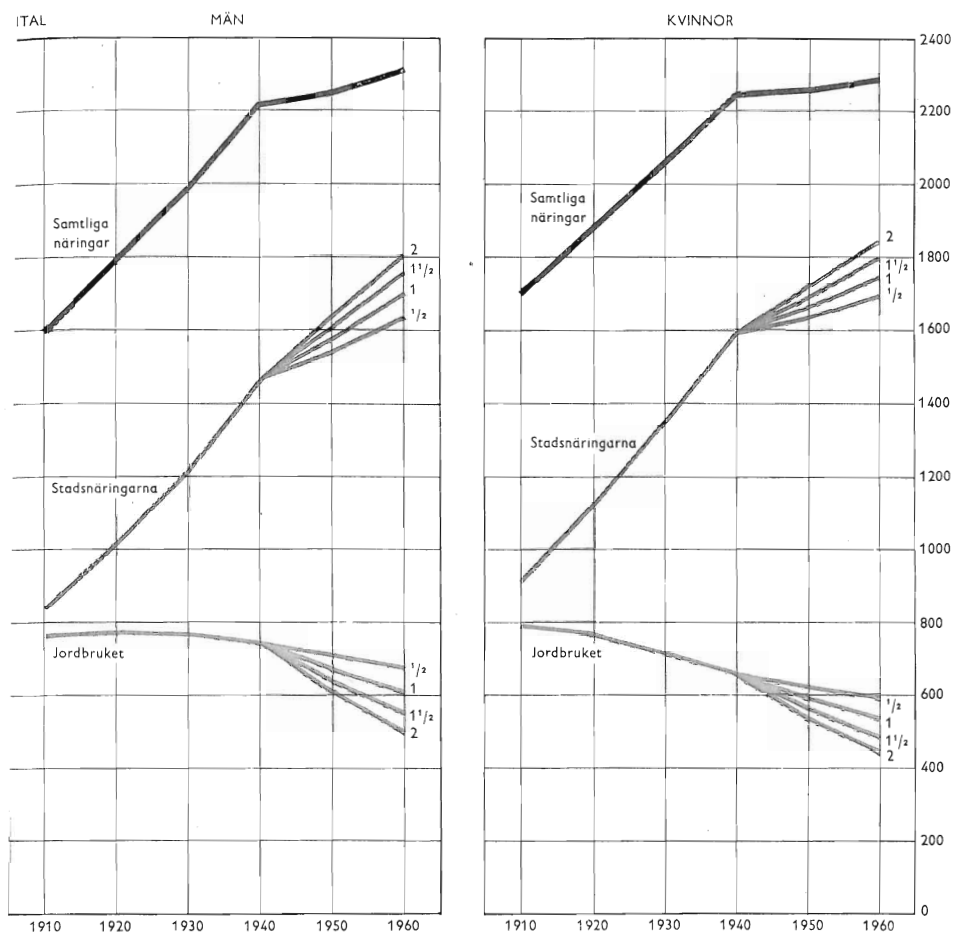

Diagram 12. Jordbrukets och stadsnäringarnas folkmängd i åldrarna 15—65 år, 1910—60.

För åren efter 1940 har utvecklingen angivits genom fyra olika alternativ, innebärande en årlig minskning av jordbruksbefolkningen med $\frac{1}{2}$, 1, $1\frac{1}{2}$ och 2 % respektive.

man här får av utvecklingen under olika förutsättningar kan anses bekräfta det berättigade i att betrakta alternativen $\frac{1}{2}$ och 2 som ytterlighetsantaganden vad beträffar avflyttningen från jordbruket. Alternativ $\frac{1}{2}$ är jämförelsevis gynnsamt ur jordbrukets synpunkt men innebär en mycket påtaglig dämpning av stadsnäringarnas hittillsvarande folkökning. Alterna-

tiv 2 utvisar å andra sidan en relativt gynnsam tillväxt av stadsnäringarnas befolkning — ehuru långtifrån så stark som under 1930-talet — men för jordbruksbefolkningens vidkommande ter sig utvecklingen mycket allvarlig, åtminstone på längre sikt. Man har därför anledning vänta, att den verkliga utvecklingen snarast kommer att representeras av något av alternativen 1 eller 1^{1/2}.

Som av det föregående framgått, kommer den naturliga folkökningen i de produktiva åldrarna att under perioden 1941—60 nedgå till endast en bråkdel av sin tidigare storlek. Följande tablå visar, vid jämförelse med de sid. 69 anförda siffrorna, att detta gäller såväl jordbruket som stadsnäringarna, framför allt dock de sistnämnda, vilka för kvinnornas vidkommande — som följd av en ogynnsammare åldersfördelning — t. o. m. visa naturlig folkminskning.

	Män		Kvinnor	
	Alt. 1	Alt. 1 ^{1/2}	Alt. 1	Alt. 1 ^{1/2}
1941—50:				
Naturlig folkökning	33,5		9,9	
Därav: inom jordbruket.....	24,6		28,5	
» stadsnäringarna	8,9		—18,6	
Jordbruksbefolkningens nettominskning.	71,1	104,2	62,1	91,1
Stadsnäringarnas totala folkökning.	104,6	137,7	72,0	101,0
1941—60:				
Naturlig folkökning	94,5		39,9	
Därav: inom jordbruket.....	38,4		46,5	
» stadsnäringarna	56,1		— 6,6	
Jordbruksbefolkningens nettominskning.	135,2	193,8	118,2	169,4
Stadsnäringarnas totala folkökning.	229,7	288,3	158,1	209,3

Tablåen visar även den mot alternativen 1 och 1^{1/2} svarande erforderliga nettominskningen av jordbruksbefolkningen. Som man finner, måste varje mera betydande ökning av stadsnäringarnas befolkning numera resultera i en stark folkminskning inom

jordbruket. Situationen är alltså en helt annan än under 1930-talet, då den naturliga folkökningen utgjorde den främsta förutsättningen för stadsnäringarnas befolkningsexpansion.

Befolkningsutvecklingen i olika åldrar. I det föregående har åldersgruppen 15—65 år behandlats som helhet och dess folkmängd betraktats såsom uttryck för arbetskraftens storlek. Detta innebär givetvis en förenkling av beräkningarna, som icke är fullt berättigad, bland annat emedan de olika åldersklasserna inom ifrågavarande grupp icke äro likvärdiga ur produktionssynpunkt. Det är därför av intresse att komplettera det föregående med några beräkningar rörande utvecklingen inom olika åldrar. För enkelhets skull begränsas dessa beräkningar till tre större åldersgrupper, nämligen 15—30 år, 30—50 år och 50—65 år.

Då de föregående beräkningarna rörande den produktiva befolkningens framtida storlek äro oberoende av alla förutsättningar beträffande denna befolknings ålderssammansättning, måste här göras ett tilläggsantagande. Detta har — liksom vid beräkningen av avflyttningsindex i tab. 9 — formulerats så, att den relativa avflyttningen från jordbruket i olika femårsklasser är proportionell mot motsvarande avflyttning under 1930-talet (jfr bilaga 1). De under denna förutsättning erhållna resultaten ha redovisats i tab. 11, vilken i likhet med tab. 10 även återger den hittillsvarande utvecklingen sedan år 1910.

Vad *jordbruket* beträffar, kännetecknades perioden 1910—40 av jämförelsevis stabila folkmängdssiffror, om man undantar åldersgruppen 15—30 år, som visar en påtaglig minskning under periodens senare del. Den framtida utvecklingen ter sig givetvis olika enligt olika alternativ; detta gäller dock huvudsakligen den yngsta åldersgruppen, till vilken ju huvudparten av flyttningarna hänför sig. Ifrågavarande åldersgrupp kommer dock enligt samtliga alternativ att minska ytterligare. Nedgångens

Tab. 11. Jordbrukets och stadsnäringarnas framtida befolkning
åldersvis enligt olika alternativ.

1 000-tal.

Beträffande siffrornas osäkerhet för tidigare år se tab. 10.

År	Alternativ	Jordbruket				Stadsnäringarna			
		Ålder, år				Ålder, år			
		15—30	30—50	50—65	Summa	15—30	30—50	50—65	Summa
M ä n									
1910	—	320	265	175	760	366	336	140	842
1920	—	326	271	173	770	437	420	169	1 026
1930	—	323	273	167	763	492	515	220	1 227
1940	—	276	292	175	743	538	651	290	1 479
1950	1/2	231	293	183	707	453	740	356	1 549
	1	207	280	185	672	477	753	354	1 584
	1 1/2	184	268	187	639	500	765	352	1 617
	2	163	255	189	607	521	778	350	1 649
1960	1/2	197	280	195	672	507	694	444	1 645
	1	170	242	196	608	534	732	443	1 709
	1 1/2	145	207	197	549	559	767	442	1 768
	2	122	175	199	496	582	799	440	1 821
K v i n n o r									
1910	—	307	285	193	785	381	366	172	919
1920	—	304	272	185	761	451	462	209	1 122
1930	—	273	271	166	710	532	564	255	1 351
1940	—	216	263	171	650	573	695	331	1 599
1950	1/2	201	243	174	618	462	777	402	1 641
	1	179	237	172	588	484	783	404	1 671
	1 1/2	158	230	171	559	505	790	405	1 700
	2	138	224	169	531	525	796	407	1 728
1960	1/2	182	237	169	588	498	714	489	1 701
	1	155	210	167	532	525	741	491	1 757
	1 1/2	131	185	164	480	549	765	494	1 808
	2	110	163	161	434	570	788	497	1 855

storlek belyses i relativa tal av följande sammanställning, som visar 1960 års folkmängd i åldrarna 15—30 år i procent av motsvarande folkmängd år 1940:

	A l t e r n a t i v			
	1/2	1	1 1/2	2
Män....	71	62	53	44
Kvinnor	84	72	61	51

Enligt alternativ 2 skulle alltså jordbruksbefolkningen i de yngsta arbetsföra åldrarna minskas till hälften eller ännu mindre under loppet av 20 år. Då en så stark avfolkning ter sig mindre sannolik, ger detta ytterligare ett belägg för uppfattningen, att alternativ 2 snarast är att betrakta som ett ytterlighetsantagande.

Även för åldersgruppen 30—50 år kan man på det hela taget förutse en minskning ehuru icke på långt när i samma takt som för de yngre åldrarna. Vad slutligen beträffar gruppen 50—65 år har man för männens vidkommande att räkna med en svag ökning, medan den kvinnliga befolkningen förblir i det närmaste oförändrad. På denna punkt är utvecklingen i stort sett oberoende av de olika flyttningsalternativen, enär flyttningarna i de högsta åldrarna över huvud taget ha ganska liten omfattning.¹

Följden av den ovan antydda befolkningsutvecklingen är en fortskridande förgubbning av jordbruksbefolkningen. Detta belyses kanske bäst av följande tablå, som visar de tre åldersgruppernas procentuella andelar av jordbrukets produktiva befolkning.

Alder	M ä n			K v i n n o r		
	1910	1940	1960 alt. 1	1910	1940	1960 alt. 1
15—30	42	37	28	39	33	29
30—50	35	39	40	36	41	40
50—65	23	24	32	25	26	31
Summa	100	100	100	100	100	100

¹ För den manliga befolkningen i åldrarna 50—65 år uppvisar tabellen en svag *ökning* med stigande rationaliseringstakt. Detta beror på, att även den förutnämnda återflyttningen till jordbruket för enkelhets skull antagits öka i takt med rationaliseringen.

En jämförelse mellan 1940 och 1960 års siffror — de sistnämnda avseende alternativ 1 — visar en relativ tillbakagång av den yngsta åldersgruppen och en motsvarande ökning av den äldsta, medan mellanåldrarna i huvudsak bibehålla sin relativa andel av befolkningen.

I fråga om *stadsnäringarna* karakteriseras den hittillsvarande utvecklingen av en stark tillväxt av samtliga åldersgrupper, mest markerad dock inom gruppen 50—65 år, vilken under perioden 1910—40 ungefär fördubblats. Sistnämnda grupp kommer även i framtiden att starkt tillväxa; ökningen under perioden 1940—60 kan beräknas uppgå till cirka 50 %. Även för gruppen 30—50 år kan man under 1940-talet motse en ej obetydlig ökning, som dock torde följas av en mindre nedgång under 1950-talet. Den yngsta åldersklassen visar en motsatt utveckling: efter nedgång under 1940-talet följer en återhämtning under 1950-talet, under vars senare hälft de talrika födelsekullarna från 1940-talets början inträda i arbetsför ålder. Allt som allt innebär utvecklingen även för stadsnäringarnas vidkommande en påtaglig förgubbning, vilket illustreras av följande procentsiffror för respektive åldersgruppers andelar av befolkningen.

Ålder	M ä n			K v i n n o r		
	1910	1940	1960 alt. 1	1910	1940	1960 alt. 1
15—30	43	36	31	41	36	30
30—50	40	44	43	40	43	42
50—65	17	20	26	19	21	28
Summa	100	100	100	100	100	100

I själva verket framstår den framtida åldersfördelningen inom stadsnäringarna såsom föga gynnsammare än inom jordbruket. Att så är fallet, trots tillströmningen från jordbruket av företrädesvis yngre arbetskraft, beror på att stadsnäringarnas ålderspyramid är så starkt »undergrävd» (jfr diagram 3),

att befolkningens naturliga återväxt är mycket begränsad. Ej ens inflyttningen från jordbruket är tillräcklig för att helt motverka, att ålderstyngdpunkten härigenom förskjutes avsevärt uppåt.

Det må understrykas, att denna förskjutning blir än mer markerad, om man tar i betraktande även åldrarna över 65 år. Inom befolkningen som helhet svarade år 1940 mot varje 1 000-tal personer i de arbetsföra åldrarna 134 personer över 65 år. Siffran kan år 1960 beräknas ha stigit till 174 (SOU 1944: 65, sid. 65), vilket innebär en ökning av de arbetandes försörjningsbörda gentemot de gamla med ej mindre än 30 % under loppet av 20 år.

Andra faktorerers inverkan på arbetskraftens storlek. I den föregående diskussionen har det varit underförstått, att förändringarna i tillgången på arbetskraft siffermässigt kunna mätas genom motsvarande folkmängdsförändringar i åldrarna 15—65 år. Endast i samband med de nyss redovisade åldersfördelningarna har givits en antydning om, att frågan om tillgången på arbetskraft även har andra aspekter. Vid sidan av befolkningens därvid konstaterade åldersförskjutningar, vilka i stort sett måste innebära en kvalitetsförsämring av arbetskraften och därmed i realiteten en lägre arbetskraftstillgång än vad folkmängdsiffrorna utvisa, finnas emellertid även andra faktorer, som kunna göra de föregående beräkningarna mer eller mindre illusoriska. Dit höra ändringar i åldersgränserna för den produktiva befolkningen, förkortning av arbetstiden, in- och utvandring samt — då det gäller den egentliga arbetsmarknaden — ökning eller minskning av kvinnornas deltagande i förvärvsarbetet.

Beträffande dessa faktorerers betydelse må här följande nämnas.

a) En höjning med i genomsnitt 1 år av den *undre* gränsen för de produktiva åldrarna genom förlängd skol- eller yrkes-

utbildning skulle medföra en engångsminskning av den produktiva befolkningen med cirka 2 %. Den verkliga betydelsen härav ur produktionssynpunkt minskar dock i den mån ökad utbildning möjliggör ökad arbetsinsats.

b) En höjning med i genomsnitt 1 år av den *övre* gränsen («pensionsåldern») för de produktiva åldrarna skulle medföra en engångsökning av den produktiva befolkningen med cirka 1,3 %.

c) En förkortning av arbetstiden med 1/6 per individ och år (motsvarande en minskning av arbetstiden per vecka från 48 till 40 timmar), som berörde hela den produktiva befolkningen, skulle innebära detsamma som en engångsminskning av denna med cirka 17 %. Anmärkas må dock, att de förkortningar av arbetstiden, som företagits i olika länder under senare år, ha visat sig medföra en ej obetydlig stegring av produktionen per arbetstimme, sannolikt delvis som en följd av ökad arbetsintensitet.

d) Beträffande in- och utvandringen efter år 1940 må erinras om, att större delen av det nettotillskott, som tillförts landet under krigsåren, får antagas utgöras av tillfälliga flyktingar. För att tillväxten av befolkningen i åldrarna 15—65 år skall fortgå i samma takt som under de senaste årtiondena skulle fram till år 1960 fordras ett årligt nettotillskott genom invandring av 30 000 à 40 000 personer i dessa åldrar. Inräknas även övriga åldrar blir det motsvarande totala invandringsöverskottet ännu större.

e) Med hänsyn till den förutsedda stagnationen av den produktiva befolkningen är frågan om kvinnornas deltagande i det egentliga förvärvsarbetet av stor betydelse ur produktionssynpunkt och har, vad beträffar stadsnäringarna, ansetts motivera en särskild undersökning. För denna redogöres i följande kapitel.

KAPITEL 3.

Det framtida antalet kvinnliga yrkesutövare inom stadsnäringarna.

Av det föregående har framgått, att stadsnäringarnas folk-
mängd i de arbetsföra åldrarna måste förutsättas i framtiden
tillväxa i betydligt långsammare takt än vad som tidigare
varit fallet. Därmed är även tendensen beträffande tillgången
på arbetskraft i huvudsak given, men som i kap. 2 avslut-
ningsvis framhållits finnas vissa omständigheter, som göra att
man ej utan vidare kan betrakta storleken av åldersgruppen
15—65 år såsom mätare på arbetskraftstillgången. Betraktar
man frågan om arbetskraftstillgången ur snävare synpunkt
och därmed avser endast den i egentligt förvärvsarbete syssel-
satta befolkningen, reser sig särskilt frågan om kvinnornas
deltagande i yrkesverksamheten utanför hemmet, alltså inom
industri och hantverk, handel, samfärdsel, allmän tjänst och
fria yrken. Eftersom för närvarande endast omkring en tredje-
del av stadsnäringarnas kvinnor i arbetsför ålder äro yrkes-
utövare i ovan angiven mening, är det nämligen tänkbart, att
den sinande »jordbruksreserven» i någon mån kan komma att
ersättas av den reservoar av kvinnlig arbetskraft, som even-
tuellt finnes inom stadsnäringarnas egna led.

Ur rent formell synpunkt kan frågan om det framtida
antalet kvinnliga yrkesutövare inom stadsnäringarna besvaras,

om följande data för den produktiva befolkningen äro kända för de tidpunkter, som prognosen avser:

1) Stadsnäringsarnas kvinnliga *totalbefolkning* och dess fördelning på olika åldrar.

2) *Civilståndsfördelningen* i olika åldrar. Denna är nämligen av väsentlig betydelse i sammanhanget, eftersom de ogifta kvinnorna delta i förvärvsarbetet i betydligt större utsträckning än de gifta.

3) *Relativa antalet yrkesutövare* inom varje civilstånds- och åldersgrupp.

Den följande prognosen bygger på antaganden, som anknyta till var och en av nyssnämnda tre punkter.

1. *Totalbefolkningen och dess åldersfördelning.* Till utgångspunkt har valts de båda förut behandlade alternativen 1 och $1\frac{1}{2}$, vilka framstå såsom de sannolikaste. Den produktiva befolkningens storlek och åldersfördelning åren 1950 och 1960 enligt dessa alternativ framgår av *tab. 12*. Siffrorna ha erhållits genom en utförligare specifikation av de i *tab. 11* återgivna summariska uppgifterna och gälla under samma förutsättningar som dessa. Till jämförelse ha 1940 års siffror angivits.

2. *Fördelning efter civilstånd.* Av *tab. 13* framgår, hur stadsnäringsarnas kvinnliga befolkning i varje femårsklass år 1940 fördelade sig på ogifta, gifta och förut gifta (= änkor och frånskilda).

Såsom ett *första* »civilståndsalternativ» har i det följande antagits, att dessa siffror äga giltighet även framgent. Enär antalet äktenskap dock under senare år visat en stark tendens att öka, är det sannolikt, att relativa antalet ogifta i framtiden kommer att vara lägre än vad *tab. 13* utvisar. Läger man denna tabell till grund för prognosen, torde man alltså överskatta antalet ogifta och därmed även antalet yrkesutövare. Såsom ett *andra* alternativ har därför antagits, att 1940 års

Tab. 12. Stadsnäringsarnas kvinnliga befolkning i åldrarna 15—65 år med fördelning på femårsgrupper, 1940—60.

1 000-tal.

Ålder	1940	1950		1960	
		Alt. 1	Alt. 1½	Alt. 1	Alt. 1½
15—20	171	134	139	215	223
20—25	197	156	164	161	168
25—30	205	194	202	149	158
30—35	204	203	207	159	169
35—40	184	203	205	190	198
40—45	163	199	200	197	201
45—50	144	178	178	195	197
50—55	129	154	155	189	190
55—60	110	134	134	164	165
60—65	92	116	116	138	139
Summa	1599	1671	1700	1757	1808

Tab. 13. Stadsnäringsarnas kvinnliga befolkning, procentuellt fördelad efter civilstånd, åldersvis, år 1940.

Ålder	Ogifta	Gifta	Förut gifta	Summa
15—20	98,0	2,0	0,0	100
20—25	71,0	28,8	0,2	100
25—30	38,3	60,6	1,1	100
30—35	26,6	71,2	2,2	100
35—40	24,6	71,8	3,6	100
40—45	23,7	70,1	6,2	100
45—50	23,3	67,6	9,1	100
50—55	23,9	62,8	13,3	100
55—60	24,0	57,7	18,3	100
60—65	24,4	51,0	24,6	100

relativa *giftermålsfrekvens* i olika åldrar kommer att förbli oförändrad under de närmaste decennierna.¹ År 1940 har tagits som

¹ Här avses uteslutande *första* gifte, och giftermålsfrekvensen i en viss ålder definieras därför som kvoten mellan antalet första gången vigda kvinnor och samtliga ogifta kvinnor i vederbörande ålder.

Framhållas må, att giftermålsfrekvensens framtida storlek kan förmodas i någon mån bli beroende av, vilka flyttningsoptioner som komma att gälla för respektive kön. Ju starkare den kvinnliga avflyttningen från jordbruket blir i förhållande till den manliga, desto större blir nämligen såväl jordbrukets kvinno-

utgångspunkt, emedan giftermålsfrekvensen detta år kan anses i stort sett typisk för de aktuella förhållandena. Det förtjänar emellertid framhållas, att absoluta antalet kvinnor, som detta år inträdde i första gifte (56 500), var större än varje hel årgång kvinnor i de egentliga giftermålsåldrarna (c:a 53 000 i genomsnitt för åldrarna 20—30 år). Ett dylikt förhållande kan uppenbarligen icke bestå i längden, men detta hindrar i och för sig icke, att den *relativa* giftermålsfrekvensen kan förbli oförändrad. Sannolikheten talar dock för, att ett sådant antagande leder till en överskattning av det framtida antalet gifta kvinnor, liksom antagandet om oförändrad civilståndsfördelning torde leda till en underskattning.

Då speciella siffror för giftermålsfrekvensen inom stadsnäringsarnas befolkning icke föreligga, ha beräkningarna i första hand utförts för hela den kvinnliga befolkningen. Under de ovannämnda förutsättningarna fås följande resultat.¹

Procentuella antalet ogifta kvinnor i olika åldrar inom totalbefolkningen.

Förutsättning: 1940 års giftermålsfrekvens.

Ålder	1940	1950	1960
15—20	98	98	98
20—25	72	70	70
25—30	39	33	33
30—35	27	18	18
35—40	25	15	13
40—45	23	17	11
45—50	22	19	12
50—55	22	21	15
55—60	22	21	18
60—65	21	22	20

underskott som stadsnäringsarnas kvinnoöverskott, och desto sämre bli därmed förutsättningarna för äktenskapsbildningen inom båda huvudgrupperna av befolkningen. Ett närmare studium av tab. 11 visar dock, att disproportionen mellan könen i de egentliga giftermålsåldrarna knappast kommer att undergå någon så stor förändring i jämförelse med år 1940, att antagandet om oförändrad giftermålsfrekvens för den skull kan te sig orimligt.

¹ För den manliga befolkningen ha motsvarande beräkningar gjorts av C.-E. Quensel i SOU 1945: 53, Statistiska undersökningar kring befolkningsfrågan utförda av 1941 års befolkningsutredning, sid. 223 ff.

Det framgår, att relativa antalet ogifta kvinnor kommer att minska betydligt i de centrala åldrarna, därest den nuvarande höga giftermålsfrekvensen blir bestående. Som ett kuriosum kan framhållas, att relativa antalet ogifta i åldrarna 35—50 år blir avsevärt *lägre* än i de högsta åldrarna. Detta beror på, att den ökade giftermålsfrekvensen knappast får någon inverkan på de åldersklasser, som redan befinna sig över de egentliga giftermålsåldrarna.

Som man finner, avvika siffrorna för år 1940 endast obetydligt från motsvarande siffror i tab. 13, d. v. s. från dem som avse enbart stadsnäringarnas befolkning. En motsvarande jämförelse för år 1930 — här ej redovisad — ger likartat resultat. Antagas avvikelserna även i framtiden bli av samma storleksordning som åren 1930 och 1940, torde det relativa antalet ogifta kvinnor inom stadsnäringarna bli bestämt med nöjaktig noggrannhet; se *tab. 14*. Motsvarande siffror för de gifta och förut gifta kvinnorna ha beräknats under antagande att proportionen mellan dessa båda grupper i respektive åldrar förblir densamma som år 1940.

Tab. 14. Stadsnäringarnas framtida kvinnliga befolkning: procentuell civilståndsfördelning åldersvis.

Förutsättning: 1940 års giftermålsfrekvens.

Ålder	1950				1960			
	Ogifta	Gifta	Förut gifta	S:a	Ogifta	Gifta	Förut gifta	S:a
15—20	98	2	0	100	98	2	0	100
20—25	69	31	0	100	69	31	0	100
25—30	32	67	1	100	32	67	1	100
30—35	17	81	2	100	17	81	2	100
35—40	15	81	4	100	12	84	4	100
40—45	17	76	7	100	11	82	7	100
45—50	20	70	10	100	13	77	10	100
50—55	22	64	14	100	16	69	15	100
55—60	23	58	19	100	20	61	19	100
60—65	24	51	25	100	22	53	25	100

Tab. 15. Stadsnäringsarnas framtida kvinnliga befolkning, för-
a. Civilståndsfördelning = 1940.

År, ålder	Alternativ 1				Alternativ 1 ^{1/2}			
	Ogifta	Gifta	Förut gifta	S:a	Ogifta	Gifta	Förut gifta	S:a
1950								
15—20	131	3	0	134	136	3	0	139
20—25	111	45	0	156	117	47	0	164
25—30	74	118	2	194	77	123	2	202
30—35	54	145	4	203	55	147	5	207
35—40	50	146	7	203	51	147	7	205
40—45	47	140	12	199	48	140	12	200
45—50	41	121	16	178	42	120	16	178
50—55	37	97	20	154	37	97	21	155
55—60	32	77	25	134	32	77	25	134
60—65	28	59	29	116	28	59	29	116
Summa	605	951	115	1671	623	960	117	1700
1960								
15—20	211	4	0	215	219	4	0	223
20—25	115	46	0	161	119	49	0	168
25—30	57	90	2	149	60	96	2	158
30—35	42	113	4	159	45	120	4	169
35—40	47	136	7	190	49	142	7	198
40—45	47	138	12	197	48	141	12	201
45—50	45	132	18	195	46	133	18	197
50—55	45	119	25	189	46	119	25	190
55—60	39	95	30	164	40	95	30	165
60—65	34	70	34	138	34	71	34	139
Summa	682	943	132	1757	706	970	132	1808

Appliceras de relativa civilståndsfördelningarna i tab. 13 respektive tab. 14 på åldersfördelningarna i tab. 12, framkomma de (alternativa) fördelningar efter ålder och civilstånd i kombination, vilka återgivits i tab. 15.

3. *Yrkesverksamhetens omfattning.* Relativa antalet yrkesutövare bland stadsnäringsarnas kvinnor år 1940 i olika åldrar och civilstånd redovisas i tab. 16. Till yrkesutövarna ha i denna tabell *icke* räknats de i husligt arbete anställda, då dessa med hänsyn till arten av sin verksamhet höra närmare

delad efter ålder och civilstånd enligt olika alternativ. 1 000-tal.

b. Giftermålsfrekvens = 1940.

År, ålder	Alternativ 1				Alternativ 1 ^{1/2}			
	Ogifta	Gifta	Förut gifta	S:a	Ogifta	Gifta	Förut gifta	S:a
1950								
15—20	131	3	0	134	136	3	0	139
20—25	108	48	0	156	113	51	0	164
25—30	62	130	2	194	65	135	2	202
30—35	35	164	4	203	35	168	4	207
35—40	30	165	8	203	31	166	8	205
40—45	34	151	14	199	34	152	14	200
45—50	36	124	18	178	36	124	18	178
50—55	34	98	22	154	34	99	22	155
55—60	31	78	25	134	31	78	25	134
60—65	28	59	29	116	28	59	29	116
Summa	529	1020	122	1671	543	1035	122	1700
1960								
15—20	211	4	0	215	219	4	0	223
20—25	111	50	0	161	116	52	0	168
25—30	48	100	1	149	51	105	2	158
30—35	27	129	3	159	29	137	3	169
35—40	23	159	8	190	24	166	8	198
40—45	22	161	14	197	22	165	14	201
45—50	25	150	20	195	26	151	20	197
50—55	30	131	28	189	30	132	28	190
55—60	33	100	31	164	33	101	31	165
60—65	30	73	35	138	31	73	35	139
Summa	560	1057	140	1757	581	1086	141	1808

samman med husmödrar m. fl. i hemmet sysselsatta kvinnor, vilka formellt sett icke tillhöra den yrkesverksamma befolkningen.

Av de ogifta kvinnorna i åldrarna 20—45 år voro 65 à 70 % yrkesverksamma. För de gifta kvinnorna var yrkesverksamheten av jämförelsevis ringa omfattning; maximisiffra visa åldrarna 20—30 år med ej fullt 19 %. Anmärkningsvärda äro de relativt höga siffrorna för änkor och fränskilda som nära nog ligga i nivå med siffrorna för de ogifta. Trots sin relativa litenhet spelar denna grupp därför i yrkeshänseende en ej

Tab. 16. Procentuella antalet yrkesutövare bland stadsnäringsarnas kvinnor i olika åldrar och civilstånd år 1940.

Yrkesutövare inom gruppen husligt arbete ha ej medräknats. Den fåtaliga gruppen yrkesutövare inom ospecificerad verksamhet har i sin helhet hänförs till stadsnäringsarna.

Ålder	Yrkesutövare, %		
	Ogifta	Gifta	Förut gifta
15—20	46,8	14,1	.
20—25	69,7	18,9	.
25—30	71,6	18,6	62,4
30—35	69,6	15,8	61,7
35—40	67,3	14,4	58,0
40—45	66,0	13,0	51,4
45—50	63,7	11,1	46,6
50—55	58,8	9,0	38,3
55—60	50,1	6,4	28,0
60—65	32,5	4,5	17,3

obetydlig roll. Nämnas kan, att av samtliga yrkesverksamma kvinnor utgjorde de förut gifta 7 %, medan de ogifta utgjorde 72 % och de gifta 21 %.

I vad mån siffrorna i tab. 16 kunna läggas till grund för en prognos rörande den framtida yrkesverksamheten är ovisst. För att kunna bedöma tendensen i utvecklingen hade det varit av intresse att kunna jämföra dessa siffror med motsvarande för år 1930. Av tidigare anförda skäl är det emellertid svårt att erhålla jämförbara siffror. Enligt tab. 3 — där gruppering efter civilstånd dock icke gjorts — skulle i de flesta åldrar en *minskning* ha inträtt i relativa antalet yrkesverksamma kvinnor. Riktigheten av detta resultat kan dock be-
tvivlas, även om det delvis kan sammanhänga med den ökning av relativa antalet gifta, som skett under perioden 1931—1940.

Som ett *första* alternativ beträffande yrkesverksamheten har emellertid antagits, att 1940 års siffror för den relativa yrkesverksamheten behålla sin giltighet även i framtiden. Man får därigenom en uppfattning om i vilken grad enbart avflytt-

Tab. 17. Det framtida antalet kvinnliga yrkesutövare inom stadsnäringarna under förutsättning av oförändrad relativ yrkesverksamhet.

Åldrarna 15—65 år.

Civilståndsalternativ	Rationaliseringsalternativ	Yrkesutövare, 1 000-tal (1940 : 537)	
		1950	1960
Giftermålsfrekvens = 1940	1	493	499
	1 ^{1/2}	504	517
Civilståndsfördelning = 1940.	1	531	559
	1 ^{1/2}	544	579

ningen från jordbruket samt ålders- och civilståndsförskjutningarna inom befolkningen kunna beräknas påverka det framtida antalet kvinnliga yrkesutövare.

I tab. 17 har i överensstämmelse härmed redovisats de resultat, till vilka man kommer genom att applicera procentsiffrorna i tab. 16 på ålders- och civilståndsfördelningarna i tab. 15. De olika flyttnings- och civilståndsalternativen ha här ordnats i sådan följd, att motsvarande prognossiffror bilda en stigande serie.

Genom jämförelse med antalet yrkesutövare år 1940, som var 537 000¹, finner man det anmärkningsvärda resultatet, att med nuvarande höga giftermålsfrekvens det absoluta antalet yrkesutövande kvinnor kommer att minska, såvida ingen ökning av den relativa yrkesverksamheten inträder. Förutsättes däremot att 1940 års civilståndsfördelning blir bestående kan en mindre ökning möjligen påräknas, men detta alternativ framstår med hänsyn till den senaste tidens faktiska utveckling såsom ganska osannolikt.

¹ Motsvarande siffra enligt tab. 2 är 524 000. Skillnaden beror dels på olika indelningsgrunder vid redovisningen av näringsgrenarna, dels på att i tab. 2 yrkesutövare inom gruppen ospecificerad verksamhet ej inräknats. — För år 1930 ger tab. 2 siffran 434 000. Omräknas denna till jämförbarhet med textens siffra 537 000, erhålles som approximativt resultat 445 000. Därvid har dock ingen hänsyn tagits till den olika gränsdragningen mellan yrkesutövare och icke yrkesutövare vid respektive folkräkningar. Av allt att döma är den anförda siffran 445 000 ur denna synpunkt att betrakta som något för hög.

Det förtjänar framhållas, att de båda flyttningalternativen 1 och 1^{1/2} icke ge från varandra nämnvärt avvikande resultat. Den tendens till stagnation eller rent av minskning av antalet yrkesverksamma kvinnor, som kan utläsas av tab. 17, är sålunda främst en följd av befolkningens förskjutning mot högre åldrar, där yrkesverksamheten är mindre. Denna tendens förstärkes ytterligare i den mån giftermålsfrekvensen i framtiden fortfar att vara hög.

Ovanstående beräkningar avse absoluta antalet kvinnliga yrkesutövare. Deras andel av samtliga yrkesutövare kan icke utan vidare angivas, eftersom man icke med bestämdhet kan säga vilka alternativ för männen som svara mot alternativen 1 respektive 1^{1/2} för kvinnorna. Eftersom kvinnornas avflyttning från jordbruket hittills varit större än männens, är det dock rimligt att antaga, att de sistnämndas flyttningssintensitet i detta sammanhang ej bör antagas större än vad som svarar mot alternativ 1.

År 1940 var antalet manliga yrkesutövare inom stadsnäringarna 1 367 000 eller 92,4 % av motsvarande totalbefolkning; siffrorna avse gruppen 15—65 år och ha erhållits efter utproportionering av yrkesutövare inom gruppen ospecificerad verksamhet. Antar man att samma procentsiffra gäller även i framtiden, skulle antalet manliga yrkesutövare enligt alternativ 1 utgöra 1 464 000 år 1950 och 1 579 000 år 1960. Antalet yrkesverksamma kvinnor per 1000 yrkesverksamma män, som år 1940 var 393, skulle därmed, enligt samma alternativa antaganden som i tab. 17, i framtiden bli följande:

		1950	1960
Giftermålsfrekvens = 1940	{ alt. 1	337	316
	{ alt. 1 ^{1/2}	344	327
Civilståndsfördelning = 1940	{ alt. 1	363	354
	{ alt. 1 ^{1/2}	372	367

Ehuru siffrorna grunda sig på något osäkra förutsättningar, är tendensen likväl klar: man måste vänta sig en betydande nedgång i kvinnornas relativa andel av antalet yrkesutövare,

såvida icke en markerad ökning sker i det procentuella antalet yrkesverksamma kvinnor.

I vad mån en sådan ökning är att förvänta, skall i det följande diskuteras. På denna punkt föreligga dock de största vanskligheterna vid prognosen, enär några säkra uppgifter om tendenserna på den kvinnliga arbetsmarknaden knappast finnas. Det ligger emellertid nära till hands att i detta sammanhang anlägga liknande synpunkter som vid diskussionen av jordbrukets avfolkning. Man kan nämligen utgå från, att den kvinnliga icke yrkesverksamma befolkningen huvudsakligen är sysselsatt med arbete i hemmet och räkna med att detta arbete kommer att ej oväsentligt rationaliseras, så att möjligheter finnas till ett lösgörande av arbetskraft till förmån för det egentliga förvärvsarbetet.¹ Svårigheten är emellertid att

¹ Som bekant har särskilt frågan om de gifta kvinnornas förvärvsverksamhet varit föremål för livliga diskussioner. Åsikterna ha växlat åtskilligt alltefter det aktuella läget på arbetsmarknaden. Under lågkonjunkturer har från vissa håll framhållits, att de gifta kvinnorna ej borde konkurrera med den övriga arbetskraften om arbetstillfällena. Under högkonjunkturer återigen, då det rått brist på arbetskraft, har i stället anförts att samhället behöver den gifta kvinnliga arbetskraften. Frågan har ägnats särskild uppmärksamhet av kvinnoarbetskommittén, som i sitt betänkande om gift kvinnas förvärvsarbete (SOU 1938: 47) framhåller, att det numera står klart, »att de gifta kvinnornas förvärvsarbete varken kan undvaras eller bör hejdas» (s. 348). Då av allt att döma alla arbetskraftsreserver i framtiden behöva tas i anspråk för att i görligaste mån kompensera verkningarna av folkmängdsstagnationen i de produktiva åldrarna, är det sannolikt, att i längden icke något allvarigare motstånd kommer att resas mot de gifta kvinnornas deltagande i förvärvslivet.

En annan omständighet, som antyder möjligheten av en ökning av kvinnornas yrkesverksamhet, är, att det finns stora landsändar, där den kvinnliga arbetskraften hittills endast tagits i anspråk i jämförelsevis ringa omfattning. En låt vara grov mätare på de regionala variationerna i detta hänseende kan man erhålla genom att beräkna antalet yrkesverksamma kvinnor per 100 yrkesverksamma män inom olika län. Undantagas grupperna jordbruk och husligt arbete, finner man för år 1940 ett riksgenomsnitt på 38. Den högsta siffran, 65, visar Stockholms stad, vilket dock delvis förklaras av det över huvud taget stora kvinnoöverskottet i huvudstaden. De högsta proportionstalen i övrigt noteras för Älvsborgs och Malmöhus län (47) samt Göteborgs och Bohus län (42). De lägsta proportionstalen återigen — 25 eller mindre — uppvisa Västmanlands, Kopparbergs, Gävleborgs och Västernorrlands län, d. v. s. områden, där industrien företrädesvis sysselsätter manlig arbetskraft. Särskilt inom dessa län synes en icke obetydlig reserv av kvinnlig arbetskraft vara för handen.

erhålla ett siffermässigt uttryck för den sannolika utvecklingen på det husliga arbetets område, som ju för övrigt icke blott omfattar egentligt hushållsarbete utan även exempelvis barnuppfostran, på vilken arbetsuppgift föreställningen om en rationalisering i här angiven mening ter sig mera verklighetsfrämmande och vars »arbetsvolym» dessutom i hög grad beror av den framtida nativiteten.

Här har — såsom *andra* alternativ — försöksvis räknats med, att antalet icke yrkesverksamma kvinnor i åldrarna 15—65 år minskar med 1 % årligen i jämförelse med vad som blir fallet enligt förutsättningen om oförändrad relativ yrkesverksamhet. Siffran förefaller icke orimlig med hänsyn till de möjligheter som finnas till rationalisering av arbetet i hemmen¹, men då den å andra sidan saknar empiriskt underlag, är det gjorda antagandet blott att betrakta som en exemplifiering.

Antagandets innebörd förtydligas av följande sifferexempel, som avser antalet yrkesverksamma kvinnor år 1950 enligt alternativ 1 och under förutsättning av 1940 års giftermålsfrekvens. Stadsnäringarnas totala kvinnliga folkmängd i de arbetsföra åldrarna har beräknats till 1 671 000 (tab. 15). Därav utgöras vid oförändrad relativ yrkesverksamhet 493 000 av yrkesutövare (tab. 17) och alltså 1 178 000 av icke yrkesutövare. Det nya antagandet innebär, att sistnämnda siffra — genom tioårig

¹ Erinras kan om livsmedelsindustriens utveckling (framställning av »färdiglagad mat» etc.), om de bostadstekniska förbättringarna, exempelvis det allmänare användandet av gasspisar och elektriska pisar, om strävandena att genom metodiska studier rationalisera hushållsarbetet, om inrättandet av gemensamhetsanläggningar såsom värmecentraler, maskintvättstugor och daghem, o. s. v. Det är de hittillsvarande framstegen i ovannämnda avseenden, som av allt att döma möjliggjort, att husmödrarna numera i långt större utsträckning än tidigare kunna sköta hemmen utan hjälp av hembiträden.

Beträffande det gjorda antagandets rimlighet må även följande framhållas. Eftersom arbetet i hemmen i ej ringa utsträckning utföres av personer över 65 år — vilken befolkningsgrupp för övrigt befinner sig i stark tillväxt — ävensom av barn under 15 år och dessa utanför den »arbetsföra» befolkningen stående grupper icke beröras av det ifrågavarande antagandet, innebär detta, att totala antalet i hemmen sysselsatta kvinnor i själva verket minskas i långsammare takt än som anges av siffran 1 %.

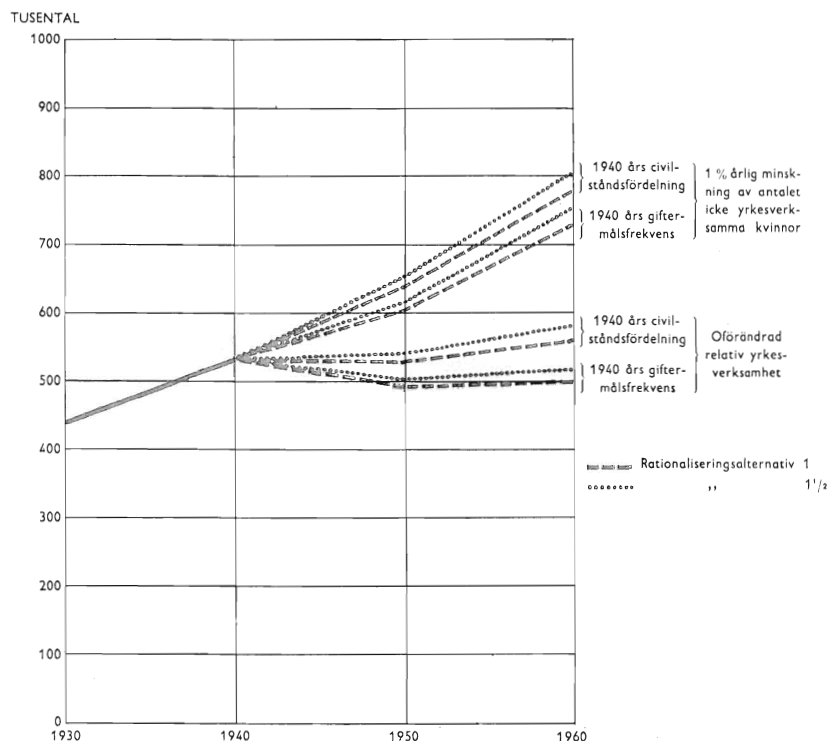

Diagram 13. Det framtida antalet kvinnliga yrkesutövare inom stadsnäringsarna under olika förutsättningar.

Avser åldrarna 15—65 år. Jfr tab. 17—18.

minskning med 1 % årligen — nedgår till $0,99^{10} \cdot 1\,178\,000 = 1\,065\,000$. Minskningen, 113 000, tillföres antalet yrkesutövare, som därmed ökas till 606 000. Det förtjänar framhållas, att beräkningarna icke anknyta till speciella antaganden rörande yrkesverksamhetens ökning inom de särskilda ålders- och civilståndsgруппerna av befolkningen.

Göras motsvarande beräkningar för övriga alternativ och utsträckas de till år 1960, erhållas sammanfattningsvis de i tab. 18 anförda resultaten.

Tabellen har samma uppställning som tab. 17. I jämförelse med denna konstateras en avsevärd ökning av antalet yrkesutövare. Tydligast framgår detta av *diagram 13*, som ger en

Tab. 18. Det framtida antalet kvinnliga yrkesutövare inom stadsnäringsarna under förutsättning av 1 % årlig minskning av den icke yrkesverksamma befolkningen.

Åldrarna 15—65 år.

Civilståndsalternativ	Rationaliseringsalternativ	Yrkesutövare, 1 000-tal (1940 : 537)	
		1950	1960
Giftermålsfrekvens = 1940	1	606	728
	1 ^{1/2}	618	752
Civilståndsfördelning = 1940	1	640	777
	1 ^{1/2}	655	803

översikt av samtliga de i tab. 17—18 framkomna resultaten. Medan som förut framhållits antagandet om oförändrad relativ yrkesverksamhet snarast innebär en framtida decimering av antalet yrkesutövande kvinnor, kommer redan en ganska måttlig relativ minskning av den icke yrkesverksamma befolkningen att medföra en avsevärd ändring i situationen. Antalet kvinnliga yrkesutövare kommer nämligen att öka, såväl absolut taget som i förhållande till antalet manliga yrkesutövare. Detta sistnämnda framgår av följande tablå, som visar antalet yrkesverksamma kvinnor per 1 000 yrkesverksamma män enligt de i tab. 18 anförda alternativa antagandena. Som förut nämnts var 1940 års siffra = 393.

		1950	1960
Giftermålsfrekvens = 1940	alt. 1	414	461
	alt. 1 ^{1/2}	422	476
Civilståndsfördelning = 1940	alt. 1	437	492
	alt. 1 ^{1/2}	447	508

Ovanstående siffror innebära i jämförelse med antagandet om oförändrad relativ yrkesverksamhet ett tillskott till totala antalet yrkesutövare av båda könen med ej fullt 6 % år 1950 och med 10 à 11 % år 1960.

Sammanfattas de ovan anförda resultaten, ter sig situationen på följande sätt. Den allmänna befolkningsutvecklingen ger

snarast vid handen, att antalet kvinnliga yrkesutövare inom stadsnäringarna kan väntas minska något eller på sin höjd förbli konstant under de närmaste årtiondena. Detta gäller under förutsättning att relativa antalet yrkesverksamma kvinnor i olika åldrar och civilstånd förblir oförändrat. Redan en ganska måttlig övergång till egentlig yrkesverksamhet av de i hemmen sysselsatta kvinnorna skulle emellertid vara tillräcklig att avsevärt öka antalet kvinnliga yrkesutövare. I betraktande av att efterfrågan på arbetskraft i framtiden av allt att döma kommer att bli större än hittills, ter sig en sådan ökning av kvinnornas yrkesverksamhet icke osannolik, men någon säker prognos rörande utvecklingen i detta avseende är det knappast möjligt att uppställa.

KAPITEL 4.

Industriens hittillsvarande arbetskrafts- förhållanden.

Industriens framtida tillgång på arbetskraft står givetvis i intimt samband med den i det föregående diskuterade allmänna befolkningsutvecklingen inom stadsnäringarna. Även om denna utveckling antages bekant, kan man emellertid icke utan vidare förutsätta, att antalet yrkesutövare inom industrien låter sig beräkna därav genom ett enkelt proportioneringsförfarande, framför allt icke då det gäller en mera specificerad prognos rörande arbetskraftens sociala struktur och ålderssammansättning. Ett visst stöd för en dylik prognos kan man emellertid erhålla genom att studera tendenserna i den hittillsvarande utvecklingen. Föreliggande kapitel har förden skull ägnats åt retrospektiva undersökningar rörande den industriella arbetskraftens storlek och sammansättning. Särskild uppmärksamhet har ägnats åt den egentliga arbetarklassen, vilken redovisats såväl efter industrigrupp som efter ålder, och speciellt har tillströmningen till och avgången från yrket gjorts till föremål för en undersökning analog med den i kap. 1 redovisade undersökningen av omflyttningen mellan näringsgrenarna.

I det följande är det uteslutande den *yrkesverksamma* befolkningen som tagits i betraktande. Såsom källor ha använts dels folkräkningarna, dels industristatistiken. Vad beträffar

Tab. 19. Antalet yrkesutövare inom de särskilda stadsnäringarna
1910—40.

Gruppen husligt arbete har ej medräknats.

Kön, näringsgren	Yrkesutövare, 1 000-tal				Procentuell ökning		
	1910	1920	1930	1940	1910— 1920	1920— 1930	1930— 1940
<i>Män:</i>							
Industri och hantverk...	480,4	653,9	737,9	874,4	36	13	18
Samfärdsel	106,2	135,7	169,2	175,3	28	25	4
Handel	97,1	131,8	177,2	218,9	36	34	24
Allmän tjänst etc.	74,6	83,4	99,5	131,5	12	19	32
Samtliga stadsnäringar	758,3	1 004,8	1 183,8	1 400,1	33	18	18
<i>Kvinnor:</i>							
Industri och hantverk...	96,9	154,7	183,5	197,5	60	19	8
Samfärdsel	5,6	17,8	22,4	26,1	218	25	17
Handel	53,6	95,1	152,3	188,4	77	60	24
Allmän tjänst etc.	36,0	65,0	93,9	131,2	81	44	40
Samtliga stadsnäringar	192,1	332,6	452,1	543,2	73	36	20

folkräkningarna må understrykas, att grupperna industri och hantverk redovisats tillhopa, varför det ej varit möjligt att här särredovisa arbetskraften inom den egentliga industrien.

Industriens andel av stadsnäringarnas yrkesverksamma befolkning 1910—40. I tab. 19 har meddelats en översikt av antalet yrkesutövare inom de olika stadsnäringarna från och med år 1910. Så vitt möjligt ha siffrorna för de tidigare folkräkningsåren omräknats i enlighet med 1940 års yrkesgruppning.¹ På grund av de svårigheter, som alltid föreligga vid jämförelser mellan yrkesuppgifterna för olika år, äro siffrorna dock endast att betrakta som approximativa. Det bör obser-

¹ Beträffande en relativt obetydlig grupp, omfattande golvboning, fönsterputsning m. m., ha i stället 1940 års siffror omräknats. Ifrågavarande grupp överfördes år 1940 från industri till handel, men då den ej särredovisats vid tidigare folkräkningar, har den för jämförbarhetens skull här och i det följande hänförs till industrien.

veras, att tabellen omfattar *samtliga* åldrar, alltså även yrkesutövare under 15 år och över 65 år. Vad speciellt beträffar åldrarna 15—65 år belysas emellertid förändringarna under 1930-talet av tab. 1—2 ävensom i kap. 5.

För männens vidkommande uppvisar gruppen industri och hantverk i det närmaste samma relativa ökning som totala antalet yrkesutövare inom stadsnäringarna. Under hela perioden 1910—40 var ökningen sålunda 82 % för industrigruppen och 85 % för samtliga stadsnäringar, och beträffande 1930-talet noteras i båda fallen en ökning med 18 %. Sistnämnda resultat överensstämmer i huvudsak med vad som redan framgått av tab. 1. Av övriga näringar visar handeln genomgående större ökning än stadsnäringarna som helhet — under hela trettioårsperioden 125 % mot genomsnittet 85 %. Samfärdseln visar påfallande svag ökning under 1930-talet, vilket kan sättas i samband med inskränkningarna i biltrafiken och sjöfarten under kriget. Gruppen allmän tjänst och fria yrken synes däremot ha ökat starkt under nyssnämnda period. Även detta torde till stor del vara en extraordinär företeelse, som orsakats bland annat av de vid krigets början tillkomna krisorganen.

Beträffande kvinnorna äro bestämda tendenser svårare att konstatera, vilket delvis får tillskrivas den mindre distinkta gränsdragningen mellan yrkesverksam och icke yrkesverksam befolkning. Industrigruppen visar emellertid genomgående långsammare relativ ökning än stadsnäringarna som helhet, vilket måste tolkas så, att kvinnorna företrädesvis sökt sin utkomst inom andra näringar.¹ Särskilt anmärkningsvärd är den låga

¹ Förhållandet har — vad beträffar huvudstaden — påvisats och kommenterats i en till kvinnoarbetskommitténs betänkande (SOU 1938: 47) fogad bilaga av *Karin Bergman* och *Karin Kock*: Kvinnorna i Stockholm och förvärvsarbetet. Det heter bl. a. (sid. 482): »Man har sålunda att göra med två tendenser inom kvinnoarbetet: 1) den för alla kvinnor konstaterade förskjutningen från industri till handel, som beror dels på en ökad efterfrågan från handels sida och dels på en med utbildnings- och andra förhållanden förändrad inriktning av utbudet, samt 2) den speciella förändringen i de gifta kvinnornas utbud, vilken för dessas vidkommande stärker tillströmningen till handeln på industriens bekostnad.»

siffran 8 % för 1930-talet. Såsom nedan skall framgå, kan dess riktighet emellertid ifrågasättas.

Frågan om balansen mellan de olika stadsnäringarna belyses även av följande på grundval av tab. 19 upprättade tablå, som visar varje näringsgrens relativa andel av stadsnäringarnas yrkesverksamma befolkning vid olika tidpunkter.

Näringsgren	Manliga yrkesutövare %				Kvinnliga yrkesutövare %			
	1910	1920	1930	1940	1910	1920	1930	1940
Industri och hantverk.....	63,4	65,1	62,3	62,5	50,4	46,5	40,6	36,3
Samfärdsel	14,0	13,5	14,3	12,5	2,9	5,4	5,0	4,8
Handel	12,8	13,1	15,0	15,6	27,9	28,6	33,7	34,7
Allmän tjänst etc.	9,8	8,3	8,4	9,4	18,8	19,5	20,7	24,2
Summa	100	100	100	100	100	100	100	100

Siffrorna för männen uppvisa en på det hela taget anmärkningsvärd konstans; den enda mera påtagliga förändringen representeras av den successiva ökningen av handelns andel. För kvinnorna återigen har industrigruppens lägre tillväxtsiffror resulterat i att denna grupps relativa andel av stadsnäringarnas yrkesutövare minskats från 50 % till 36 %.

Sammanfattningsvis kan alltså utvecklingen under perioden 1910—40 sägas innebära, att industrien i stort sett bibehållit samma relativa andel av stadsnäringarnas manliga yrkesutövare, medan motsvarande andel av de kvinnliga yrkesutövarna däremot sjunkit avsevärt.

Industriens sociala delgrupper 1930—40. Såsom framgår av tab. 19 har antalet manliga yrkesutövare inom industrien under 1930-talet ökat från 737 900 till 874 400 och antalet kvinnliga från 183 500 till 197 500. Hur förändringarna te sig vid en specifikation på företagare, förvaltningspersonal och arbetare framgår av tab. 20, som även återger motsvarande siffror enligt industristatistiken. Det må framhållas, att i förvaltningsper-

Tab. 20. Antalet yrkesutövare inom industri och hantverk åren 1930 och 1940 med fördelning på socialgrupper.

1 000-tal.

	Män			Kvinnor		
	1930	1940	Ökning, %	1930	1940	Ökning, %
<i>Enligt folkräkningarna:</i>						
Företagare.....	74,6	97,4	31	28,5	30,7	8
Förvaltningspersonal.....	65,4	87,7	34	14,5	22,4	54
Arbetare:						
Egentliga yrkesutövare.....	585,3	672,9	15	138,5	140,9	2
Medhjälpare familjemedlemmar	12,6	16,4	30	2,0	3,5	75
I allt	737,9	874,4	18	183,5	197,5	8
<i>Enligt industristatistiken:</i>						
Förvaltningspersonal.....	42,6	65,5	54	9,5	20,2	113
Arbetare.....	359,5	436,2	21	82,9	116,2	40

sonalen inräknats även chefstjänstemän (vilka vid 1930 års folkräkning sammanfördes med företagarna) samt förmän (1930: arbetargruppen).

Att börja med må uppmärksamheten riktas på de delvis starkt avvikande resultat, som de båda använda primärmaterialen utvisa. De absoluta siffrorna enligt industristatistiken äro genomgående lägre, de procentuella ökningssiffrorna däremot högre. Följande omständigheter måste emellertid beaktas i detta sammanhang: 1) Folkräkningarna avse samtliga yrkesutövare inom industri och hantverk, medan industristatistiken endast omfattar industriföretag över en viss storleksordning. Därtill kommer, att industristatistiken ej inkluderar gruppen byggnadsverksamhet. 2) Industristatistiken avser endast antalet *sysseisatta* arbetare. Industristatistikens siffror äro därför betydligt mera konjunkturkänsliga än folkräkningssiffrorna, som exempelvis omfatta även tillfälligt arbetslösa. 3) Folkräkningarna avse bestämda tidpunkter (årsskiften), under det industristatistiken redovisar årsgenomsnitt. (Såsom jämförelse-

siffror enligt industristatistiken ha här använts medeltal för de båda kalenderår, som falla på ömse sidor om folkräknings-tidpunkten.)

Att industristatistiken visar ett lägre antal anställda är sålunda fullt naturligt. Beträffande männen kunna möjligen även skiljaktigheterna mellan de angivna ökningssiffrorna förklaras av primärmaterialens olika omfattning. Detta gäller däremot knappast i fråga om kvinnorna. Särskilt fäster man sig vid, att antalet kvinnliga arbetare enligt folkräkningarna ökat med endast 2 %, enligt industristatistiken däremot med ej mindre än 40 %. Motsägelsen mellan dessa siffror belyses ytterligare av följande tablå, som visar konsekvenserna av antagandet att de båda primärmaterialen vore direkt jämförbara med varandra (frekvenser angivna i 1 000-tal).

	Män			Kvinnor		
	1930	1940	Ökning, %	1930	1940	Ökning, %
Samtliga arbetare inom industri och hantverk	585,3	672,9	15	138,5	140,9	2
Därav:						
upptagna i industristatistiken ...	359,5	436,2	21	82,9	116,2	40
inom byggnadsverksamhet	128,5	140,7	9	0,6	0,4	.
övriga.....	97,3	96,0	-1	55,0	24,3	-56

Antalet kvinnliga arbetare inom de minsta industriföretagen samt hantverket skulle enligt denna sammanställning ha *minskat* med ej mindre än 56 %. Då detta resultat med all sannolikhet ej överensstämmer med verkligheten, måste man fråga sig, hur det kunnat uppstå. Industristatistikens siffror för olika år äro av allt att döma i stort sett jämförbara med varandra. Eftersom denna statistik är årlig och utföres varje år efter samma schema, har man nämligen här en ganska säker garanti för de olika årssiffrornas jämförbarhet, vilken för övrigt indirekt bestyrkes av att antalet arbetare visar ganska kon-

tinuerliga förändringar från år till år (jfr diagram 14).¹ Snarast torde det därför vara folkräkningssiffrorna, som ej äro fullt jämförbara sinsemellan. Det är så mycket sannolikare att så är fallet, som gränsdragningen mellan yrkesverksam och icke yrkesverksam befolkning skedde enligt något olika principer vid de båda folkräkningstillfällena (jfr sid. 56). År 1930 inräknades i den yrkesverksamma befolkningen åtskilliga personer, som blott under en mindre del av året utövat något yrke och som med tillämpning av 1940 års skärpning av begreppet yrkesverksam skulle ha redovisats såsom icke yrkesverksamma. Detta gäller framför allt kvinnorna. I vad mån denna omständighet är tillräcklig för att förklara de ovan nämnda skenbara motsägelserna, är visserligen svårt att avgöra, men det är likväl uppenbart, att de vid jämförelse mellan folkräkningarna erhållna resultaten måste bedömas med särskild försiktighet, då det gäller antalet kvinnliga yrkesutövare.

Om man efter ovan gjorda reservationer beträffande statistikens tillförlitlighet återgår till tab. 20 för en närmare diskussion av resultatens innebörd, må främst framhållas, att uppgifterna om antalet företagare här ha mindre intresse, då de till övervägande delen hänföra sig till hantverket. Dessamma gäller gruppen medhjälpande familjemedlemmar.

Beträffande de båda återstående grupperna, förvaltningsper-

¹ År 1934 utvidgades statistiken visserligen till att omfatta vissa smärre, tidigare ej redovisade företag, men detta förhållande har endast ringa betydelse i detta sammanhang.

En viss roll spelar dock även den omständigheten, att det i praktiken främst är värdet av produktionen (och sålunda ej arbetarantalet), som avgör vilka företag som skola upptagas i industristatistiken. Förhållandet kommenteras på följande sätt i en inom kommissionen för ekonomisk efterkrigsplanering utförd undersökning rörande den industriella sysselsättningens förändringar 1939—43 (SOU 1945: 31, sid. 12): »I tider då prisutvecklingen medför stigande produktvärden och fördlingslöner kunna företag av hantverks- och småindustrikaraktär höja sig över gällande värdegränser utan att företagets tillverkning volymmässigt undergått någon förändring.» — Det är dock icke troligt, att denna omständighet utgör den egentliga orsaken till den bristande överensstämmelsen mellan industristatistiken och folkräkningarna, bland annat emedan den ej förklarar, varför motsägelserna gälla speciellt den kvinnliga arbetskraften.

sonalen och arbetarna, uppvisar den förstnämnda en betydligt starkare ökning. Båda källmaterialen ge på denna punkt i huvudsak överensstämmande resultat. Utvecklingen belyses även av följande siffror, som visa antalet förvaltningstjänstemän per 1 000 arbetare:

Å r	M ä n		K v i n n o r	
	Folkr.	Ind.-st.	Folkr.	Ind.-st.
1930	112	118	105	115
1940	130	150	159	174

Att industristatistikens siffror äro högre, är en naturlig följd av att denna icke omfattar de minsta företagen, vilka i allmänhet sakna förvaltningspersonal.

Det framgår, att en betydande ökning skett av förvaltningspersonalens relativa andel av de anställda. Detta förhållande torde åtminstone till övervägande delen vara en följd av rationaliseringen, som medfört en minskning av företrädesvis den manuella arbetskraftsåtgången inom produktionen. Man synes här ha att göra med en bestående tendens. Industristatistiken ger nämligen vid handen, att förvaltningspersonalens relativa andel av de anställda ökat även under tidigare år, ehuru synbarligen i något långsammare tempo; år 1920 uppgick antalet förvaltningstjänstemän per 1 000 arbetare för båda könen tillhoppa till 109. Och att döma av en inom arbetsmarknadskommissionen verkställd undersökning rörande industriens arbetskraftsförhållanden $\frac{1}{9}$ 1939— $\frac{1}{9}$ 1943 (SOU 1944: 7) har utvecklingen på denna punkt fortgått även efter år 1940. Under ifrågasvarande period har nämligen den manliga förvaltningspersonalen per 1 000 arbetare ökat från 153 till 164¹, och den kvinnliga från 156 till ej mindre än 218.

Det må framhållas, att förvaltningspersonalen, vilken här redovisats som helhet, i själva verket utgör en mycket heterogen grupp, som inrymmer företagsledare, teknisk personal, kontors-

¹ Siffran avser den *anställda* personalen. Bortser man från de till militärtjänst inkallade och medräknar endast den *sysselsatta* personalen, blir siffran 175.

personal, arbetsbefäl m. fl. Av de många skiftande arbetsuppgifter, som påvåla denna grupp, må nämnas arbetsledning och arbetsstudier, drifts- och forskningslaboratorier, produktionskontroll, kostnadsberäkningar och försäljningsorganisation samt företagsstatistik och allmän planläggning. Någon närmare analys av de olika delgruppernas storleksförändringar har här icke gjorts. Nämnas må emellertid, att den största relativa ökningen hänför sig till gruppen teknisk personal. Vad beträffar kontorspersonalen förtjänar vidare framhållas, att kvinnorna visa långt starkare ökning än männen, så att — enligt industristatistiken — antalet kvinnor per 100 män inom denna grupp under 1930-talet ökat från 50 till 75.

Antalet arbetare inom olika branscher. Hur arbetarantalet inom de särskilda industrigrupperna förändrats under perioden 1930—40 framgår av *tab. 21*. Även här ha jämförelserna byggts dels på folkräkningarna, dels på industristatistiken.

Den sistnämnda visar relativt sett nästan genomgående större ökning respektive mindre minskning av arbetarantalet än folkräkningarna. I fråga om männen äro skillnaderna dock i allmänhet mindre betydande. Som redan framhållits, avvika däremot resultaten beträffande kvinnorna betydligt från varandra. Särskilt gäller detta textilindustrien.

Tabellen ger för övrigt vid handen, att utvecklingen varit högst olikartad inom de olika industrigrupperna. Expansionen har varit starkast inom metallindustrien, vars manliga arbetarstam ökat med omkring 50 %. Åtminstone för männens vidkommande kännetecknas även textil- och livsmedelsindustrierna samt den kemisk-tekniska industrien av en betydande ökning av antalet arbetare. Grupperna jord- och stenindustri, träindustri och pappersindustri ha däremot fått vidkännas påtaglig minskning, den förstnämnda med ej mindre än cirka 20 %.

Utvecklingen belyses utförligare av *diagram 14*, som återger antalet arbetare enligt industristatistiken årsvis 1920—42. Män

Tab. 21. Antalet arbetare inom olika industrigrupper åren 1930 och 1940 enligt folkräkningarna (F) och industristatistiken (I).

1 000-tal.

De direkta folkräkningsuppgifterna ha omräknats; se tab. III.

Industrigrupp		Män			Kvinnor		
		1930	1940	Ökning, %	1930	1940	Ökning, %
Malmbrytning och metallindustri	F	155,1	231,4	49	8,1	13,0	60
	I	131,7	201,6	53	6,1	13,2	116
Jord- och stenindustri.....	F	49,6	38,0	- 23	2,1	2,0	.
	I	39,5	32,0	- 19	2,0	2,8	.
Träindustri.....	F	81,0	71,9	- 11	1,0	0,8	.
	I	58,9	55,7	- 5	0,8	0,9	.
Pappers- och grafisk industri ...	F	54,4	53,5	- 2	9,8	9,6	- 2
	I	48,1	43,5	- 10	7,3	9,1	25
Livsmedelsindustri	F	36,6	43,7	19	18,2	17,4	- 4
	I	30,1	36,0	20	13,2	15,1	14
Textil- och beklädnadsindustri ..	F	28,5	35,5	25	82,0	78,0	- 5
	I	19,8	26,7	35	41,3	57,8	40
Läder-, hår- och gummivaruindu- stri	F	22,9	23,9	4	10,7	12,7	19
	I	12,9	16,7	29	7,9	11,2	42
Kemisk-teknisk industri	F	11,3	13,5	19	5,5	5,9	7
	I	10,1	13,5	34	4,2	6,0	42
Byggnadsverksamhet	F	128,5	140,7	9	0,6	0,4	.
	I	8,4	10,5	25	0,1	0,1	.
Ej specificerad industri.....	F	1,7	4,7	.	0,4	0,9	.
	I	1,7	4,7	.	0,4	0,9	.
Samtliga industrigrupper	F	585,3	672,9	15	138,5	140,9	2
	I	359,5	436,2	21	82,9	116,2	40

och kvinnor ha liksom förut redovisats var för sig; för männens vidkommande har dessutom gjorts en specifikation på olika branscher. Skalan är logaritmisk, vilket underlättar jämförelser beträffande de *relativa* förändringarna inom respektive grupper.

Den allmänna utvecklingen kännetecknas av en markerad nedgång i sysselsättningsciffrorna omedelbart efter förra världs-

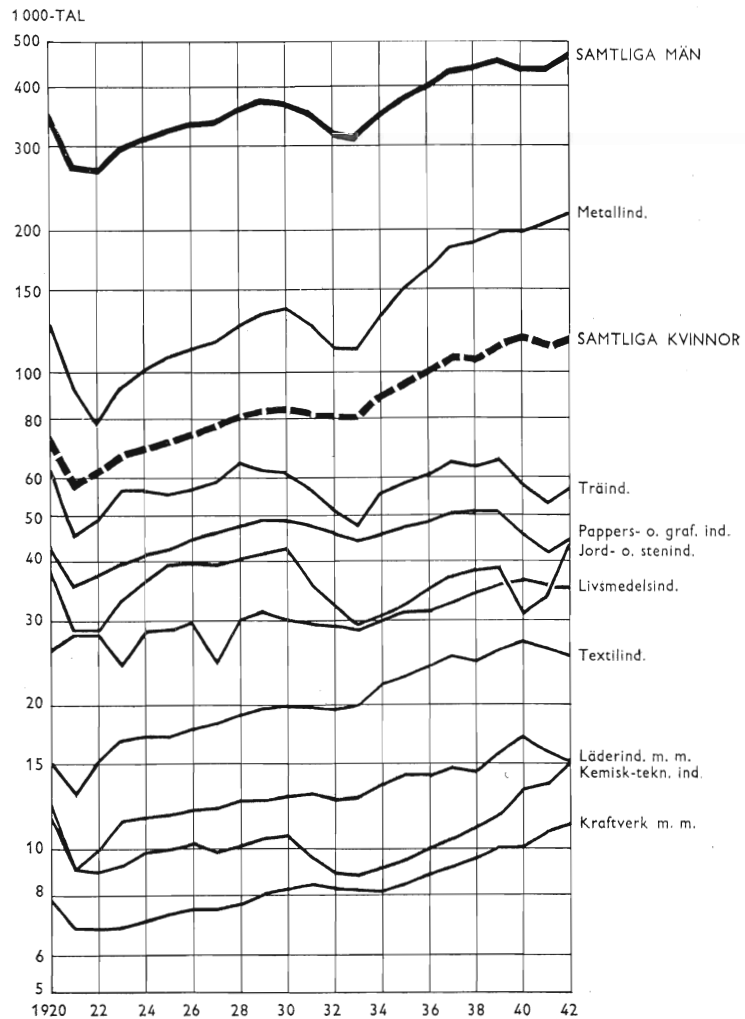

Diagram 14. Medelantalet sysselsatta arbetare 1920—42 enligt industristatistiken.

Logaritmisk skala.

Manliga och kvinnliga arbetare ha redovisats var för sig, de förstnämnda med specifikation på industrigrupper.

kriget, varefter följde en tämligen jämn ökning under återstoden av 1920-talet. I samband med den vid 1930-talets början inträdande lågkonjunkturen gick antalet sysselsatta åter tillbaka under åren 1931—33; beträffande kvinnorna dock

endast obetydligt. Därefter följde ett allmänt uppsving under tiden fram till andra världskriget. Under åren 1940—41 ha grupperna jord- och stenindustri, träindustri och pappersindustri fått vidkännas en krisbetingad nedgång, medan framför allt den tunga industrien visat fortsatt ökning av antalet arbetare; allt som allt nedgick dock antalet manliga arbetare från 450 000 år 1939 till 436 000 de båda följande åren. En betydande återhämtning skedde emellertid år 1942, då siffran steg till 463 000. Preliminära siffror för år 1943 visa ytterligare ökning till 478 000. Särskilt markerad var under de båda sistnämnda åren ökningen av sysselsättningen inom jord- och stenindustrien, vilket dock huvudsakligen är att tillskriva den starkt forcerade produktionen av torv såsom ersättningsbränsle. Beträffande antalet kvinnliga arbetare under senare tid kan nämnas, att detta från en dittillsvarande maximisiffra på 118 000 år 1940 sjönk till 114 000 under det följande året och att därefter ökning åter skett till 120 000 år 1943.

Vid bedömningen av öknings- och minskningssiffrorna i tab. 21 måste man hålla i minnet, att dessa delvis äro påverkade av de aktuella konjunkturförhållandena vid början respektive slutet av 1930-talet. Att trä- och pappersindustrierna utvisa nedgång under 1930-talet, måste exempelvis helt tillskrivas krigets inverkan på sysselsättningsvolymen. Direkta jämförelser mellan åren 1930 och 1940 återspegla sålunda icke alltid den allmänna tendensen i utvecklingen.

Vad särskilt beträffar utvecklingen under senare år föreligga tvenne redan tidigare omnämnda undersökningar, vilka båda ingå i serien av utredningar rörande ekonomisk efterkrigsplanering.¹ Den ena avser industriens arbetskraftsförhållanden ¹/₉ 1939—¹/₉ 1943 (SOU 1944: 7) och har utförts inom arbetsmarknadskommissionen, den andra behandlar sysselsättningsföränd-

¹ Sedan detta skrivits, har i nämnda serie även publicerats en utredning av pol. mag. *Erik Westerlind* rörande sysselsättningen under och närmast efter kriget (SOU 1945: 54). I denna sammanfattas och kommenteras bland annat huvudresultaten av de båda här refererade utredningarna.

ringarna i industrien mellan åren 1939 och 1943 (SOU 1945: 31) och grundar sig på en specialbearbetning av det industri-statistiska materialet. Några resultat från dessa undersökningar skola här i korthet antydast.

Enligt arbetsmarknadscommissionens undersökning ökade antalet anställda arbetare (män och kvinnor) under loppet av de fyra åren med inemot 10 %. Frånräknas de den 1 september 1943 till militärtjänst inkallade, blir resultatet i stället en *minskning* med nära 4 %. Ehuru sistnämnda siffra avser antalet sysselsatta, kan den på grund av sin anknytning till ett visst datum icke betraktas som ett signifikativt uttryck för tendensen på arbetsmarknaden. Att döma av den industri-statistiska undersökningen torde sysselsättningen i själva verket ha ökat med cirka 6 %. Förändringarna inom olika branscher framgå av följande tablå, som till jämförelse upptager även motsvarande siffror för antalet anställda enligt arbetsmarknadscommissionens undersökning.

	Procentuell ökning eller minskning 1939—43	
	enl. industri.	enl. arbetsm.k.
Malmbrytning och metallindustri ...	16	25
Jord- och stenindustri	26	6
Träindustri	— 4	— 5
Pappers- och grafisk industri	— 10	— 3
Livsmedelsindustri	2	6
Textil- och beklädnadsindustri	— 4	— 3
Läder-, hår- och gummivaruindustri	— 10	— 15
Kemisk-teknisk industri	29	17
Kraft-, belysnings- och vattenverk .	9	.
Samtliga industrigrupper	6	10

Ehuru de båda undersökningarna av flera skäl icke äro direkt jämförbara med varandra, ge de i huvudsak samma resultat. Metallindustrien visar sålunda fortsatt kraftig expansion, medan sysselsättningen inom skogsindustrierna och beklädnadsbranscherna (textilvaror, skor) gått tillbaka. Till en del äro dessa av krisförhållandena betingade tendenser för övrigt synliga redan i diagram 14.

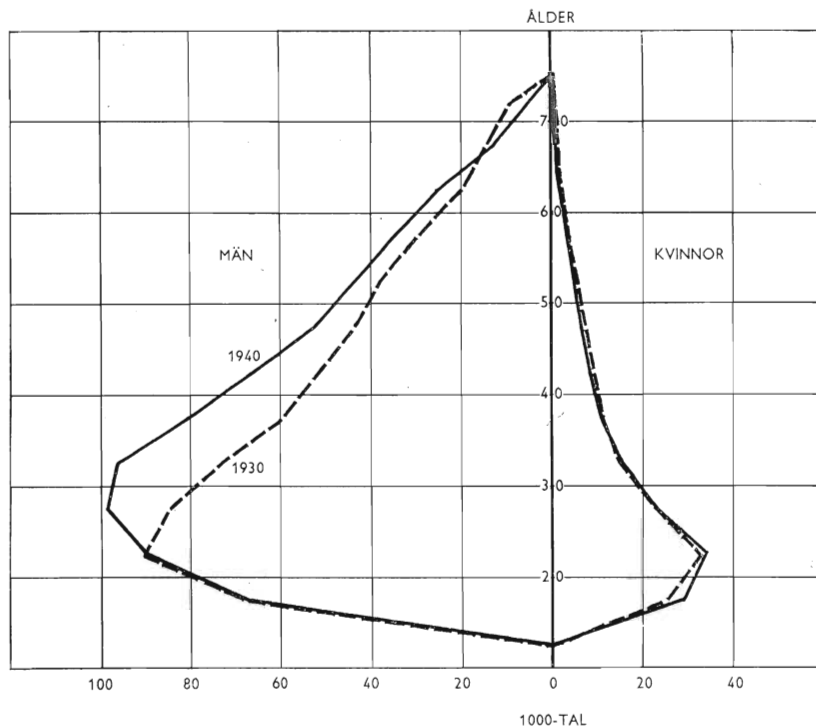

Diagram 15. Åldersfördelning åren 1930 och 1940 för samtliga arbetare inom industri och hantverk.

Beträffande den manliga arbetarstammen har skett en påtaglig förskjutning mot högre åldrar, i det antalet arbetare under 25 år förblivit i det närmaste oförändrat, medan övriga åldrar visa betydande ökning. För kvinnornas vidkommande framträder ingen bestämd tendens.

Arbetarnas åldersfördelning åren 1930 och 1940 redovisas i *tab. 22*, som grundar sig på folkräkningarnas uppgifter. Resultaten ha åskådliggjorts i *diagram 15*. Bortser man från kvinnorna, för vilka sifferunderlaget av förut angivna skäl synes mindre tillförlitligt, finner man, att antalet arbetare i åldersklasserna under 25 år förblivit praktiskt taget oförändrat, medan en betydande ökning skett i åldrarna däröver. Detta har bland annat resulterat i, att rollen av manstarkaste åldersklass vid den senare folkräkningen övertagits från gruppen 20—25 år av närmast högre femårsklass. En ökning av ar-

Tab. 22. Antalet arbetare inom industri och hantverk åren 1930 och 1940 med fördelning efter ålder.

1 000-tal.

Ålder	Män		Kvinnor	
	1930	1940	1930	1940
10—15	2,9	1,6	0,7	0,5
15—20	67,1	67,0	25,1	29,1
20—25	90,6	90,2	32,8	34,0
25—30	85,0	98,5	22,5	22,5
30—35	73,6	96,2	14,6	15,5
35—40	59,8	79,9	11,1	11,5
40—45	51,4	66,2	9,3	8,7
45—50	43,8	52,5	7,4	6,7
50—55	38,0	43,5	5,7	5,1
55—60	29,5	34,8	4,0	3,6
60—65	20,0	25,1	2,6	2,2
65—70	14,4	12,6	1,7	1,0
Över 70	9,2	4,8	1,0	0,5
Summa	585,3	672,9	138,5	140,9

betarnas genomsnittsålder har sålunda ägt rum. Uträknas medianåldern för de manliga arbetarna, finner man, att denna under 1930-talet höjts från 33,2 till 34,1 år.

Åldersförhållandena inom de särskilda branscherna framgå för männens vidkommande av *tab. III* i tabellbilagan. Beräknas även här medianåldern, erhålles följande sammanställning.

	Medianålder	
	1930	1940
Malmbrytning och metallindustri . . .	31,6	31,6
Jord- och stenindustri	33,9	37,8
Träindustri	31,5	33,7
Pappers- och grafisk industri	33,3	37,1
Livsmedelsindustri	30,8	32,3
Textil- och beklädnadsindustri	30,3	32,1
Läder-, hår- och gummivaruindustri	31,3	31,0
Kemisk-teknisk industri	34,9	34,4
Byggnadsverksamhet m. m.	36,6	37,5
Samtliga arbetare	33,2	34,1

Som synes har utvecklingen icke varit ensartad inom de olika industrigrupperna. Den mest expansiva branschen, nämligen malmbrytning och metallindustri, uppvisar oförändrad genomsnittsålder, och inom ett par av de mindre grupperna har utvecklingen till och med inneburit en ålderssänkning. Där- emot har åldersgenomsnittet avsevärt höjts inom de industri- grupper, där enligt tab. 21 sysselsättningen gått tillbaka. Jord- och stenindustrien samt pappersindustrien uppvisa sålunda ök- ning av medianåldern med nära 4 år, träindustrien med drygt 2 år.

Dessa olikartade tendenser sammanhännga uppenbarligen med rekryteringsförhållandena inom respektive branscher. Såsom nedan skall framgå är det dock icke enbart tillströmningen av yngre arbetskraft (nyanställningarna), som härvid varit be- stämmande för utvecklingen, ty även *utbytet* av arbetskraft mellan de olika industrigrupperna har spelat stor roll i samman- hanget.

Tillströmning och avgång av arbetskraft. Rekryteringsförhål- landena inom industrien under 1930-talet belysas i sina huvud- drag av *tab. 23*. Denna är analog med *tab. 6* och har erhållits genom att på grundval av *tab. 22* framskriva 1930 års yrkes- utövande arbetarbefolkning tio år framåt i tiden med hänsyn till dödligheten — liksom i *kap. 1* har härvid räknats med riksdödligheten — och jämföra den så erhållna åldersfördel- ningen med 1940 års faktiska fördelning. Avvikelserna mellan de båda fördelningarna äro uttryck för de nettovinster respek- tive -förluster, som de särskilda femårskullarna gjort under perioden 1931—40.

Innebörden av de så uträknade siffrorna bör närmare för- klaras. Liksom då det gällde omflyttningen mellan närings- grenarna är det endast *nettoresultatet* som kan observeras. Detta kan betraktas såsom skillnaden mellan å ena sidan *till- strömningen* till yrket, å andra sidan *avgången* från detsamma.

Tab. 23. Nettotillströmning av arbetare inom industri och hantverk
1931—40 med fördelning på femårskullar.

1 000-tal.

Ålder 1940	Män	Kvinnor
10—15	1,6	0,5
15—20	67,0	29,1
20—25	87,4	33,3
25—30	33,5	— 1,9
30—35	8,5	— 16,3
35—40	— 2,2	— 10,3
40—45	— 4,5	— 5,3
45—50	— 4,3	— 4,0
50—55	— 4,4	— 3,6
55—60	— 4,8	— 3,2
60—65	— 7,7	— 2,9
65—70	— 10,9	— 2,3
70—75 ¹	— 9,2	— 1,4
Summa	150,0	11,7

¹ Det har antagits, att inga arbetare kvarstå i tjänst efter 75 års ålder.

Tillströmningen utgöres i sin tur dels av sådana nyanställda, som tidigare saknat yrke, d. v. s. huvudsakligen ungdom, som inträtt i arbetsför ålder, dels av yrkesutövare, som lämnat en tidigare verksamhet (t. ex. jordbruk) för att bli industriarbetare. Avgången återigen avser — då ju avgången genom dödlighet redan eliminerats — dels arbetare, som upphört med yrkesverksamheten av åldersskäl (pensionering) eller invaliditet, dels arbetare som övergått till annan verksamhet. Det sistnämnda alternativet omfattar bland annat sådana fall, då arbetaren blivit självständig företagare, förman el. dyl. och därmed lämnat arbetarklassen samt, vad kvinnorna beträffar, avgång på grund av giftermål.

Det ligger i sakens natur, att tillströmningen dominerar i de yngre åldrarna, avgången i de äldre. Såsom tab. 23 visar, är nettotillströmningen därför positiv i början av åldersskalan men övergår sedan att bli negativ.

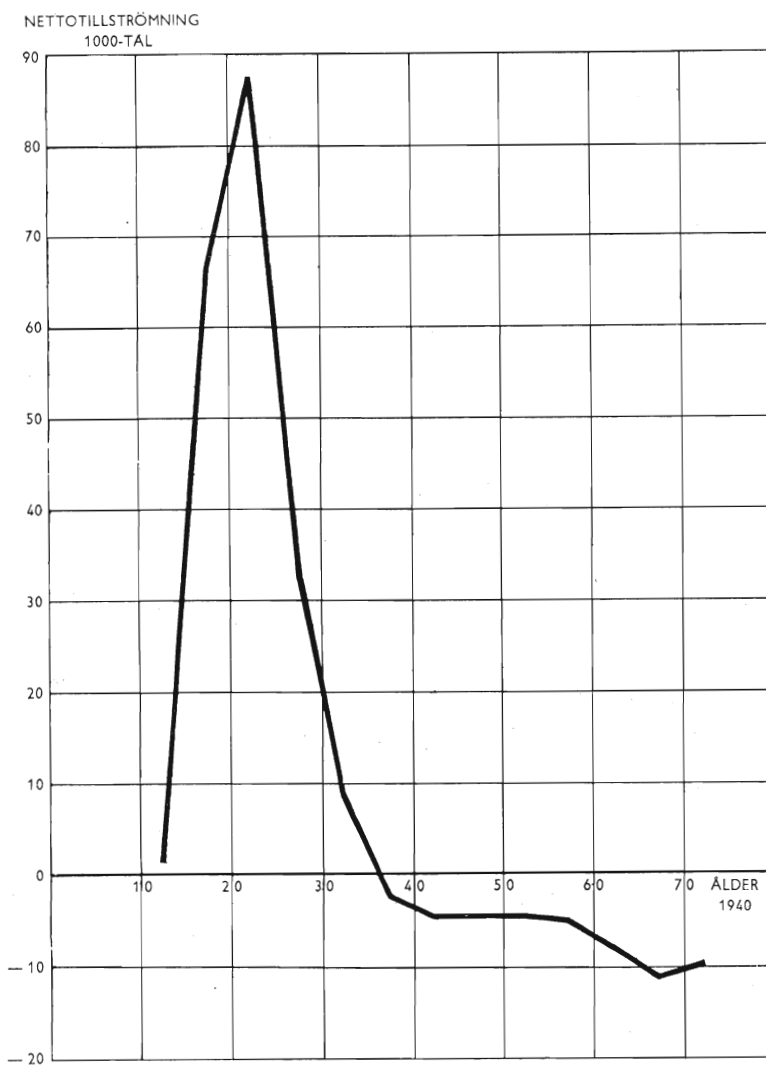

Diagram 16. Nettotillströmningen av manliga industriarbetare under 1930-talet, åldersvis.

Liksom i diagram 4 avses förändringarna inom olika *femårskullar*, vilka angivits genom åldern vid periodens slut. — Nettotillströmningen utgör skillnaden mellan tillströmningen till och avgången från yrket, dödligheten därvid oräknad. Tillströmningen har dominerat över avgången intill cirka 35 års ålder, varefter förhållandet varit omvänt (nettoavgång).

För de *manliga* industriarbetarna ha förhållandena grafiskt åskådliggjorts i *diagram 16*. Det framgår att nettotillströmningen varit positiv intill omkring 35 års ålder.¹ De egentliga rekryteringsåldrarna äro 15—30 år med maximifrekvens i åldersklassen 20—25 år. Till jämförelse kan erinras om att maximiflyttningen till industribefolkningen som helhet enligt *diagram 4* hänför sig till åldersklassen 25—30 år. Detta innebär givetvis ingen motsägelse, ty *diagram 4* visar ju endast den del av tillströmningen som kommer från *andra* näringsgrenar, medan *diagram 16* även omfattar nyrekryteringen från industrigruppens egen ungdom.

Nettotillströmningen av manliga arbetare till de särskilda industrigrupperna har redovisats i *tab. IV* i tabellbilagan. Det framgår av denna, att gränsen mellan positiv och negativ nettotillströmning är mycket varierande och står i ett visst samband med den allmänna utvecklingen inom vederbörande bransch. Lägst — vid cirka 25 à 30 år — ligger nämligen denna gräns inom industrigrupper med minskat arbetarantal, högst däremot inom metallindustrien, där tillströmningen dominerat över avgången ännu i närheten av 60-årsåldern. Dessa olikheter få anses innebära, att vid sidan av tillströmningen utifrån har övergång mellan olika industrigrupper skett i betydande omfattning. Särskilt synes metallindustrien ha dragit till sig arbetskraft från jord- och stenindustrien, träindustrien m. fl.

Vad särskilt beträffar tillströmningen av yngre arbetskraft, d. v. s. företrädesvis *nyrekryteringen*, framgår av *tab. 24*, hur nettotillströmningen i åldrarna 15—25 år under 1930-talet fördelade sig procentuellt på olika industrigrupper. Till jämförelse ha dessutom anförts procentsiffror, som visa respektive branschers andelar av å ena sidan den totala nettotillström-

¹ Det bör observeras, att här, liksom i *diagram 4*, avser åldersskalan *slutet* av den betraktade tioårsperioden. Då medelåldern under denna varit i genomsnitt 5 år lägre, kan man anse, att avgången i själva verket börjat dominera över tillströmningen redan vid cirka 30 års ålder.

Tab. 24. De olika industrigruppernas relativa andelar av (a) nettotillströmningen i ungdomsåldrarna, (b) hela nettotillströmningen samt (c) hela arbetarstammen. 1930-talet.

Industrigrupp	Procentuell fördelning av		
	nettotillströmningen i åldrarna 15—25 år	hela nettotillströmningen	medelantalet arbetare
Malmbrytning och metallindustri . . .	44,8	56,9	30,9
Jord- och stenindustri	3,6	-2,2	7,0
Träindustri	11,5	1,7	12,2
Pappers- och grafisk industri	6,7	3,8	8,6
Livsmedelsindustri	8,0	7,0	6,4
Textil- och beklädnadsindustri	6,1	6,5	5,1
Läder-, hår- och gummivaruindustri	5,0	2,6	3,7
Kemisk-teknisk industri	1,7	2,5	2,0
Byggnadsindustri, kraftverk m. m. . .	12,6	21,2	24,1
Summa	100	100	100

ningen i åldrarna under 65 år, å andra sidan hela arbetarantalet (i medeltal för årtiondet).

Det framgår, att siffrorna för tillströmningen av yngre arbetskraft på åtskilliga punkter skilja sig avsevärt från dem som avse hela nettotillströmningen och på sådant sätt, att de visa »dragnings» till de motsvarande siffrorna för hela arbetarantalet. Sålunda hänför sig 45 % av nyrekryteringen i ungdomsåldrarna till metallindustrien, medan motsvarande siffra för hela nettotillströmningen är 57 %, och för arbetarantalet 31 %. Och beträffande träindustrien, där den totala nettotillströmningen under 1930-talet var mycket obetydlig, noteras icke desto mindre en ganska betydande tillströmning av yngre arbetskraft, vars relativa storlek låg i nivå med gruppens andel av arbetarstammen (12 %).

Antalet nyanställningar korresponderar alltså icke alltid mot den allmänna utvecklingen inom vederbörande bransch. Orsaken härtill är sannolikt till stor del att söka i befolkningens trögrörlighet. Den arbetssökande ungdomen torde nämligen

i främsta rummet eftersträva anställning vid de lokala industrierna, bland annat med hänsyn till önskvärdheten av att kunna kvarbo i föräldrahemmet. Detta gör, att tillströmningen av yngre arbetskraft visar jämförelsevis svagt samband med respektive industrigruppers efterfrågan på arbetskraft och att den totala nettotillströmningen i ej ringa utsträckning regleras genom omflyttning i de mognare åldrarna.

Beträffande de *kvinnliga* industriarbetarna har materialet icke ansetts tillåta någon närmare analys av rekryteringsförhållandena. Nettotillströmningen har enligt tab. 23 varit positiv i åldrarna under 25 år, därefter negativ. Största nettoavgången noteras för åldersklassen 30—35 år. Eftersom denna grupp vid tioårsperiodens början befann sig i åldrarna 20—25 år, kan man utgå från, att avgången här främst är orsakad av giftermål. Det kan nämnas, att enligt en av kvinnoarbetskommittén verkställd undersökning, avseende år 1934, tog omkring en tredjedel av de kvinnliga arbetarna avsked vid giftermål och ytterligare ungefär en tredjedel vid barnsbörd.¹

¹ Jfr S. Wahlund: Medan patienten väntar, Sthlm 1944, s. 57 o. 63.

KAPITEL 5.

Industriens framtida tillgång på arbetskraft.

I det följande har gjorts ett försök till uppskattning av det framtida antalet yrkesutövare inom gruppen industri och hantverk med särskild hänsyn till arbetarklassen. Till utgångspunkt ha tagits de i kap. 2 anförda siffrorna rörande stadsnäringarnas produktiva befolkning enligt olika alternativ. Det motsvarande antalet yrkesutövare har beräknats på grundval av vissa antaganden rörande den relativa yrkesverksamheten i olika åldrar. För männens vidkommande har detta kunnat ske med jämförelsevis stor säkerhet, eftersom endast en mycket ringa del av befolkningen i åldrarna 15—65 år saknar yrke. Beträffande kvinnorna ha motsvarande beräkningar i själva verket redan gjorts i kap. 3, och det har framgått, att här finnes betydligt större utrymme för en framtida förskjutning av gränserna mellan den yrkesverksamma och den icke yrkesverksamma befolkningen och att prognosen därför måste bli ganska osäker. Bland annat av detta skäl har det ansetts motiverat att vid de följande beräkningarna behandla männen och kvinnorna var för sig.

Sedan det totala antalet yrkesutövare inom stadsnäringarna bestämts, har industrigruppens andel av dessa uppskattats med ledning av vad i kap. 4 framkommit beträffande den hittillsvarande fördelningen av arbetskraften mellan de olika stads-

näringsarna. För industrigruppens vidkommande har därefter diskuterats frågan om den framtida tillgången på anställd arbetskraft, vilken fördelats på förvaltningspersonal och arbetare. I fråga om de manliga arbetarna har prognosen utsträckt till att gälla även åldersgrupperingen. Utvecklingen inom olika branscher slutligen kan av naturliga skäl icke bedömas med någon större säkerhet, och beräkningarna inskränka sig på denna punkt till ett exempel på den tänkbara utvecklingen inom den största branschen, d. v. s. metallindustrin.

Antalet manliga yrkesutövare.

Totalantalet. Stadsnäringsarnas framtida folkmängd i de arbetsföra åldrarna enligt olika alternativ har angivits i tab. 11 med specifikation på tre större åldersgrupper. Relativa antalet yrkesutövare år 1940 inom ifrågasvarande grupper — exklusive husligt arbete och ospecificerad verksamhet — framgår av följande sammanställning:

15—30 år.....	87,2 %
30—50 ».....	95,9 %
50—65 ».....	87,2 %

Dessa siffror ha antagits giltiga även framgent. Visserligen har enligt tab. 3 en nedgång i yrkesverksamheten skett under 1930-talet, men då det kan ifrågasättas, huruvida detta resultat svarar mot de verkliga förhållandena samt om det i så fall är uttryck för en bestående tendens, har det ansetts motiverat att räkna med oförändrad relativ yrkesverksamhet. Det kan i alla händelser knappast bli fråga om några större förändringar i de ovan anförda siffrorna.

Resultatet framgår av *tab. 25*. Här har även angivits det mot respektive alternativ svarande antalet yrkesutövare

Tab. 25. Det framtida antalet manliga yrkesutövare i åldrarna 15—65 år inom stadsnäringsarna och speciellt inom gruppen industri och hantverk.

1 000-tal.

År	Alternativ	Stadsnäringsarna ¹	Därav industri och hantverk
1940	—	1 347	839
1950	1/2	1 415	880
	1	1 447	900
	1 1/2	1 477	918
	2	1 506	936
1960	1/2	1 495	930
	1	1 554	967
	1 1/2	1 608	1 000
	2	1 657	1 031

¹ Exkl. husligt arbete och ospecificerad verksamhet.

inom industrigruppen, vilket beräknats genom enkel proportionering. Tablå sid. 117 visar, att industrigruppens andel av samtliga yrkesutövare inom stadsnäringsarna hittills förblivit anmärkningsvärt konstant. Inom gruppen 15—65 år uppgick ifrågavarande andel år 1940 till 62,2 %. Kalkylen bygger på antagandet, att denna siffra kommer att gälla även åren 1950 och 1960.

Som tab. 25 visar, kommer antalet yrkesutövare enligt de gjorda antagandena att tillväxa i praktiskt taget samma takt som stadsnäringsarnas totalbefolkning i de arbetsföra åldrarna (jfr diagram 12). Åldersförskjutningarna inom befolkningen medföra visserligen för åldersgruppen 15—65 år som helhet smärre förändringar i relativa antalet yrkesutövare, men i stort sett råder direkt proportionalitet mellan prognossiffrorna för de båda befolkningsgrupperna.

Förvaltningspersonal och arbetare. De i tab. 25 anförda siffrorna för industrigruppen avse samtliga yrkesutövare, alltså

företagare, förvaltningspersonal, arbetare och medhjälpande familjemedlemmar. Av dessa hänföra sig såväl företagarna som de medhjälpande familjemedlemmarna huvudsakligen till hantverket och ha därför mindre intresse vid en prognos, som närmast avser den industriella utvecklingen. Eftersom de båda nyssnämnda grupperna äro förhållandevis små, skulle för övrigt alla försök till förutberäkningar av deras framtida storlek bli av ganska tvivelaktigt värde. En felbedömning med exempelvis 10 000 personer skulle nämligen här få en långt större relativ betydelse än i fråga om gruppen anställda (förvaltningspersonal och arbetare), som omfattar drygt $\frac{7}{8}$ av samtliga inom industri och hantverk sysselsatta.

Antalet anställda i åldrarna 15—65 år visade under 1930-talet en ökning med 18,8 %. Motsvarande ökning för samtliga yrkesutövare inom industri och hantverk var obetydligt högre, 20,1 %. I det följande har antagits, att de framtida tillväxtsiffrorna för delgruppen och totalgruppen bibehålla samma proportion som under 1930-talet. I realiteten innebär detta nära nog detsamma som att förutsätta, att de anställda utgöra en oföränderlig relativ andel av antalet sysselsatta. De erhållna resultaten framgå av den näst sista kolumnen i *tab. 26*.

Beräkningarna rörande fördelningen av de anställda på förvaltningspersonal och arbetare grunda sig på särskilda överväganden. Förvaltningspersonalen per 1 000 arbetare ökade under 1930-talet från 113 till 130. Såsom framhållits sid. 121 har en markerad ökning av detta proportionstal skett även efter år 1940. Då denna tendens av allt att döma har sin främsta orsak i industriens rationalisering och därför kan väntas bli bestående, har här antagits, att proportionstalet fortsätter att öka i samma takt som under 1930-talet, d. v. s. till 147 år 1950 och till 164 år 1960.

Självfallet måste ett sådant antagande betraktas som ganska godtyckligt och medföra en viss osäkerhet i de framräknade siffrorna. Den relativa osäkerhetsmarginalen är dock tämligen

Tab. 26. Antalet manliga förvaltningstjänstemän och arbetare i åldrarna 15—65 år inom industri och hantverk, 1930—60.

1 000-tal.

År	Alternativ	Förvaltningspersonal	Arbetare	Summa anställda	Förvaltningspersonal per 1 000 arbetare
1930	—	63	559	622	113
1940	—	85	654	739	130
1950	1/2	99	673	772	} 147
	1	101	688	789	
	1 1/2	103	700	803	
	2	105	713	818	
1960	1/2	115	698	813	} 164
	1	119	724	843	
	1 1/2	123	747	870	
	2	126	769	895	

liten beträffande arbetarstammen, d. v. s. den större av de båda delgrupperna. Detta förhållande kan illustreras genom ett exempel. Antar man, att förvaltningspersonalen per 1 000 arbetare i framtiden kommer att öka i blott hälften så rask takt som under 1930-talet, d. v. s. att det ifrågavarande proportionstalet år 1960 uppgår till endast 147 i stället för 164 som ovan antagits, så medför detta beträffande förvaltningspersonalen en sänkning av prognossiffrorna med 9 %, medan den motsvarande höjningen av antalet arbetare stannar vid 1,5 %.

Fördelningen av de anställda på de båda undergrupperna förvaltningspersonal och arbetare kommer enligt den ovan angivna beräkningsmetoden att te sig så som framgår av tab. 26. Vad speciellt beträffar antalet arbetare, för vilka prognossiffrorna som nyss framhållits kunna betraktas som förhållandevis säkra, har utvecklingen åskådliggjorts i *diagram 17*. Detta ger i stort sett samma bild som *diagram 12*. Det framgår, att arbetarstammen efter år 1940 måste beräknas tillväxa i betyd-

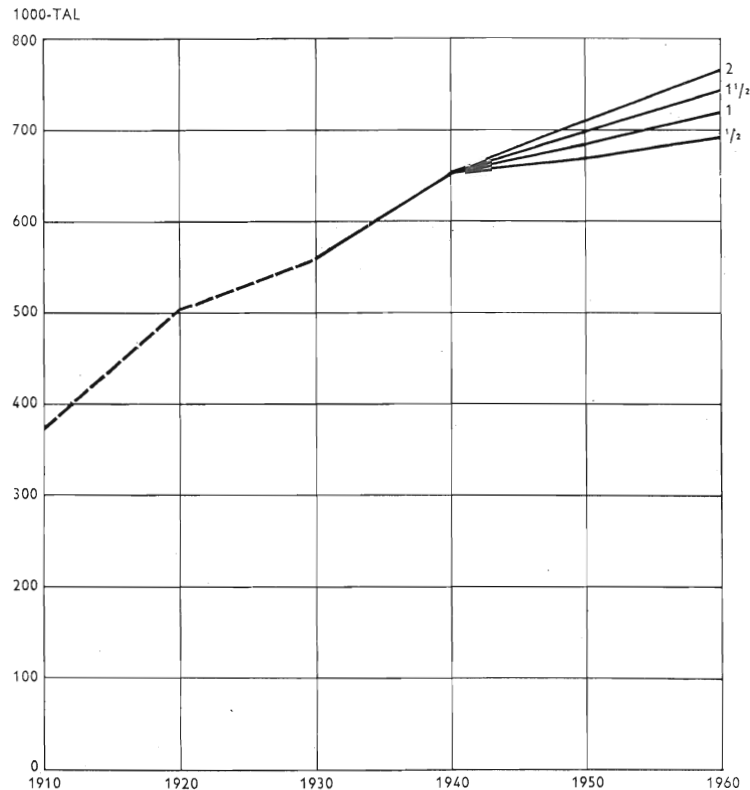

Diagram 17. Antalet manliga arbetare inom industri och hantverk i åldrarna 15—65 år, 1910—60.

Utvecklingen före år 1930 har endast kunnat återgivas i grova drag, vilket markerats genom streckning. Osäkerhetsmarginalen för 1910 och 1920 års siffror torde uppgå till cirka 20 000 respektive 10 000 arbetare.

Utvecklingen efter år 1940 har angivits genom fyra alternativa linjer, svarande mot en årlig rationalisering inom jordbruket med $\frac{1}{2}$ %, 1 % etc.

ligt långsammare takt än under 1930-talet. Ökningen kommer i bästa fall (alternativ 2) att uppgå till cirka 9 % per årtionde, vilket utgör föga mer än hälften av motsvarande ökning under 1930-talet, som var 17 %. I sämsta fall (alternativ $\frac{1}{2}$) stannar ökningen vid omkring 3 %.

Arbetarnas åldersfördelning. Av tab. 11 har framgått, att man måste räkna med en fortskridande förskjutning mot högre åldrar av befolkningen inom såväl jordbruket som stadsnäring-

arna. Man måste alltså förutsätta, att en dylik tendens kommer att göra sig gällande även beträffande rikets industriarbetarstam.

Önskar man med utgångspunkt från kända data göra beräkningar rörande industriarbetarnas framtida åldersfördelning, är det lämpligt att anknyta till de siffror som meddelats i föregående kapitel rörande den hittillsvarande rekryteringen av ifrågavarande yrkesgrupp; se tab. 23 och diagram 16. Där visas i absoluta tal nettotillströmningen till arbetarklassen under 1930-talet. För att man skall kunna bygga en prognos på dessa siffror, måste de emellertid först på ett eller annat sätt uttryckas i relativa tal. Därvid möter man emellertid genast den svårigheten, att nettotillströmningen är resultatet av två motsatta strömmar, nämligen dels tillströmning i egentlig mening, dels avgång. Tillströmningen sker från befolkningen *utanför* den yrkesverksamma arbetarbefolkningen och bör därför sättas i relation till denna, avgången däremot hänför sig till befolkningen *inom* nämnda grupp. Eftersom man emellertid icke känner tillströmningens och avgångens storlek var för sig utan endast deras skillnad, kan undersökningen ej utan vidare genomföras efter antydda linjer. Man nödgas räkna så, som om man i de yngre åldrarna, där tillströmningen dominerar över avgången, enbart hade att göra med tillströmning, i de övriga åldrarna enbart med avgång. En utförligare redogörelse för de använda metoderna har lämnats i *bilaga 2*. Där har även speciellt behandlats frågan om de fel, som kunna uppstå som följd av den nyssnämnda förenklingen i beräkningarna. Det visar sig, att dessa felsannolikt äro ganska obetydliga.

Den relativa tillströmningen och avgången av industriarbetare under 1930-talet framgår av de procenttal, som sammanställts i *tab. 27*. De hänföra sig beträffande tillströmningen (åldrarna under 35 år) till medelfolkmängden *utanför* industriarbetaryrket inom vederbörande femårskull, beträffande avgången till medelfolkmängden *inom* yrket.

Tab. 27. Relativ tillströmning respektive avgång av manliga arbetare inom industri och hantverk under 1930-talet.

Alder 1940	Tillströmning i % av medelantalet icke arbetare	Avgång i % av medelantalet arbetare
10—15	0,7	—
15—20	28,8	—
20—25	38,0	—
25—30	16,9	—
30—35	4,6	—
35—40	—	2,7
40—45	—	6,4
45—50	—	7,6
50—55	—	9,3
55—60	—	12,3
60—65	—	24,4
65—70	—	51,8
70—75	—	74,3

Dessa procenttal ha att börja med använts för att beräkna utvecklingen fram till år 1950 enligt ett *hjälpalternativ*, innebärande att samma relativa tillströmning och avgång råder under 1940-talet som under 1930-talet. Såsom framgår av *tab. 28* ha beräkningarna utförts så, att 1940 års arbetarstam framskrivits till år 1950 enligt den 1936—1940 rådande dödligheten. Till det så beräknade antalet kvarlevande har adderats nettotillströmningen, varigenom totala antalet arbetare år 1950 erhållits. Tabellen omfattar samtliga åldrar; liksom i kap. 4 har emellertid antagits, att inga arbetare kvarstå i tjänst efter 75 års ålder.

Antalet arbetare i åldrarna 15—65 år kommer enligt detta hjälpalternativ att år 1950 uppgå till cirka 692 000, d. v. s. i det närmaste samma antal som enligt *tab. 26* svarar mot alternativ 1 (688 000). Detta innebär alltså, att realiserandet av sistnämnda alternativ i stort sett är liktydigt med oförändrad relativ tillströmning och avgång av industriarbetare.

Tab. 28. Antalet manliga arbetare inom industri och hantverk år 1950.

1 000-tal.

Förutsättning: samma relativa tillströmning och avgång
som under 1930-talet.

Ålder	Antal arbetare	Därav kvarlevande	Nettotillströmning	Antal arbetare
	1940	1950	1941—50 ¹	1950
10—15	1,6	—	1,6	1,6
15—20	67,0	—	52,2	52,2
20—25	90,2	1,6	71,2	72,8
25—30	98,5	65,0	30,3	95,3
30—35	96,2	87,5	8,2	95,7
35—40	79,9	95,4	—2,5	92,9
40—45	66,2	92,6	—5,9	86,7
45—50	52,5	76,0	—5,7	70,3
50—55	43,5	61,8	—5,7	56,1
55—60	34,8	47,5	—5,8	41,7
60—65	25,1	37,4	—8,8	28,6
65—70	12,6	27,6	—12,8	14,8
70—75	4,8	17,5	—11,5	6,0
Summa	672,9	609,9	104,8	714,7
Därav:				
15—65	653,9	564,8	127,5	692,3

¹ Åldersfördelningen hänför sig till periodens slut, d. v. s. år 1950. Negativt tecken = nettoavgång.

För att erhålla de åldersfördelningar, som svara mot de fyra förut betraktade alternativen har använts ett jämförelsevis enkelt förfaringssätt. Avgången i åldrarna över 35 år har förutsatts praktiskt taget oberörd av de antaganden, som de olika alternativen innebära, eftersom dessa snarast avse tillströmningen, och uppgiften har därför endast varit att förändra tillströmningssiffrorna i åldrarna under 35 år på sådant sätt, att antalet arbetare år 1950 blir just så stort som tab. 26 utvisar. Naturligast har härvid varit att förutsätta, att tillströmningssiffrorna i tab. 28 ändras *likformigt* i de olika åldrarna, m. a. o. att dessa siffror vid övergång från ett alternativ till ett annat

Tab. 29. De manliga industriarbetarnas åldersfördelning åren 1950 och 1960 enligt olika alternativ.

1 000-tal.

De motsvarande fördelningarna för åren 1930 och 1940 återfinnas i tab. 22.

Ålder	1950				1960			
	A l t e r n a t i v							
	1/2	1	1 1/2	2	1/2	1	1 1/2	2
10—15	1	2	2	2	2	2	2	2
15—20	46	51	55	59	71	76	81	86
20—25	64	71	76	82	69	75	80	84
25—30	92	95	97	99	69	74	79	84
30—35	95	95	96	97	69	76	81	87
35—40			93		87	89	91	93
40—45			87		85	86	87	87
45—50			70				82	
50—55			56				73	
55—60			42				56	
60—65			28				37	
65—70			15				18	
70—75			6				7	
Summa	695	711	723	736	725	751	774	796
Därav:								
15—65	673	688	700	713	698	724	747	769

böra multipliceras med en och samma faktor.¹ På så sätt ha de för år 1950 angivna siffrorna i tab. 29 erhållits.

För beräkning av motsvarande siffror för år 1960 har förfarits på liknande sätt med utgångspunkt från 1950 års alternativa åldersfördelningar. Även resultatet av dessa beräkningar redovisas i nyssnämnda tabell.

Eftersom åldersfördelningarna i tab. 11 (stadsnäringarnas befolkning) och tab. 29 (industriarbetarna) framräknats var för

¹ Mot denna beräkningsmetod kan bland annat invändas, att det är mindre motiverat att som här använda den på tillströmningens *nettosiffror*. Ur praktisk synpunkt betyder denna invändning dock ganska litet, eftersom det, som tab. 31 visar, icke är fråga om några större modifikationer i tillströmningssiffrorna vid övergång från ett alternativ till ett annat. Jfr bilaga 2.

Tab. 30. Antalet manliga industriarbetare i viktigare åldersgrupper 1930—60 och deras andel av stadsnäringarnas befolkning.

År	Alternativ	Antal arbetare 1 000-tal				D:o i % av stadsnäringarnas befolkning				
		Ålder			Summa	Ålder			Samt- liga	
		15—30	30—50	50—65		15—30	30—50	50—65		
1930		243	229	87	559	49	44	40	46	
1940		256	295	103	654	48	45	36	44	
1950	1/2	202	345	126	673	45	47	35	43	
	1	217	345	126	688	45	46	36	43	
	1 1/2	228	346	126	700	46	45	36	43	
	2	240	347	126	713	46	45	36	43	
1960	1/2	209	323	166	698	41	47	37	42	
	1	225	333	166	724	42	45	37	42	
	1 1/2	240	341	166	747	43	44	38	42	
	2	254	349	166	769	44	44	38	42	

sig och enligt olika metoder¹, är det av intresse att före den närmare diskussionen av arbetarstammens framtida åldersstruktur göra en jämförelse mellan dessa båda tabeller. I detta syfte har *tab. 30* upprättats. Den återger industriarbetarnas fördelning på de tre huvudgrupperna 15—30, 30—50 och 50—65 år ävensom dessa gruppers procentuella andel av stadsnäringarnas befolkning i motsvarande ålder.

Vad beträffar hela gruppen 15—65 år visar denna andel långsam minskning från 44 % år 1940 till 42 % år 1960. Detta är en direkt följd av de tidigare gjorda antagandena, enligt vilka arbetarstammens relativa andel av industribefolkningen och därmed även av stadsnäringarnas totala folkmängd kommer att gå något tillbaka. Av de särskilda åldersgrupperna är det egentligen endast gruppen 15—30 år som visar dylik

¹ Det må erinras om, att åldersfördelningarna i *tab. 11* bygga på antagandet, att den framtida relativa nettoflyttningen från *jordbruket* är proportionell mot motsvarande flyttning under 1930-talet, under det *tab. 29* baserar sig på liknande antaganden rörande nettotillströmningen från *hela befolkningen utanför industriarbetaryrket*, d. v. s. bland annat även från industribefolkningens egen ungdom.

relativ tillbakagång; siffran sjunker här från 48 % år 1940 till 41 à 44 % år 1960. I huvudsak är denna tendens en följd av antagandet, att den relativa avgången i de högre åldrarna förblir lika hög som under 1930-talet. Detta medför nämligen — som tabellen visar — att relativa antalet arbetare i dessa åldrar blir i stort sett oförändrat, och det är då naturligt, att en nedgång i stället måste ske i de yngre åldrarna för att arbetarstammen som helhet skall visa relativ minskning. Att procentsiffrorna för de särskilda åldersgrupperna visa olika tendens är med andra ord en konsekvens av förutsättningen, att avgången från yrket betraktats såsom given, medan siffrorna för tillströmningen anpassats så, att totalantalet arbetare överensstämmer med prognossiffrorna enligt tab. 26.

Riktigheten av dessa normer för beräkningarna kan givetvis ifrågasättas. Tänkbart är exempelvis, att den relativa avgången i de högre åldrarna blir större än vad den var under 1930-talet; i så fall har man att i stället räkna med en motsvarande ökning av tillströmningen i de yngre åldrarna. Det förefaller emellertid föga troligt, att det på denna punkt kan röra sig om någon större osäkerhet i de anförda prognossiffrorna. Resultaten av de gjorda jämförelserna mellan industriens arbetskraft å ena sidan och stadsnäringarnas totalbefolkning å andra sidan synas därför icke motsäga antagandet, att arbetarnas framtida åldersfördelning i stort sett kommer att gestalta sig i enlighet med något av de i tab. 29 angivna alternativen.

Beträffande alternativen 1 och $1\frac{1}{2}$, vilka kunna betraktas som de sannolikaste, har utvecklingen under perioden 1940—1960 åskådliggjorts i *diagram 18* på liknande sätt som *diagram 15* visar utvecklingen under 1930-talet. Tendensen är i båda fallen densamma. Åldersfördelningen förskjutes successivt på sådant sätt, att antalet arbetare i ungdomsåldrarna minskar, medan antalet äldre arbetare ökar. Maximifrekvensen, som år 1930 representerades av åldersgruppen 20—25 år, kan år 1960 beräknas falla i gruppen 35—40 år. Hur dessa förskjutningar

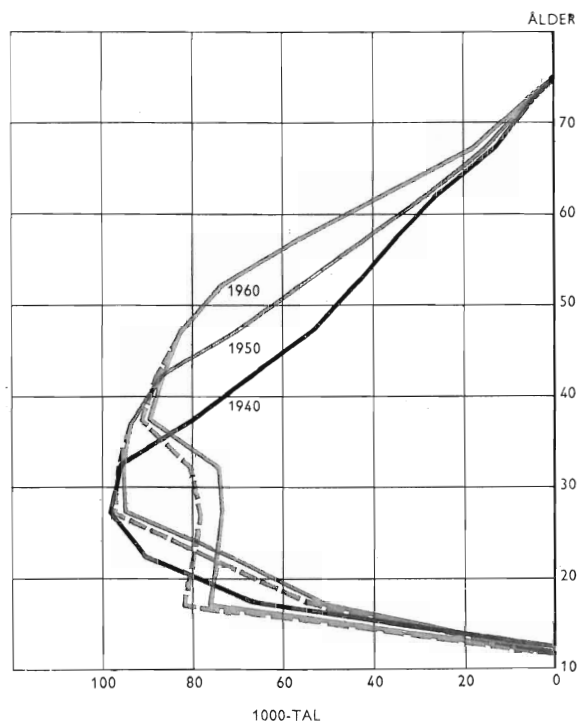

Diagram 18. Åldersfördelning åren 1940, 1950 och 1960 för de manliga arbetarna inom industri och hantverk.

För åren 1950 och 1960 ha angivits två alternativ, motsvarande en årlig rationalisering inom jordbruket med 1 % (heldragen linje) respektive 1 1/2 % (streckad linje). Kurvan för år 1940 är densamma som i diagram 15. Den under 1930-talet rådande tendensen till »förgubbning» fortsätter: antalet yngre arbetare minskar, medan i stället de högre åldrarna bli allt manstarkare.

inverka på arbetarnas genomsnittsålder belyses av följande tablå över medianåldern.

Siffrorna tyda på, att en successiv ökning av industriarbe-

År	Alternativ			
	1/2	1	1 1/2	2
1930	33,2			
1940	34,1			
1950	37,7	37,2	36,9	36,6
1960	39,7	39,1	38,5	38,0

tarnas genomsnittsålder är ofrånkomlig. Även under den ur industriens synpunkt gynnsamma förutsättningen, att jordbruksbefolkningen undergår en årlig minskning med 2 %, kommer nämligen arbetarnas medianålder att under perioden 1940—1960 öka från 34 år till 38 år. Förutsättes jordbruksbefolkningen minska med blott $\frac{1}{2}$ % årligen, blir medianåldern år 1960 ännu något högre, cirka 40 år. Det är emellertid tydligt, att åldersförskjutningarna i främsta rummet äro en följd av den allmänna befolkningsutvecklingen och endast delvis kunna motverkas genom ökad tillströmning från jordbruket av yngre arbetskraft.

Nettotillströmningens storlek. Den enligt olika alternativ erforderliga nettotillströmningen av arbetskraft framgår av *tab. 31*, som ger en bokföringsmässig översikt av arbetarstammens förändringar under perioden 1930—1960. Endast åldersgruppen 15—65 år har här tagits i betraktande. Antalet arbetare vid slutet av varje årtionde har betraktats som summan av antalet från föregående decenniumskifte kvarlevande och nettotillströmningen. Den sistnämnda har specificerats på de egentliga tillströmningsåldrarna 15—35 år och avgångsåldrarna 35—65 år.

Enligt tabellen sjunker tillströmningen i de yngre åldrarna från 197 000 under 1930-talet till 140 000 à 180 000 under 1940-talet, varefter 1950-talet åter visar ökning, möjligen till samma nivå som under 1930-talet. Denna ökning är att tillskriva de höga födelsesiffrorna i början av 1940-talet. Nettoavgången i åldrarna 35—65 år visar som följd av förskjutningarna i åldersstrukturen stigande tendens, från 28 000 under 1930-talet till drygt 40 000 under 1950-talet.¹ Denna omständighet verkar tillbakahållande på den totala nettotillströmningen, som därför särskilt under 1940-talet måste bli avsevärt lägre än tidigare.

¹ Det bör observeras, att i dessa siffror icke ingår den avgång, som består i att arbetarna utträda ur åldersgruppen 15—65 år.

Tab. 31. Översikt av den manliga industriarbetarstammens förändringar
1930—60. Åldrarna 15—65 år.

1 000-tal.

Siffrorna för antalet kvarlevande och för nettotillströmningen inkludera icke arbetare, som under loppet av vederbörande tioårsperiod uttråda ur åldersgruppen 15—65 år, d. v. s. som vid periodens början äro över 55 år.

	Alternativ			
	1/2	1	1 1/2	2
Antal arbetare 1930	559			
Kvarlevande 1940	485			
Nettotillströmning 1931—40	169			
Därav i åldrarna: 15—35 år	197			
35—65 år (= avgång)	—28			
Antal arbetare 1940	654			
Kvarlevande 1950	565			
Nettotillströmning 1941—50	108	123	135	148
Därav i åldrarna: 15—35 år	143	158	170	183
35—65 år (= avgång)	—35	—35	—35	—35
Antal arbetare 1950	673	688	700	713
Kvarlevande 1960	569	584	596	609
Nettotillströmning 1951—60	129	140	151	160
Därav i åldrarna: 15—35 år	170	181	193	202
35—65 år (= avgång)	—41	—41	—42	—42
Antal arbetare 1960	698	724	747	769

Det må understrykas, att den minskade nettotillströmningen dock icke är den enda orsaken till att arbetarstammen i framtiden måste förväntas tillväxa i betydligt långsammare takt än hittills. Samtidigt kommer nämligen avgången genom pensionering och dödsfall på grund av förskjutningarna i åldersstrukturen att få allt större betydelse. Som av tab. 31 kan utläsas, ökar denna avgång från 74 000 under 1930-talet till cirka 104 000 under 1950-talet.

Utvecklingen inom särskilda industrigrupper. De föregående beräkningarna ha givit vid handen, att industriens arbetarstam

i framtiden måste väntas tillväxa betydligt långsammare än hittills — sannolikt endast i ungefär en tredjedel av den takt som kännetecknade 1930-talet. Den konstaterade »förgubbingen» torde dessutom på det hela taget innebära en försämring av arbetskraftens genomsnittliga kvalitet, varför den reala arbetskraftstillgången i själva verket torde öka i något långsammare takt än antalet arbetare. Då sådana framtidsperspektiv knappast äro förenliga med industriens naturliga expansionsbehov, synes man åtminstone på längre sikt ha anledning räkna med en tilltagande knapphet på arbetskraft.

Följden härav kan bland annat väntas bli en konkurrens mellan de olika industrigrupperna om särskilt den yngre arbetskraften. Hur denna konkurrens kommer att utfalla och hur utvecklingen inom olika branscher sålunda kommer att gestalta sig är av naturliga skäl mycket svårt att bedöma. Först och främst kommer *efterfrågan* på arbetskraft att bli i hög grad beroende av konjunkturerna inom vederbörande bransch. Vidare kommer *utbudet* av arbetskraft sannolikt att påverkas av löneläget, bostadsförhållandena etc. inom olika branscher. Framhållas må även, att frågan om arbetskraftstillgången i hög grad är av lokal natur. Även om befolkningens regionala omflyttning måhända blir större i framtiden, måste man alltjämt räkna med en viss trögrörlighet, som kan medföra speciella rekryteringsproblem vid industrier, som äro koncentrerade till vissa geografiska områden (t. ex. träindustri, textilindustri) ävensom vid enstaka företag på mindre orter med begränsat »uppland».¹

Ehuru det alltså är synnerligen vanskligt att förutsäga något

¹ Ett exempel på den framtida utvecklingen vid ett dylikt företag med planerad stark expansion har givits i *J. Curman: Industriens arbetarebostäder*, Sthlm 1944, bil. 6. Av befolkningsprognoser för enstaka industriorter må för övrigt nämnas den vid Svenska Riksbyggen utförda undersökningen Sandviken planerar sin bostadsförsörjning, Gävle 1945. En sammanfattande översikt av hittills verkställda regionala och lokala befolkningsprognoser återfinnes i SOU 1945: 53, sid. 255.

om den framtida arbetskraftsbalansen mellan de särskilda industrigrupperna, har det emellertid ansetts av intresse att giva ett *exempel* på den tänkbara utvecklingen inom den största industribranschen, d. v. s. gruppen *malmbrytning och metallindustri*. Beräkningarna avse att visa den under vissa givna förutsättningar erforderliga tillströmningen av arbetskraft även som arbetarstammens häremot svarande åldersfördelning. Liksom i det föregående avses här endast den manliga arbetskraften. Nämnas må emellertid, att kvinnornas andel av metallindustriens arbetarstam under 1930-talet uppgick till cirka 5 % samt att en markerad ökning av denna andel skett under krigsåren.¹ I den mån sistnämnda tendens blir bestående kommer metallindustriens totala arbetarstam att öka i något raskare takt än vad siffrorna för enbart den manliga arbetskraften utvisa.

Som utgångspunkt ha valts följande siffror, som visa utvecklingen under 1930-talet:

	Samtliga arbetare 15—65 år, 1 000-tal	Därav inom metallindustrien	D:o i %
1930	559	149	27
1940	654	226	35
Ökning 1931—40	95	77	81

Det framgår, att metallindustrien tillgodogjort sig huvudparten — 81 % — av arbetarstammens totala ökning under årtiondet. Dess relativa andel av arbetarstammen har därmed ökats från 27 % till 35 %.

De följande beräkningarna grunda sig på den hypotetiska förutsättningen, att metallindustrien även i framtiden absorberar samma andel, d. v. s. 81 %, av arbetarstammens totalökning. Antagandets rimlighet bestyrkes i någon mån av till-

¹ Enligt arbetsmarknadskommissionens förutnämnda undersökning (SOU 1944: 7) ökade antalet kvinnor vid företag med minst 50 anställda absolut taget från 10 300 till 15 800 under perioden 1939—43 och relativt sett från 6,3 % till 7,7 % av samtliga arbetare inom branschen.

Tab. 32. Antalet manliga arbetare inom malmbrytning och metallindustri 1930—60. Åldrarna 15—65 år.

1 000-tal.

Förutsättning: samma andel av den totala arbetarstammens ökning som under 1930-talet.

	Alternativ	
	1	1 ¹ / ₂
Antal arbetare 1930	149	
Kvarlevande 1940.....	132	
Nettotillströmning 1931—40.....	94	
Antal arbetare 1940	226	
Kvarlevande 1950.....	199	
Erforderlig nettotillströmning 1941—50.....	55	64
Antal arbetare 1950	254	263
Kvarlevande 1960.....	217	226
Erforderlig nettotillströmning 1951—60.....	66	75
Antal arbetare 1960	283	301

gängliga uppgifter rörande metallindustriens expansion under tiden närmast efter år 1940. Resultaten framgå av *tabellerna 32 och 33*. De motsvara de i det föregående anförda tabellerna 29 och 31 och grunda sig på likartade beräkningar som dessa. För enkelhets skull ha dock här de båda ytterlighetsalternativen $\frac{1}{2}$ och 2 uteslutits, och någon specifikation av nettotillströmningen i olika åldrar har ej gjorts. Vidare grunda sig beräkningarna i detta fall på de speciella tillströmningssiffrorna för metallindustrien under 1930-talet, vilka återfinnas i tab. IV. Såsom framhållits redan i föregående kapitel visa dessa, att tillströmningen till ifrågavarande bransch dominerat över avgången även i åldrar upp emot 60 år, medan för industriens arbetarstam som helhet detta gäller endast åldrarna under 35 år. En icke obetydlig övergång till metallindustrien från andra industrigrupper synes alltså ha ägt rum under 1930-talet, och

Tab. 33. Åldersfördelning för de manliga arbetarna inom malmbrytning och metallindustri åren 1950 och 1960.

1 000-tal.

Samma förutsättning som i tab. 32.

Ålder	1950		1960	
	Alt. 1	Alt. 1 1/2	Alt. 1	Alt. 1 1/2
10—15	0	1	1	1
15—20	17	19	26	30
20—25	22	26	24	28
25—30	38	40	25	28
30—35	41	42	25	29
35—40		37	39	41
40—45		31	41	42
45—50		24		36
50—55		19		30
55—60		15		22
60—65		10		15
65—70		6		8
70—75		2		3
Summa	262	272	295	313
Därav:				
15—65	254	263	283	301

de gjorda antagandena rörande tillströmningen innebära, att så blir fallet även i framtiden.

Av tab. 32 framgår, att metallindustriens arbetarstam under de givna förutsättningarna kommer att öka från 226 000 år 1940 till 280 000 å 300 000 år 1960. För övriga industrigrupper tillhoppa motsvaras detta av en ökning från 428 000 till endast 440 000 å 445 000. Ehuru ökningen inom metallindustrien sålunda framstår såsom förhållandevis betydande, uppgår den likväl för hela 20-årsperioden icke ens till samma absoluta be-
lopp som enbart under 1930-talet. Orsaken härtill är till stor del den successiva ökningen av antalet arbetare, som utträda ur yrket på grund av pensionering eller dödsfall; denna av-
gång kan beräknas öka från 17 000 under 1930-talet till cirka

37 000 under 1950-talet. Av ännu större betydelse, numeriskt sett, är emellertid nedgången i nettotillströmningen. Mot 1930-talets siffra på 94 000 svarar nämligen under vart och ett av de båda följande decennierna siffror på endast 55—75 000. Framhållas må, att härav cirka 30 000 utgör den del av nettotillströmningen per årtionde, som erfordras för att hålla arbetarstammens storlek konstant vid 1940 års nivå.

Åldersfördelningarna i tab. 33 ge anledning till vissa reflexioner. Uträknas medianåldern, erhåller man nämligen vid jämförelse med motsvarande siffror för tidigare år följande översikt:

År	Alt. 1	Alt. 1 1/2
1930		31,6
1940		31,6
1950	36,8	36,1
1960	40,9	39,9

Medan genomsnittsåldern under 1930-talet var oförändrad, kommer i enlighet med förutsättningarna en avsevärd ökning att ske efter år 1940. Detta är visserligen i överensstämmelse med den allmänna tendensen (jfr tablå sid. 147), men denna är här ännu starkare accentuerad, vilket kan synas egendomligt, eftersom de kraftigast expanderande industrierna böra ha de största förutsättningarna att hålla tillbaka en »förgubbning» av arbetarstammen. Förklaringen ligger emellertid däri, att tillströmningen under 1930-talet som ovan framhållits dominerade över avgången även i jämförelsevis höga åldrar samt att prognossiffrorna bygga på antagandet att detta förhållande blir bestående. På grund av befolkningens allmänna förskjutning mot högre åldrar kommer nämligen därigenom tillströmningen av äldre arbetskraft att öka i betydelse. De här anförda siffrorna äro sålunda ett uttryck för hur utvecklingen kommer att gestalta sig, om tendenserna under 1930-talet bli normgivande även i framtiden.

En sådan förutsättning är dock mycket diskutabel, icke minst just med hänsyn till dess nyssnämnda konsekvenser med av-

seende på den framtida åldersstrukturen. I själva verket torde det vara mycket vanskligt att beträffande de särskilda industrigrupperna förutsätta, att de framtida rekryteringsförhållandena i respektive åldrar bli likartade med dem som rått under ett tidigare skede, och detta är en bidragande orsak till att det icke ansetts motiverat att utförligare behandla frågan om arbetskraftstillgången inom de särskilda industrigrupperna. I det här aktuella fallet är det exempelvis icke uteslutet, att nyrekryteringen av yngre arbetskraft inom metallindustrin kan komma att bli större, än vad de gjorda antagandena innebära, och att tillströmningen av medelålders och äldre arbetare — enkannerligen från andra industrigrupper — i stället kommer att bli mindre. I så fall kommer arbetarstammens förskjutning mot högre åldrar att i motsvarande mån hållas tillbaka. De gjorda beräkningarna visa emellertid, att man trots förutsättningarna om en jämförelsevis kraftig expansion av metallindustrin icke kan räkna med, att en »förgubbning» av arbetarstammen skall kunna undvikas med mindre en avsevärd ändring sker i de hittillsvarande rekryteringsförhållandena.

Antalet kvinnliga yrkesutövare.

Såsom tidigare framhållits, måste alla uppskattningar av det framtida antalet kvinnliga yrkesutövare bli avsevärt osäkrare än motsvarande beräkningar då det gäller männen. Huvudorsaken härtill är ovissheten beträffande kvinnornas deltagande i förvärvsarbetet. Ty såsom diagram 13 visar, utfalla beräkningarna av antalet yrkesverksamma kvinnor inom stadsnäringarna som helhet högst olika alltefter de förutsättningar man på denna punkt lägger till grund för prognosen. Därtill komma svårigheterna att bedöma den framtida arbetskraftsbalansen mellan de särskilda stadsnäringarna. Dessa

svårigheter äro så mycket större, som det motsägelsefulla statistiska underlaget icke medger några säkra slutsatser rörande den hittillsvarande utvecklingen. Det må även understrykas, att de industrier, till vilka den kvinnliga arbetskraften främst är knuten, d. v. s. i första hand textilindustrien, till övervägande delen äro koncentrerade till vissa bestämda orter eller regioner och att det relativa antalet kvinnliga arbetare inom industrien växlar från drygt en tredjedel i Älvsborgs län till några få procent i de nordligaste länen. Detta gör, att frågan om tillgången på kvinnlig arbetskraft i särskilt hög grad är av lokal natur och för en mera ingående behandling förutsätter speciella regionala undersökningar, vilka det här ansetts föra för långt att söka genomföra. Ehuru det sålunda av flera skäl knappast kan bli fråga om någon prognos i egentlig mening, har det likväl ansetts av värde att — om än summariskt — undersöka, hur industriens framtida tillgång på kvinnlig arbetskraft kommer att te sig under några alternativa förutsättningar.

Den naturliga utgångspunkten härvidlag utgöra de i tabellerna 17 och 18 anförda siffrorna för det totala antalet inom stadsnäringarna yrkesverksamma kvinnor i åldrarna 15—65 år. Beräkningarna avse endast alternativen 1 och 1 $\frac{1}{2}$, vilka för övrigt ge sinsemellan ganska likartade resultat. Vad beträffar kvinnornas fördelning på civilstånd har i det följande för enkelhets skull endast räknats med det sannolikaste av de båda angivna alternativen, nämligen att 1940 års giftermålsfrekvens blir bestämmande för den framtida äktenskapsbildningen. Nämnas må emellertid, att det andra alternativet — som innebär oförändrad relativ civilståndsfördelning — i jämförelse härmed för år 1950 ger 6 à 8 % större antal yrkesutövare och för år 1960 7 à 12 %.

Industrigruppen omfattade år 1940 36 % av samtliga kvinnliga yrkesutövare inom stadsnäringarna. Enligt tablån sid. 117 har emellertid tendensen under hela perioden 1910—1940 varit sjunkande, i det handel, allmän tjänst och fria yrken dragit till

Tab. 34. Det framtida antalet kvinnliga yrkesutövare i åldrarna 15—65 år inom industri och hantverk.

1 000-tal.

Alternativ rörande yrkesverksamheten	Rationaliseringsalternativ	I allt (1940: 192)		Därav arbetare (1940: 139)	
		1950	1960	1950	1960
Oförändrad relativ yrkesverksamhet (= tab. 17)	1	158	140	111	95
	1 1/2	161	145	113	99
1 % årlig minskning av antalet icke yrkesverksamma kvinnor (= tab. 18)	1	194	204	136	139
	1 1/2	198	211	139	143

sig ett förhållandevis stort antal av de arbetssökande kvinnorna. Vid oförändrad tendens i detta avseende skulle procent-siffran för industrien sjunka till cirka 32 år 1950 och till cirka 28 år 1960. Det mot ett sådant antagande svarande absoluta antalet kvinnliga yrkesutövare inom industri och hantverk har angivits i *tab. 34*.

Som man finner, innebär antagandet om oförändrad relativ yrkesverksamhet en betydande *nedgång* i antalet inom industrien sysselsatta. Mot 1940 års siffra på 192 000 kommer nämligen år 1960 att svara på sin höjd 145 000. Gynnsammare ter sig utvecklingen, om man förutsätter, att antalet icke yrkesverksamma kvinnor årligen minskas med 1 %, men någon större ökning av arbetarantalet kan det likväl knappast bli fråga om, i det 1960 års siffra enligt beräkningarna icke kommer att överstiga 211 000.

Vad beträffar utvecklingen inom de särskilda socialgrupperna har det framgått av *tab. 20*, att förvaltningspersonalen är den grupp som under 1930-talet ökade mest, arbetarpersonalen däremot minst. Det relativa antalet arbetare har därmed sjunkit från 76 % år 1930 till 72 % år 1940; siffrorna avse åldersgruppen 15—65 år. Liksom för männens vidkommande får en ytterligare nedgång i framtiden anses sannolik. Då emellertid

de anförda siffrorna måhända icke äro fullt jämförbara med varandra och tendensen därför är något oklar, har här räknats med en måttligare nedgång per årtionde, nämligen till 70 % år 1950 och till 68 % år 1960. I överensstämmelse härmed ha de siffror beräknats, som återfinnas i de båda sista kolumnerna i tab. 34.

Så vitt av dessa framgår, måste en ökning av industriens kvinnliga arbetarstam på längre sikt betraktas som mindre sannolik. Till och med enligt det gynnsammaste alternativet kommer nämligen antalet arbetare endast att förbli ungefär konstant. Av allt att döma har man alltså icke anledning räkna med, att kvinnorna i framtiden komma att i ökad grad bidra till att fylla industriens behov av arbetskraft. Tvärtom kommer deras relativa andel av arbetarstammen sannolikt att sjunka. Orsakerna härtill äro dels den omständigheten, att den kvinnliga yrkesverksamheten främst är knuten till de yngre åldrarna och att folkmängden i dessa för närvarande minskas, dels också den starka konkurrensen från andra yrkesområden om den kvinnliga arbetskraften.

Det kan i detta sammanhang vara av intresse att anföras några från industristatistiken hämtade siffror, som visa relativa antalet kvinnliga arbetare från och med år 1920 och särskilt under senare tid:

År	Kvinnliga arbetare i %
1920	17,5
1925	18,1
1930	18,4
1935	20,1
1939	20,1
1940	21,3
1941	20,7
1942	20,3
1943	20,0

Under mellankrigsperioden skedde en successiv ökning från 17,5 % till 20,1 %. År 1940 inträffade en mera markerad ök-

ning till 21,3 %, men denna måste anses vara en följd av de med kriget inträdande extraordinära sysselsättningsförhållandena. Siffran har sedan åter sjunkit till 20,0 % år 1943, d. v. s. till praktiskt taget samma nivå som före kriget. Då en ytterligare nedgång sannolikt skett sedermera i och med beredskapsinkallelsernas upphörande, synes den tidigare tendensen till ökning av procentuella antalet kvinnliga arbetare numera ha upphört. Detta ger ett visst stöd åt den ovan uttalade uppfattningen, att man i framtiden snarast har att motse en minskning av kvinnornas relativa betydelse i industriproduktionen.

En för industriens vidkommande gynnsammare utveckling än den här skisserade är endast möjlig under förutsättning att — i jämförelse med vad ovan antagits — jordbruket avfolkas i snabbare takt *eller* en snabbare ökning sker av den relativa yrkesverksamheten *eller* tillströmningen till handel, allmän tjänst etc. blir mindre. Effekten förstärkes givetvis i den mån dylika avvikelser i prognosförutsättningarna uppträda i kombination med varandra. Dock vill det synas, som om endast en höjning av den relativa yrkesverksamheten på ett mera avgörande sätt skulle kunna bidra till en ökning av industriens kvinnliga arbetarstam.

TEXTBILAGOR

BILAGA 1.

Metod för beräkning av jordbrukets framtida
folkmängd enligt olika alternativ.

Den relativa nettoflyttningen under 1930-talet. Betecknas jordbruksbefolkningen inom en viss femårskull (t. ex. födelseårsgruppen 1906—10) vid 1930-talets början och slut med J_{30} respektive J_{40} samt denna befolkningsgrupps absoluta nettoflyttning under årtiondet med N_{31-40} , kan den relativa nettoflyttningen (n_{31-40}) uttryckas genom följande formel:

$$n_{31-40} = \frac{N_{31-40}}{\frac{1}{2}(J_{30} + J_{40})}$$

Insätts de i tab. 6 respektive tab. I återgivna värdena på N och J , erhållas följande siffror för den procentuella nettoflyttningen ($= 100 n_{31-40}$). Negativa siffror beteckna nettoflyttning *till* jordbruket.

Ålder 1940	Män	Kvinnor
10—15	3,1	3,3
15—20	8,7	24,6
20—25	24,6	48,7
25—30	39,8	50,5
30—35	27,7	24,2
35—40	10,6	8,4
40—45	2,3	3,8
45—50	0,0	3,0
50—55	—1,4	3,0
55—60	—1,8	1,7
60—65	—2,6	1,6

Den framtida nettoflyttningen. Införas likartade beteckningar som ovan och betecknas det tioåriga överlevelsetalet med l , erhållas följande uttryck för jordbrukets folkmängd år 1950 samt nettotillströmningen 1941—50¹:

¹ l = den kvot som anger hur stor andel av befolkningen i en viss åldersklass, som kvarlever efter 10 år. De numeriska värdena på l ha bestämts på grundval av dödlighetstabeller för perioden 1936—40. Jfr sid. 81, not 1.

$$\left. \begin{aligned} J_{50} &= J_{40} l - N_{41-50} \\ N_{41-50} &= n_{41-50} \frac{J_{40} + J_{50}}{2} \end{aligned} \right\}$$

Elimineras J_{50} i dessa båda ekvationer, fås följande uttryck för nettoflyttningen under 1940-talet:

$$N_{41-50} = n_{41-50} \frac{J_{40}(1+l)}{2 + n_{41-50}}$$

Vid formelns tillämpning har antagits, att kvoten $n_{41-50} : n_{31-40}$ är densamma i alla åldrar, d. v. s. att den relativa nettoflyttningen under 1940-talet erhålles genom att multiplicera de ovan tabellerade värdena med en och samma faktor (olika för olika alternativ). Multipliceras denna faktor med 100, erhålles den storhet, som i kap. 2 benämns avflyttningsindex. Betecknas denna med A , gäller alltså

$$n_{41-50} = \frac{A}{100} n_{31-40}$$

Antages A bekant, kunna kvantiteterna N_{41-50} och J_{50} beräknas. Kvantiteterna N_{51-60} och J_{60} kunna därefter bestämmas på motsvarande sätt under antagande att även kvoten $n_{51-60} : n_{31-40}$ är densamma i olika åldrar.

Beräkningarna ha i första hand utförts för de fem alternativen $A = 0, 50, 100, 150$ och 200 . ($A = 0$ innebär, att flyttningarna helt upphöra efter år 1940, $A = 50$ att den relativa nettoflyttningen i varje ålder minskas till hälften av vad den var under 1930-talet o. s. v.). Då mot vart och ett av dessa alternativ svarar en bestämd framtida jordbruksfolkmängd, kan den motsvarande genomsnittliga rationaliseringsprocenten beräknas. För 10-årsperioden 1941—50 respektive 20-årsperioden 1941—60 fås följande resultat:

Avflyttningsindex	Årlig rationaliseringsprocent			
	1941—50		1941—60	
	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor
0	-0,326	-0,430	-0,252	-0,346
50	0,312	0,518	0,414	0,625
100	0,900	1,386	1,024	1,508
150	1,447	2,194	1,585	2,319
200	1,957	2,952	2,100	3,068

De i tab. 9 angivna värdena på avflyttningsindex ha erhållits genom interpolation i ovanstående tablå. De äro sålunda endast approximativa. Detsamma gäller de i tab. 11 återgivna åldersfördelningarna för åren 1950 och 1960, vilka erhållits genom interpolation mellan de åldersfördelningar som motsvara alternativen $A = 0$, $A = 50$ etc.

BILAGA 2.

Metod för beräkning av nettotillströmningen av industriarbetare i olika åldrar.

1930-talet. Beräkningarna grunda sig på jämförelser mellan 1930 och 1940 års siffror för antalet arbetare inom varje särskild *femårskull*. Följande beteckningar må avse en bestämd sådan kull (t. ex. födelseårsgruppen 1906—10):

$$\begin{aligned} A_{30} &= \text{antalet arbetare 1930.} \\ A_{40} &= \quad \text{»} \quad \quad \text{»} \quad 1940. \end{aligned}$$

l = det tioåriga överlevelsetalet, d. v. s. den kvot som anger relativa antalet år 1940 kvarlevande av 1930 års industriarbetare inom ifrågasvarande kull.

N_{31-40} = nettotillströmningen av industriarbetare under 1930-talet, d. v. s. skillnaden mellan tillströmningen till yrket och avgången från detsamma. Beträffande tillströmningen tänkes avräkning gjord för den jämförelsevis obetydliga avgången genom dödlighet bland de arbetare, som under perioden inträtt i yrket. Med avgång avses endast övergång till annan verksamhet eller till den icke yrkesverksamma befolkningen, alltså icke avgång genom dödlighet.

Mellan ovannämnda kvantiteter råder följande samband, som använts för beräkning av nettotillströmningen under 1930-talet:

$$N_{31-40} = A_{40} - A_{30} l$$

Frekvenserna A_{30} och A_{40} återfinnas i tab. III. Överlevelsetalet har beräknats på grundval av de allmänna dödlighetstabellerna för årtiondet 1931—40, vilka sålunda antagits giltiga även för arbetarbefolkningen.

Den beräknade nettotillströmningen till industrien som helhet har redovisats i tab. 23 med fördelning efter kön. En specifikation på olika branscher har för den manliga arbetskraftens vidkommande gjorts i tab. IV.

Nettotillströmningen är positiv i de yngre åldrarna, där tillströmningen är starkare än avgången, negativ i de högre åldrarna, där avgången dominerar.

För bestämning av den *relativa* nettotillströmningen har för enkelhets skull räknats som om positiv nettotillströmning vore liktydig med bruttotillströmning, negativ nettotillströmning med bruttoavgång (jfr sid. 141).

Den relativa *tillströmningen* (t) har beräknats genom att ställa nettotillströmningen i relation till medelfolkmängden *utanför* yrket, d. v. s. till kvantiteten $\frac{1}{2}(U_{30} + U_{40})$, där U_{30} och U_{40} betecknar antalet icke industriarbetare inom vederbörande femårskull vid respektive folkräkningar. (Summan av A och U utgör alltså hela folkmängden i ifrågasvarande ålder.) Beträffande de femårskullar, där nettotillströmningen varit positiv, gäller sålunda:

$$t = \frac{N_{31-40}}{\frac{1}{2}(U_{30} + U_{40})}$$

Den relativa *avgången* (a) inom övriga kullar har på motsvarande sätt uttryckts genom följande formel:

$$a = - \frac{N_{31-40}}{\frac{1}{2}(A_{30} + A_{40})}$$

Nämnummern utgöres här av medelantalet arbetare. Eftersom nettotillströmningen i detta fall är negativ, har minustecknet införts för att markera att avgången betraktas som en positiv storhet.

Formlerna för t och a ha använts för att beräkna de i tab. 27 anförda siffrorna, vilka avse gruppen manliga industriarbetare som helhet. Dessa ha på nedan närmare angivet sätt lagts till grund för prognosen rörande den framtida nettotillströmningen i olika åldrar.

1940-talet. Nettotillströmningen under 1940-talet har i första hand beräknats med utgångspunkt från antagandet, att de i tab. 27 angivna siffrorna för t och a bibehålla samma värden i framtiden, närmare bestämt så, att exempelvis det t -värde, som under 1930-talet gällde födelseårsgruppen 1906—10, under 1940-talet gäller födelseårsgruppen 1916—20 o. s. v. Införas för folkmängder och nettotillströmning beteckningar analogt med de ovan använda, gäller alltså i detta fall

$$\left. \begin{array}{l} \text{för tillströmningsåldrarna: } t = \frac{N_{41-50}}{\frac{1}{2}(U_{40} + U_{50})} \\ \text{för avgångsåldrarna: } \alpha = -\frac{N_{41-50}}{\frac{1}{2}(A_{40} + A_{50})} \end{array} \right\}$$

Dessa formler tillåta dock icke omedelbart beräkning av nettotillströmningen, eftersom kvantiteterna U_{50} och A_{50} äro obekanta. Man har emellertid ytterligare följande samband¹:

$$\left. \begin{array}{l} U_{50} = U_{40} l - N_{41-50} \\ A_{50} = A_{40} l + N_{41-50} \end{array} \right\}$$

Insätts dessa uttryck i de båda föregående ekvationerna, kan N_{41-50} lösas. Man erhåller

$$\left. \begin{array}{l} \text{för tillströmningsåldrarna: } N_{41-50} = \frac{t U_{40} (1 + l)}{2 + t} \\ \text{för avgångsåldrarna: } N_{41-50} = -\frac{\alpha A_{40} (1 + l)}{2 + \alpha} \end{array} \right\}$$

Dessa formler — vilka nära motsvara den i bil. 1 angivna formeln för nettoflyttningen från jordbruket — ha använts för beräkning av nettotillströmningen i tab. 28. Hur omräkning därefter gjorts för att anpassa nettotillströmningens totala storlek till de olika rationaliseringsalternativen har beskrivits sid. 143—144.

1950-talet. Nettotillströmningen har här bestämts på motsvarande sätt med utgångspunkt från de framräknade alternativa värdena på A_{50} .

Kommentarer rörande formlernas giltighet. Som ovan framhållits, har beräkningen av den framtida nettotillströmningen skett så, som om positiv nettotillströmning vore liktydig med bruttotillströmning och negativ nettotillströmning med bruttoavgång. Då denna förutsättning icke är i överensstämmelse med de verkliga förhållandena, har nedan gjorts ett försök till uppskattning av de fel, som kunna uppstå som följd av det principiellt sett oriktiga formelvalet.

Nettotillströmningen (N) bör rätteligen betraktas som skillnaden mellan bruttotillströmningen (X) och bruttoavgången (Y), d. v. s.

$$N = X - Y$$

¹ Beträffande bestämningen av l i detta fall, se bil. 1.

Den *relativa* bruttotillströmningen (x) respektive bruttoavgången (y) under 1930-talet uttryckes genom följande formler:

$$x = \frac{X_{31-40}}{\frac{1}{2}(U_{30} + U_{40})}; \quad y = \frac{Y_{31-40}}{\frac{1}{2}(A_{30} + A_{40})}$$

Antagas dessa relativtal var för sig gälla även under 1940-talet, erhålles

$$X_{41-50} = x \frac{U_{40} + U_{50}}{2}; \quad Y_{41-50} = y \frac{A_{40} + A_{50}}{2}$$

Då vidare

$$U_{50} = U_{40} l - N_{41-50} \quad \text{och} \quad A_{50} = A_{40} l + N_{41-50}$$

kan den mot »hjälpalternativet» svarande nettotillströmningen under 1940-talet uttryckas genom följande formel:

$$N_{41-50} = \frac{(1+l)(xU_{40} - yA_{40})}{2+x+y}$$

Framhållas må, att de förut angivna formlerna för nettotillströmningen erhållas genom att i ovanstående formel sätta $y = 0$ (varvid x ersättes med l) respektive $x = 0$ (varvid y ersättes med a).

I brist på direkta uppgifter om tillströmning och avgång under 1930-talet kan formeln visserligen icke utan vidare användas för beräkning av den framtida nettotillströmningen. En viss uppfattning om storleksordningen av kvantiteterna x och y kan man dock erhålla genom att taga i betraktande de uppgifter rörande yrkesväxlingarna under perioden 31/12 1930—mars 1936, vilka insamlades vid 1936 års partiella folkräkning. För manliga arbetare inom industri och hantverk föreliggande följande siffror för inträdes- och utträdesfrekvenserna, båda uttryckta i procent av antalet arbetare inom vederbörande åldersgrupp vid periodens slut. (Källa: Särskilda folkräkningen 1935/36, del VIII, tab. P.)

Alder 1936	Inträdes- frekvens %	Utträdes- frekvens %	Differens
20—30	12,1	7,5	4,6
30—40	6,2	7,6	—1,4
40—50	3,4	4,9	—1,5
50—∞	2,1	3,0	—0,9

Beträffande dessa siffror må följande framhållas:

1. Inträdesfrekvenserna omfatta icke arbetare som vid periodens början saknade yrke, varför åtminstone siffran för den lägsta åldersgruppen icke uttrycker den totala tillströmningen.

2. Utträdesfrekvenserna omfatta icke avgång genom yrkesverksamhetens upphörande, varför åtminstone siffran för den högsta åldersgruppen icke uttrycker den totala avgången.

3. 1930-talets första hälft kännetecknades, som följd av då rådande depression, av en onormalt svag ökning av arbetarantalet, varför även de angivna siffrorna för inträdesfrekvensen torde vara onormalt låga. Sannolikt äro av samma skäl siffrorna för utträdesfrekvensen onormalt höga. (Jfr rationaliseringsutredningens betänkande, del II, SOU 1939: 14, som ger ett antal exempel på in- och utträdesfrekvensernas årsvariationer vid några utvalda företag.)

Det anförda siffermaterialet har sålunda mycket begränsad användbarhet i förevarande sammanhang. En mera ingående undersökning förutsätter upprättandet av olika alternativ beträffande tillströmningen och avgången i olika åldrar. Här har emellertid ansetts tillräckligt att till jämförelse med de förut gjorda beräkningarna endast taga i betraktande ett sådant alternativ, nämligen att de under 1930-talets första hälft rådande utträdesfrekvenserna i åldrarna under 50 år äro representativa uttryck för bruttoavgången såväl under denna som följande perioder. Under denna förutsättning — kompletterad med vissa nedan närmare angivna antaganden — erhålles följande översikt av utvecklingen under 1930-talet som helhet (tab. s. 171).

Till tabellen må följande förtydliganden göras. De för 1930-talets första hälft erhållna utträdesfrekvenserna ha fördubblats, så att de approximativt motsvara avgången under en tioårsperiod. De ha där-
efter anpassats till 1940 års åldersfördelning på sådant sätt, att de korrespondera mot samma genomsnittliga avgångsålder. Den för åldersgruppen 20—30 år gällande femåriga utträdesfrekvensen 7,5 % svarar exempelvis mot en genomsnittsålder på cirka 22,5 år (eftersom ifrågasvarande grupp vid femårsperiodens början befann sig i åldrarna 15—25 år). Den dubbla procentsiffran, 15,0, har ansetts motsvara den tioåriga avgången inom den grupp, som år 1940 befann sig i åldrarna 25—30 år och vars genomsnittsålder under 1930-talet likaledes var 22,5 år. På liknande sätt ha de relativa avgångssiffrorna för åldrarna 35—40 år och 45—50 år erhållits; för mellanliggande femårsgrupper ha siffrorna bestämts genom interpolation. Vad beträffar åldrarna under

**Uppskattad tillströmning till och avgång från industriarbetaryrket
1931—40.**

Förutsättningar: se texten.

Ålder 1940	Procentuell		Absolut		Nettotill- strömning 1 000-tal N
	bruttotill- strömning ¹ 100 x	brutto- avgång ² 100 y	bruttotill- strömning, 1 000-tal X	bruttoavgång 1 000-tal Y	
10—15	0,7	15,0	1,7	0,1	1,6
15—20	31,0	15,0	72,0	5,0	67,0
20—25	41,1	15,0	94,4	7,0	87,4
25—30	23,2	15,0	45,9	12,4	33,5
30—35	12,3	15,1	22,6	14,1	8,5
35—40	6,2	15,2	10,3	12,5	—2,2
40—45	2,7	12,5	4,2	8,7	—4,5
45—50	0,8	9,8	1,2	5,5	—4,3
50—55	0,5	10,8	0,7	5,1	—4,4
55—60	0,2	12,7	0,2	5,0	—4,8
60—65	—	24,4	—	7,7	—7,7
65—70	—	51,7	—	10,9	—10,9
70—75	—	74,2	—	9,2	—9,2

¹ I % av medelfolkmängden icke industriarbetare.

² I % » » industriarbetare.

25 år har antagits, att den relativa avgången varit densamma som i åldrarna 25—30 år. Slutligen har ifråga om åldrarna över 50 år antagits, att den relativa tillströmningen gradvis avtagit till värdet 0 i gruppen 60—65 år.

Med utgångspunkt från de erhållna *x*- och *y*-värdena kan man beräkna den »korrigerade» framtida nettotillströmningen enligt det s. k. hjälpalternativet, vilket bygger på antagandet om oförändrad relativ tillströmning och avgång. Om man därefter — liksom i kap. 5 — modifierar beräkningarna på sådant sätt, att avgångssiffrorna bibehållas oförändrade, under det tillströmningssiffrorna multipliceras med en lämplig gemensam faktor, kan man beräkna den nettotillströmning och sålunda även den åldersfördelning, som svarar mot varje särskilt rationaliseringsalternativ. Sådana beräkningar ha här endast genomförts för 1950 års arbetarstam enligt alternativ 1. Den erhållna åldersfördelningen återges i följande tabell, som tillika visar motsvarande fördelning enligt tab. 29. För att skillnaderna mellan de båda fördelningarna skola bättre framträda, ha frekvenserna emellertid angivits med större noggrannhet än vad fallet är i sistnämnda tabell. Åldrarna

De manliga industriarbetarnas åldersfördelning år 1950 enligt alternativ 1. Åldrarna 15—65 år.

1 000-tal.

Ålder	Enligt ovan angiven metod	Enligt tab. 29	Differens
15—20	51,9	50,8	1,1
20—25	72,4	70,9	1,5
25—30	94,3	94,5	— 0,2
30—35	95,1	95,5	— 0,4
35—40	91,9	92,9	— 1,0
40—45	86,0	86,7	— 0,7
45—50	70,0	70,3	— 0,3
50—55	56,0	56,1	— 0,1
55—60	41,8	41,7	0,1
60—65	28,6	28,6	0,0
Summa	688	688	0,0

under 15 år och över 65 år ha uteslutits, enär frekvenserna i dessa grupper bli praktiskt taget oförändrade.

Som synes rör det sig endast om ganska obetydliga avvikelser mellan de enligt olika metoder framräknade åldersfördelningarna, trots att den hypotetiska utträdesfrekvensen, enligt vad som framhållits i punkt 3 ovan, snarast torde vara tilltagen i överkant. Den senast beskrivna metoden ger dock något större antal arbetare i de yngsta åldrarna och motsvarande lägre antal i mellanåldrarna, vilket tyder på, att de i tab. 29 återgivna fördelningarna fått en något för hög ålderstyngpunkt. I det här undersökta fallet uppgår dock skillnaden i medianåldern för de båda fördelningarna till endast ungefär 0,1 år. Man synes alltså berättigad till slutsatsen, att framskrivningsresultaten påverkas jämförelsevis litet av formelvalet, d. v. s. att man skulle erhålla i det närmaste samma resultat, om man ersatte de förenklade formlerna för nettotillströmningen med sådana som grunda sig på såväl den relativa bruttotillströmningen som den relativa bruttoavgången i olika åldrar. I varje fall torde den felmarginal det här rör sig om vara ganska obetydlig i jämförelse med den osäkerhet som av andra skäl vidlåder framskrivningsresultaten.

TABELLBILAGA

Tab. I. Befolkningen under 65 år, fördelad efter näringsgren och ålder
åren 1930 och 1940.

1 000-tal.

Beteckningar: F_{30} = 1930 års folkmängd, F_{40} = 1940 års folkmängd. $\bar{F}_{40}$ = det beräknade antalet år 1940 kvarlevande av 1930 års befolkning.

Till grund för tabellen har lagts den vid 1930 års folkräkning använda yrkesgrupperingen, och vissa omräkningar ha därför gjorts av 1940 års folkräkningssiffror. Grupperna husligt arbete och ospecificerad verksamhet ha utproportionerats på de tre huvudgrupperna i likhet med vad fallet är i folkräkningsberättelserna. På grund av att åldersredovisningen år 1930 var mindre fullständig, ha siffrorna för vissa femårsgrupper angivits inom parentes såsom mindre exakta.

$\bar{F}_{40}$ har beräknats med ledning av dödlighetstabellerna för årtiondet 1931—40 men underkastats smärre justeringar så, att skillnaden mellan F_{40} och $\bar{F}_{40}$ för hela befolkningen motsvarar den direkt beräknade nettoinvandringen.

Siffrorna i tab. 4—6 ha erhållits genom att beräkna differenserna $F_{40}-F_{30}$ (tab. 4), $\bar{F}_{40}-F_{30}$ (tab. 5) och $F_{40}-\bar{F}_{40}$ (tab. 6).

Ålder	Jordbruk			Industri och hantverk			Övriga näringar			Hela befolkningen		
	F_{30}	$\bar{F}_{40}$	F_{40}	F_{30}	$\bar{F}_{40}$	F_{40}	F_{30}	$\bar{F}_{40}$	F_{40}	F_{30}	$\bar{F}_{40}$	F_{40}
M ä n												
0—5	(99,3)		78,8	(83,4)		93,2	(47,6)		55,1	230,3		227,2
5—10	(115,2)		81,9	(96,9)		80,9	(55,2)		46,0	267,3		208,8
10—15	(120,4)	(97,4)	94,4	(101,3)	(81,8)	84,1	(57,7)	(46,7)	48,5	279,4	225,9	227,0
15—20	129,6	(113,7)	104,2	95,7	(95,6)	94,5	59,2	(54,4)	65,8	284,4	263,7	264,5
20—25	109,1	(117,6)	91,5	108,9	(98,9)	112,8	62,1	(56,3)	69,1	280,1	272,9	273,5
25—30	86,9	125,1	82,8	103,2	92,4	124,0	60,3	57,1	69,6	250,4	274,7	276,5
30—35	76,8	105,5	79,4	92,9	105,5	124,7	57,9	60,1	70,7	227,6	271,1	274,8
35—40	69,6	84,5	75,9	80,2	100,4	107,8	54,5	58,6	63,8	204,4	243,6	247,6
40—45	66,1	74,2	72,5	72,0	90,0	93,3	48,8	56,1	57,3	186,9	220,3	223,1
45—50	62,6	66,7	66,7	63,5	76,8	78,0	42,9	52,2	52,5	169,0	195,7	197,2
50—55	(61,8)	62,2	63,1	(56,4)	67,7	68,3	(35,4)	45,8	45,2	153,6	175,7	176,6
55—60	(57,4)	57,0	58,1	(45,5)	57,8	58,1	(27,4)	39,1	38,5	130,3	153,9	154,7
60—65	49,3	(53,8)	55,3	33,9	(49,1)	49,0	20,5	(30,8)	30,0	103,6	133,6	134,2
15—65	769,2	860,3	749,5	752,2	834,2	910,5	469,0	510,5	562,5	1990,4	2205,0	2222,5
K v i n n o r												
0—5	(95,0)		75,5	(81,3)		89,4	(45,9)		53,1	222,3		218,0
5—10	(110,1)		77,8	(94,2)		78,0	(53,2)		44,5	257,6		200,4
10—15	(114,8)	(93,5)	90,4	(98,2)	(80,0)	82,1	(55,5)	(45,2)	47,2	268,6	218,7	219,8
15—20	112,0	(109,0)	85,0	88,7	(93,1)	83,0	73,2	(52,7)	87,5	273,9	254,8	255,5
20—25	87,5	(112,8)	68,2	94,6	(96,5)	96,9	93,1	(54,6)	99,8	275,2	263,9	264,9
25—30	75,5	108,8	64,3	92,9	86,3	109,4	87,7	71,2	95,0	256,0	266,2	268,6
30—35	72,8	84,9	66,3	85,5	91,9	111,0	77,7	90,3	92,4	236,0	267,1	269,7
35—40	69,4	73,1	67,1	77,7	90,1	97,9	69,6	84,9	85,6	216,7	248,1	250,6
40—45	67,3	70,2	67,5	70,9	82,6	85,0	63,2	75,1	77,0	201,4	227,9	229,5
45—50	62,8	66,4	64,4	63,4	74,3	74,6	53,8	66,6	69,5	180,0	207,3	208,5
50—55	(61,1)	63,3	61,4	(56,6)	66,9	67,0	(45,4)	59,4	61,9	163,1	189,6	190,3
55—60	(56,0)	57,7	56,7	(47,2)	58,2	58,3	(36,7)	49,5	51,1	140,0	165,5	166,2
60—65	49,7	(54,1)	53,2	38,8	(50,0)	50,4	29,6	(40,1)	41,2	118,1	144,3	144,9
15—65	714,2	800,4	654,2	716,3	789,9	833,5	629,9	644,3	760,9	2060,4	2234,6	2248,6

Tab. II. Folkmängden i olika åldrar 1940—60.

1 000-tal.

Tabellen avser åldrarna under 65 år. För år 1940 har folkmängden redovisats efter näringsgren med utproportionering av grupperna husligt arbete och ospecificerad verksamhet. Siffrorna äro direkt hämtade från 1940 års folkräkning (del III, tab. 23) och avvika därför något från motsvarande siffror i tab. I. Åldersfördelningarna för åren 1950 och 1960 ha erhållits genom framskrivning av 1940 års befolkning medelst den 1936—40 rådande dödligheten. Beträffande födelseårsgruppen 1941—45 har antagits, att 1945 års födelsefrekvens är lika stor som 1944 års.

Ålder	1940				1950	1960
	Jordbruk	Industri och hantverk	Övriga näringar	Hela befolkningen	Hela befolkningen	Hela befolkningen
M ä n						
0—5	78,4	92,6	56,2	227,2	.	.
5—10	81,5	80,3	47,0	208,8	291,2	.
10—15	94,0	83,5	49,6	227,0	222,3	.
15—20	103,4	94,1	67,0	264,5	205,8	287,1
20—25	90,7	112,6	70,2	273,5	221,9	217,2
25—30	82,0	123,5	71,1	276,5	256,6	199,7
30—35	78,5	123,8	72,5	274,8	265,2	215,2
35—40	75,1	107,0	65,5	247,6	267,9	248,6
40—45	71,9	92,4	58,7	223,1	264,6	255,4
45—50	66,2	77,3	53,8	197,2	235,4	254,8
50—55	62,6	67,5	46,4	176,6	208,1	246,8
55—60	57,7	57,4	39,5	154,7	178,4	213,0
60—65	55,1	48,1	31,0	134,2	152,1	179,2
15—65	743,2	903,6	575,7	2 222,5	2 256,0	2 317,0
K v i n n o r						
0—5	75,1	88,8	54,2	218,0	.	.
5—10	77,4	77,5	45,5	200,4	279,9	.
10—15	89,9	81,6	48,3	219,8	214,3	.
15—20	84,5	81,7	89,3	255,5	197,9	276,4
20—25	67,6	94,8	102,5	264,9	215,8	210,4
25—30	63,7	106,9	98,0	268,6	249,4	193,2
30—35	65,6	108,6	95,4	269,7	257,8	210,0
35—40	66,6	96,0	88,1	250,6	260,8	242,1
40—45	67,0	83,5	79,0	229,5	260,6	249,2
45—50	64,0	73,2	71,3	208,5	240,0	249,7
50—55	61,1	65,7	63,5	190,3	216,2	245,6
55—60	56,4	57,3	52,4	166,2	191,7	220,6
60—65	53,1	49,5	42,3	144,9	168,3	191,3
15—65	649,7	817,1	781,8	2 248,6	2 258,5	2 288,5

Tab. III. Antalet manliga arbetare åldersvis inom olika industrigrupper
åren 1930 och 1940.

1 000-tal.

Till erhållande av jämförbarhet mellan de båda årens frekvenser ha vissa (delvis approximativa) omräkningar gjorts av folkräkningssiffrorna. Branschgrupperingen ansluter sig i huvudsak till 1940 års yrkesschema. Av tekniska skäl har dock detaljgruppen elektrisk installation och montering liksom år 1930 hänförs till metallindustrin och detaljgruppen golvböning, fönsterputsning o. d. till byggnadsindustrin.

År och ålder	Malmbrytning o. metall-industri	Jord- o. sten-industri	Träindustri	Pappers- o. grafisk industri	Livsmedels-industri	Textil- o. beklädnads-industri	Läder-, hår- o. gummivaru-industri	Kemisk-tek-nisk industri	Byggnadsverk-samhet, kraft- verk m. m.	Ej specificerad industri	Summa
1930											
10—15	0,6	0,3	0,7	0,3	0,2	0,3	0,3	0,0	0,1	0,0	2,9
15—20	22,2	5,4	12,0	6,1	5,0	4,1	3,6	1,2	7,2	0,3	67,1
20—25	25,9	7,3	13,5	7,9	6,7	5,4	3,7	1,6	18,3	0,3	90,6
25—30	22,6	7,1	11,6	8,0	5,7	4,2	3,2	1,5	20,8	0,3	85,0
30—35	19,2	6,0	9,2	7,4	4,5	3,3	2,6	1,3	20,0	0,2	73,6
35—40	15,3	4,7	7,4	6,2	3,4	2,3	2,0	1,1	17,2	0,2	59,8
40—45	12,8	4,2	6,1	5,1	2,8	1,8	1,6	1,0	15,9	0,1	51,4
45—50	10,5	3,9	5,1	4,2	2,4	1,7	1,4	0,9	13,6	0,1	43,8
50—55	9,0	3,5	4,7	3,3	2,1	1,6	1,4	0,8	11,4	0,1	38,0
55—60	6,9	3,0	3,8	2,4	1,6	1,3	1,1	0,7	8,6	0,1	29,5
60—65	4,7	2,0	2,8	1,6	1,1	1,0	0,8	0,5	5,5	0,0	20,0
65—70	3,3	1,4	2,4	1,2	0,8	0,8	0,7	0,3	3,6	0,0	14,4
70—∞	2,1	0,8	1,8	0,7	0,4	0,6	0,5	0,2	2,0	0,0	9,2
Summa	155,1	49,6	81,0	54,4	36,6	28,5	22,9	11,3	144,2	1,7	585,3
1940											
10—15	0,7	0,1	0,2	0,1	0,2	0,1	0,2	0,0	0,0	0,0	1,6
15—20	30,4	2,3	8,3	4,8	6,0	4,2	4,1	1,0	5,2	0,7	67,0
20—25	38,6	3,5	9,9	5,7	6,5	5,4	3,7	1,7	14,1	1,2	90,2
25—30	36,4	4,9	10,2	6,2	6,4	5,7	3,4	2,2	22,2	0,8	98,5
30—35	31,1	5,4	9,8	7,0	5,9	5,5	2,9	2,2	25,8	0,5	96,2
35—40	23,9	5,1	8,0	7,0	4,9	3,9	2,5	1,7	22,4	0,4	79,9
40—45	19,6	4,3	6,7	6,3	3,9	3,1	2,0	1,3	18,8	0,3	66,2
45—50	15,7	3,4	5,4	5,2	3,0	2,2	1,4	1,0	15,1	0,2	52,5
50—55	12,9	2,9	4,4	4,2	2,6	1,7	1,1	0,9	12,5	0,2	43,5
55—60	10,1	2,6	3,7	3,3	2,0	1,4	0,9	0,7	9,8	0,2	34,8
60—65	7,0	2,1	2,8	2,3	1,4	1,2	0,8	0,5	6,8	0,1	25,1
65—70	3,8	1,1	1,6	1,1	0,7	0,7	0,5	0,3	2,9	0,1	12,6
70—∞	1,2	0,4	0,8	0,3	0,2	0,4	0,3	0,1	1,1	0,0	4,8
Summa	231,4	38,0	71,9	53,5	43,7	35,5	23,9	13,5	156,8	4,7	672,9

Tab. IV. Nettotillströmning av manliga arbetare till olika industri-
grupper 1931—40, åldersvis.

1 000-tal.

Ålder 1940	Malmbrytning o. metall- industri	Jord- o. sten- industri	Träindustri	Pappers- o. gra- fisk industri	Livsmedels- industri	Textil- o. be- klädnads- industri	Läder-, hår- o. gummivaru- industri	Kemisk-tek- nisk industri	Byggnadsverk- samhet, kraft- verk m. m.	Ej specificerad industri	Summa
10—15	0,7	0,1	0,2	0,1	0,2	0,1	0,2	0,0	0,0	0,0	1,6
15—20	30,4	2,3	8,3	4,8	6,0	4,2	4,1	1,0	5,2	0,7	67,0
20—25	37,9	3,2	9,3	5,4	6,3	5,1	3,4	1,7	14,0	1,2	87,4
25—30	14,9	-0,3	-1,4	0,3	1,6	1,7	-0,1	1,0	15,2	0,5	33,5
30—35	6,1	-1,6	-3,3	-0,7	-0,5	0,2	-0,6	0,6	8,0	0,2	8,5
35—40	2,1	-1,8	-3,2	-0,7	-0,6	-0,1	-0,6	0,2	2,3	0,1	-2,2
40—45	1,1	-1,5	-2,1	-0,8	-0,4	-0,1	-0,5	0,1	-0,3	0,1	-4,5
45—50	1,1	-1,1	-1,6	-0,7	-0,3	-0,0	-0,4	-0,1	-1,2	0,1	-4,3
50—55	0,9	-1,0	-1,3	-0,5	-0,0	0,0	-0,3	-0,1	-2,2	0,1	-4,4
55—60	0,6	-0,9	-0,9	-0,4	-0,1	-0,1	-0,4	-0,1	-2,5	0,1	-4,8
60—65	-0,8	-1,0	-1,2	-0,6	-0,4	-0,2	-0,4	-0,2	-3,0	0,1	-7,7
65—70	-1,7	-1,3	-1,5	-0,9	-0,6	-0,3	-0,4	-0,3	-4,0	0,0	-10,9
70—75	-2,0	-1,0	-1,2	-0,8	-0,6	-0,4	-0,3	-0,3	-2,7	0,0	-9,2
Summa	91,4	-5,9	0,2	4,6	10,5	10,2	3,6	3,6	28,7	3,2	150,0